لوړو زده کړو وزارت

کندهار پوهنتون

د ژبو او ادبیاتو پوهنځی

د پښتو ژبي او ادبیاتو څانګه

د لیسانس دورې پایلیک

د ډاکتر عبدالحکیم هلالي پېژندنه او د ژبپوهني مقالې ئې

Ketabton.com

راټولونه او اوډنه: محمد طاهر کریاب

لارښود استاد: پوهنیار مطیع الله روهیال

(۱۳۹۷) کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوړو زده کړو وزارت

کندهار پوهنتون

د ژبو او ادبیاتو پوهنځی

د پښتو ژبي او ادبیاتو څانګه

د لیسانس دورې پایلیک

د ډاکتر عبدالحکیم هلالي پېژندنه او د ژبپوهني مقالې ئې

راټولونه او اوډنه: محمد طاهر کریاب

لارښود استاد: پوهنیار مطیع الله روهیال

(۱۳۹۷) کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډيز

ډاکتر عبدالحکيم هلالي د فراه ولايت د ګلستان ولسوالۍ د کوتلک په کلي کې په ۱۳۱۴ل کال زېږېدلی دئ. لومړنۍ زده کړې ئې په نيمروز ولايت کې ترسره کړې، متوسطه او ثانوي زده کړې ئې(د اووم ټولګۍ څخه بيا تر دولسم ټولګۍ پورې) په کابل کې ښوونځی لوستی. ښاغلی هلالي د هېواد د سترو ژبپوهانو په لومړي قطار کې راځي، چې د ژبپوهنې په برخه کې ئې د دوکتورا ترکچې زده کړې کړې. خپلې مورنۍ ژبې پښتو ته ئې د ژبپوهنې په برخه کې د قدر وړ خدمتونه کړې، ځانګړې آثار ئې چاپ کړې او د ژبپوهنې په مختلفو برخو کې ئې په بېلابيلو مجلو اوجريدو کې مقالې خپرې کړې، چې په دې مونوګراف کې ما دده لنډ ژوند ليک، د آثارو معرفي او د ژبپوهنې اړوند دده مختلفې مقالې را اخيستې، چې دده دا مقالې تر ډېره د اوسني ليکدود سره برابرې او د مقاله ليکلو اُصول ئې په بشپړ ډول مراعت کړې. هلالي صاحب يو څو مقالې د ژبپوهنې په برخه کې د روسي ژبې څخه و پښتو ته را ژباړلې هم دي، چې زه په مونوګراف کې پر رغبېدلی يم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلوړو زده کړو وزارت
کندهار پوهنتون
دژبو او ادبیاتو پوهنځی
تدریسي عمومي مدیریت

ښاغلي محمدطاهر کریاب د غلام نبي زوی د (پښتو) څانګي د څلورم کال محصل د (**ډاکتر عبدالحکیم هلالي پېژندنه او د ژبپوهني مقالې ئې**) تر عنوان لاندي خپل مونو ګراف د علمي او اعتبار لرونکو منابعو او مأخذونو له مخي لیکلی دئ، تر اصلاح او ترتیب وروسته زما د تائید وړ وګرځېدی.

په درنښت

لارښود استاد

پوهنیار مطیع الله روهیال

ژوري هیئت: د سمینار د دفاع نېټه: ۲/ ۲ /۱۳۹۷ل

۱ـ نامزد پوهنیار جمیل الرحمن زېری

۲ـ پوهیالی عبدالواحد ریحان

۳ـ پوهیالی رحمت الله کتوازی

وکتل سو!

د لېسانس دورې مونوګراف په (بریالی) توګه د ( ) امتیازي نمرو په ترلاسه کولو د ژوري هیئت په حضور کي دفاع او د (پښتو) څانګي د مونوګرافونو د ثبت په کتاب کي په (عــــــ) شمېره ثبت او صحت لري.

د څانګي آمر

پوهیالی عبدالواحد ریحان

د ژبو او اد بیاتو پوهنځی، د مونوګرافونو د ثبت په کتاب کي په (عــــــ) شمېره ثبت دئ.

په درنښت

پوهنیار ذبیح الله ادیپال

د ژبو او ادبیاتو پوهنځی رئیس

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لارښود استاذ نظر

اروابناد عبدالحکیم هلالي يو له هغو ليکوالو او مترجمينو څخه دئ، چې لوړي زده کړې ئې د ژبپوهني په ساحه کې کړې او په دغه ساحه کې ئې د ژوند تر پايه قلم چلولی دئ.

د مرحوم هلالي ټول اثار (کتابونه او مقالې) په پوره دقت او د علميت او پوهې له نظره په لوړه سطحه کې ځای لري. دده د اثارو مطالعه د ادبياتو د ټولو محصلينو له پاره ضروري ده، د ژبپوهني شاگردان او علاقمندان دده په اثارو کې ډېر څه موندلای سي. د ادبياتو پوهنځی د څلورم کال محصل ښاغلي طاهر کرياب ته د مرحوم هلالي د ژوند، اثارو او ژبپوهني د برخي د مقالو راټولولو وظيفه ورکول سوه ښاغلي کرياب دا کار په پوره امانتدارۍ او احتياط کړی دئ. خواري يې د قدر وړ ده. بريا دې مله وي.

په درناوي

مطيع الله روهيال

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرگند تیا

زه محمد طاهرد غلام نبي زوی د ژبو او ادبیاتو پوهنځی محصل دا ژمنه کوم چې دغه څېړنه او محتویات زما د ځانګړو هلو ځلو او کوښښونو نتیجه ده، ما د کوم بل لیکوال له اثارو څخه د نامه له ذ کر کولو پرته ګټه اخیستې نه ده.

په درښت

محمد طاهر کریاب

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننليک

مننليک د رسول الله (ص) په هغه حديث باندي شروع کوم، کوم چي رسول الله (ص) فرمايلي دي (من لم يشکرالناس لم يشکرالله)رواه ترمذي. يعني څوک چي د انسانانواحسان نه مني اوقدرداني ورڅخه نه کوي هغه د الله(ج) احسان هم نه مني .

زه د دغې موضوع د ليکلو په لړکي د خپل لارښود استاذ نه يوه نړۍ مننه کوم چي له ماسره يې خپلي لازمي لارښووني په ورين تندي شريکي کړي اوهمدا ډول د خپل مور او پلار او ورونو څخه ډېره مننه کوم چي دوی په دې سختو شرايطو کي زه دېته وهڅولم ترڅوخپل ځوان عمر د علم په زده کړه کي مصرف کړم د زړه له کومي ورڅخه مننه کوم. همدا ډول د خپلو ټولو درنو استاذانو څخه هم نړۍ مننه کوم چی د زده کړيالانو د پوهاوي لپاره ئې د هر ډول وسايلو او ميتودونو څخه کار اخيستی اومورږ ته ئې دغه علمي رسالت را په برخه کړی دئ.

په پای کي مننه کوم د ښاغلي جمعه خان بشيري، عبدالجليل سيار اوملا محمد ناصرسعادت څخه، چي د مونوگراف د موادو د برابرولو په برخه کي يې نه ستړي کېدونکي هلي ځلي وکړي.

په ځانکړې توگه د خپل لارښود استاذ پوهنيار مطيع الله روهيال څخه پوره مننه کوم، چي د ډېرو مصروفيتونو سره سره يې زما د مونوگراف لارښوونه وکړه له الله تعالی نه ورته په باقي ژوند کي د لازياتوکاميابيو هيله کوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

بسم الله الرحمن الرحیم............ أ

د تائید سوي هیئت پاڼه............ ت

د لارښود استاذ نظر............ ث

څرګند تیا............ ج

مننلیک............ ح

سریزه............ ۱

د څېړني اړتیا او موخه:............ ۲

تېرو څېړنو ته کتنه:............ ۲

د څېړني میتودولوژي:............ ۲

په څېړنه کي رېږي، کړاونه او خنډونه:............ ۲

دوهمه برخه............ ۳

د دوکتور عبدالحکیم هلالي پېژندنه............ ۳

د ډاکترهلالي ځیني آثار............ ٤

۱ـ پښتو قاموس لیکنه:............ ٤

۲ـ د پښتو ژبي د فونیمیکي الفباء لارښود:............ ٤

۳ـ د پښتو ژبې فونولوژي:............ ٤

۴ ـ الفبای زبان پشه یي:............ ٥

۵- انګلیسي پښتو قاموس:............ ٥

٦ - پښتوـ پښتو تشریحي قاموس:............ ٥

ژباړي برخه:............ ٥

۱ ـ زړه بوږی:............ ٥

۲- بلوچ:............ ٥

ژبـــپوهـــــنه............ ٦

د ژبپوهني موضوع:............ ٦

د نورو علومو سره د ژبپوهني اړیکي:............ ٦

د ژبپوهني ارزښت:............ ۷

هلالي او ژبپوهنه............ ۷

دریمه برخه............ ۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه.. ۹
د ژباړې ارزښت ۹
د ژباړې اړتيا ۱۰
د ژباړې اصول ۱۰
۱. د ګټورې موضوع غوراوی ۱۰
۲. پر موضوع برلاسي ده ۱۰
۳ـ پر خپله موخنه ژبه برلاسي ۱۰
۴ـ پر لومړۍ ژبه برلاسي ۱۱
۵ـ د دواړو ژبو په توپير پوهېدل ۱۱
٦ـ د امانت ساتنه ۱۱
د ژباړې ډولونه ۱۱
الف. د موضوع له پلوه ۱۱
۱ـ علمي ژباړې ۱۱
۲ـ ژورناليستي ژباړې ۱۱
۳ـ ديني ژباړې ۱۲
۴ـ ادبي ژباړې ۱۲
الف. منثوره ژباړه ۱۲
ب. منظومه ژباړه ۱۲
۵ـ ګړنۍ (شفاهي) ژباړې ۱۲
الف. د ويناوال د ليکنو پر بنسټ ژباړه ۱۳
ب. بند پر بند ژباړه ۱۳
ج. هم مهاله ژباړه ۱۳
ب. د ژبې له پلوه ۱۳
۱ـ کلمه په کلمه ژباړه ۱۳
۲ـ جمله په جمله ژباړه ۱۳
۳ـ آزاده ژباړه ۱۳
۴ـ د ژباړې ژباړه ۱٤
د دوکتور عبدالحکيم هلالي ژباړه ۱٤
د هلالي د ژباړې ژبه ۱٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هلالي د ژباړي کميت ۱٤
د هلالید ژباړي ځانګړني ۱٥
د پښتو ژبي د کلام اجزاء ۱٦
۲ـ پښتو ګرامر: ۱۷
۳ـ د پښتو پښويه: ۱۷
۴ـ د پښتو ژبي يو بل ګرامر: ۱۷
۵ـ د پښتو ژبي ليار ۱۷
۷ـ پښتو ګرامر: ۱۷
۸ ـ د پښتو مفصل ګرامر: ۱۸
۹ـ ژب ښودنه(۱۳۴۷): ۱۸
۱۰ـ د پښتو ژبي لنډه ګرامري څېړنه: ۱۸
ګرامري کټګوري: ۱۸
کليمه او د کلام اجزاء: ۱۹
د اسم(نوم) کتګوري ۲۰
د اسم د عدد کټګوري: ۲۲
د حالت کټکوري: ۲۳
صفت ۲٥
د جنس کتګوري: ۲٦
د عدد کتګوري: ۲٦
د حالت کتګوري: ۲٦
قيد ۲۷
فعل ۲۸
مصدر ۲۸
فعلي صفتونه: ۳۰
د فعل معنوي اړخونه: ۳۱
د زماني کتګوري: ۳۲
ماضي فعل: ۳۳
۱ ـ دلازمي فعلونو ګروپ: ۳۳
۲ـ د متعدي فعلونو ګروپ: ۳۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ دریم گروپ فعلونه: ۳۳
دحال زمانه: ۳٤
راتلونکي زمانه: ۳۵
مختاړي(پریفکسونه) ۳۵
دشکل کتګوري ۳۸
دکلام د نورو اجزاوو څخه د فعل جوړېدنه ٤٠
۱ـ د صفتونوڅخه: ٤٠
د ژبو مارفولوژيکي ویش ٤۱
فرازیالوژي او سبکي علامې ٤۵
فرازیالوژي(۱): ٤۵
سبکي علامي: ٤۸
ختیځه ژبپوهنه ٤۹
د کلمو معنوي سپړنه ۵۳
دفلسفي اصطلاحاتو قاموس نومینالیزم او ریالیزم ۵٦
ژبه اوټولنه ۵۷
امونیمونه اوپه قاموس کي د هغوی راوړل ۵۸
د لغتونو ګرامري خصوصیات ٦۱
په قاموس کي د لغتونو تلفظ لیکل او د خج ښوول ٦۵
د لغتونو انتخاب ٦۷
مقایسوي ـ تاریخي ژبپوهنه او ۱۹ پېړۍ ٦۹
ملاده ګراماتیزم ۷۲
د دوکتور عبدالحکیم هلالي ژباړي ۷٦
علمي جهان بیني او د ژبپوهني مسالې ۷٦
د ژبپوهني مسئلي ۷۹
علمي جهانبیني او ژبپوهني مسئلي ۸٤
د ژبي علایم ۸٤
پایله ۸۸
مأخذونه ۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

ژبپوهنه د یوې ژبې د بډاینې او پرمختګ له پاره د ملا تیر جوړوي، ژبپوهنه په نوره نړۍ کې ډېره پخوانۍ مخینه لري، خو په پښتو ژبه کې د ژبې، ژبپوهنې او ژبنیو مسایلو په اړه هغه ډول څېړنې، چې د ژبپوهنې د نویو ژبپوهنیزو اصولو او پرنسیپونو له بنسټونو او اساساتو سره برابرې وي، ډېرې نوې دي، یعنې دومره مخینه نه لري. په پښتو ژبه کې د ژبپوهنې د ځینو پوهانو د څېړنو او پلټنو پر بنسټ ژبپوهنه د یوه علم په توګه په افغانستان کې په ۱۳۴۰ ل کلونو کې د پښتو ژبې د څېړنو برخه ګرځېدلې او په دې اړه لومړې ګامونه اخیستل سوي دي. په افغانستان کې په پښتو ژبه کې د هرښېرت پېنزل د پښتو ګرامر تر ژباړې وروسته او د ارواښاد محمد رحیم الهام د مقالو په خپرېدو سره د نوي ژبپوهنې پر اساس پښتو ګرامر لیکنې ته پام واړول سو او په دغه برخه کې د ارواښاد الهام د پښتو ګرامر طرحه تر سرلیک لاندې لیکنې د اوسنیو ژبپوهنیزو بنسټونو په رڼا کې لیکل سوي دي. په همدغه وخت کې ځینې لوستي افغان پوهان د وخت د حکومت په مرسته د لوړو زده کړو له پاره بهر ته واستول سول، (چې د هغو له جملې څخه ډاکتر عبدالحکیم هلالي د روسي هېواد ته واستول سو، چې د لیننګراد په ښار کې ئې خپلې زده کړې د ژبپوهنې په برخه کې د دوکتورا ترکچې ورسولې) هېواد ته په راستنېدو ئې د پښتو ژبپوهنې په بېلابېلو څانګو کې څېړنې او لیکنې وکړې، چې د دوی ددې لیکنو په برکت د پښتو ژبپوهنې بنسټ هم پرېښوول سو. له ۱۳۴۰ل کال راهیسې د پښتو ژبې په برخه کې د ارواښاد پوهاند محمد رحیم الهام، ارواښاد دوکتور حبیب الله تږي، ارواښاد دوکتور عبدالحکیم هلالي، پوهاند مجاور احمد زیار، دوکتور عبدالرازق پالوال، ارواښاد نوراحمد شاکر، ارواښاد دوکتور پولاد، ارواښاد دوکتور دولت محمد لودین او ځینو نورو ژبپوهانو له لوري د نوي ژبپوهنې په رڼا کې په پښتو ژبه کې ژبنۍ څېړنې پیل کېږي. د همدغو پوهانو د لیکنو له جملې څخه د ښاغلي دوکتور عبدالحکیم هلالي لیکنې د ژبپوهنې په برخه کې خورا غنیمت دي، دا چې د پوهنتون د څلور کلنې دورې په پای کې هر محصل اړ دی، چې د خپلې څلور کلنې دورې د زده کړو د دفاع په ننګه مونوګراف ولیکي، نو ما دخپل مونوګراف موضوع د دوکتور عبدالحکیم هلالي پېژندنه او د ژبپوهنې اړوند دده مقالې وټاکل،که څه هم ژبپوهنه یوه سخته موضوع ده، خو په پښتو ژبه کې ئې سخته اړتیا لیدل کېدل، نو ددې ضرورت پر بنیاد مې دا وپتیله، چې د دوکتور عبدالحکیم هلالي خورې ورې مقالې، چې د افغانستان په مختلفو جریدو او مجلو کې په مختلفو وختونو کې خپرې سوي سره راټولې کړم . ترڅو هغه محصلین او استاذان، چې د ژبپوهنې اړوند موادو ته اړتیا لري. په اسانۍ سره دغه غنیمت موادو ته لاس رسی پیدا کړي. دوکتور هلالي نه یوازې د ژبپوهنې اړوند کتابونه او مقالې لیکي، بلکي د اړتیا سره سم ئې د ځینو نورو بهرنیو ژبو څخه هم وخت په وخت د ژبپوهنې اړوند ژباړې کړې، ترڅو د ژبپوهنې په برخه کې د پښتو ژبې اړتیا پوره کړي او پښتو ژبه د ژبپوهنې په برخه کې بډایه کړي. ددې موضوع د بشپړولو په خاطر مې د علومو اکاډیمۍ او کابل عامه کتابتون ته هم سر ور ښکاره کړ. په کندهار کې د علامه رشاد اکاډیمي ډېره غنیمت وه او کار ئې ډېر راته اسانه کړ. د موادو په راټولو کې د کومې خاصې ستونزې سره نه یم مخ سوی، خو د مجلو او جریدو زوړوالي، کله کله د ځینو ګڼو نه شتون کار له خنډ سره مخ کوی، چې مجبوریدم د هغې ګڼې د پیدا کولو له پاره بلې داسې مرجع ته ورسم، چې هغه ګڼه ورسره موجوده وي. د جرېدو او مجلو څخه مې عکس په سمارټ تلیفون سره اخیست بیا مې د عکس له رویه په کمپیوتر کې ټایپا وه.

دا چې دا لیکنې ډېرې پخوا سوي وي، نو (یا ګانې) چندان نه وي پکښې مراعت سوي. ما تر خپل وسه کوښښ کړی ترڅو یاګانې د اوسنې لیکدود سره سم مراعت کړم.

په درنښت او مینه

محمد طاهر کریاب

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ برخه

د څېړنې اړتیا او موخه:

دا چې په پښتو ژبه کې د ژبپوهنې اړوند مواد خورا لږ وه، استاذانو او محصلینو به د لکچر او تدریس له پاره مواد د انګریزي سایټونو څخه را ژباړل، چې ځینې محصلینو به د انګریزي سره بلدتیا نه درلودل او د ستونزو سره به مخامخ کېدل. انټرنټ ته نه لاس رسی او د انټرنټ لوړه بیه بله ستونزه وه. وایې «آب درکوزه ما تشنه لبان می ګردیم» موږ د ژبپوهنې اړوند ډېره ډاټا درلودل، خو خوره وره وه ما ددغې اړتیا د پوره کولو له پاره دغه مواد د مختلفو جریدو او مجلو څخه راټول کړل او موخه مې دا وه، چې دغه اړتیا مشبوع کړم.

تېرو څېړنو ته کتنه:

پر دغه موضوع تر دې مخکې هیڅا کار نه دی کړی دا لومړی ځل دی، چې زه د ښاغلي عبدالحکیم هلالي پېژندنه کوم او د ژبپوهنې مقالې ئې د مختلفو جریدو او مجلو څخه راټولوم، یوازې سیال کاکړ په ادبي څېړو کې دده رنګه عکس راوړی او دده نوم ئې ورته لیکلی.

د څېړنې میتودولوژي:

دا یوه کتابتوني څېړنه وه، چې ما د کابل په عامه کتابتون، د افغانستان د علومو اکاډمۍ، علامه رشاد اکاډمۍ او د کندهار د اطلاعاتو کلتور ریاست په عامه کتابتون کې په خپل جیبي تلیفون باندې د مجلو، جریدو او کتابونو څخه عکسونه اخیستې وروسته مې هغه پرنټ کړې بیا مې ټایپ کړې او ترتیب کړې دي.

په څېړنه کې ربړې، کړاونه او خنډونه:

دا چې هیڅ کار بې ستونزو او کړاونو سرته نه رسیږي، نو زه هم د عکس اخیستلو پر وخت کله کله د داسې جریدو سره مخامخ کیدلم، چې زما د اړتیا پاڼه به څېرې سوې وه یا به هغه ګڼه نه وه ورسره موجوده. نو بیا مجبور وم چې ددغې پاڼې د پیدا کولو له پاره بل ځای ته ور سم نور له کومې ځانګړې ستونزې سره نه یم مخامخ سوی.

د څېړنې سوالونه:

ځینې پوښتنې، چې احتمال لري ستاسو په ذهن کې پیداسې او ماته ددې څېړنې په لومړیو کې پیدا وې په لاندې ډول دي:

ډاکتر عبدالحکیم هلالي څوک وو؟

هغه ترکومې کچې زده کړې کړې وې؟

ایا هغه د ژبپوهنې اړوند مستقل اثار لري ؟

ایا ژباړې ئې هم کړې؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهمه برخه

د دوکتور عبدالحکیم هلالي پېژندنه

عبدالحکیم هلالي د قاضي عبدالقادرخان زوی، چي د فراه ولایت د ګلستان ولسوالۍ دکوتلک په کلیکي په ۱۳۱۴ل نړۍ ته سترګي غړولي دي په خټه نورزی دئ.[۱]

هلالي خپلي لومړنۍ زده کړي په نیمروز ولایت کي تر سره کړي او ثانوي زده کړي ئې په کابل کي پای ته رسولي، د ثانوي زده کړو له پای ته رسولو وروسته په ۱۳۳۹ل کال د ادبیاتو او بشري علومو په پوهنځی کي شامل او په ۱۳۴۳ل کال کي ددغه پوهنځي له پښتو څانګي څخه د لیسانس په درجه فارغ سو، چي له فراغت څخه وروسته په پښتو ټولنه کي دمسلکي غړي په توګه ومنل سو او په ۱۳۴۴ل کال کي د همدې علمي څېړنیز مرکز له خوا پخواني شوروي اتحاد (اوسنۍ روسیې) ته واستول سو، چي هلته ئې خپلي زده کړي د ژبپوهني په څانګه کي د لیننګراد په ښار کي ترسره کړي.

او په ۱۳۵۰ل کال کي د دوکتورا د سند د ترلاسه کولو وروسته بیرته هېواد ته راستون سو او د تېر په څېر ئې په پښتو ټولنه کي د مسلکي غړي په توګه دندې ته دوام ورکړ، چي له دې وروسته ئې دغه لاندې دندي ترسره کړي دي:

دندي:

د ۱۳۵۵ ل کال د مرغومي د میاشتي په ۱۴ د پښتو څېړنو د بین المللي مرکز د لوی آمر په توګه مقررسو او دغي دندي ته ئېد ۱۳۵۷ ل کال د غویي تر میاشتي ادامه ورکړه. (وروسته د دغه مرکز د ریاست سطحي ته لوړ سو).

دکتور هلالي د ۱۳۵۷ ل کال د غویي له میاشتي وروسته په پښتو ټولنه کي د ژبپوهني د څانګي مسلکي غړی سو.

په ۱۳۵۷ل کال کي، چي کله پښتو ټولنه په علومو اکاډمۍ بدله سوه(۱۳۵۷ل کال د زمري ۱۵) د همدې کال د تلې د میاشتي په ۲۳ نیټه د علومو اکاډمۍ د ټولنیزو علومو د انستیتوت رئس وټاکل سو.

کله چي هلالي د ټولنیزو علومو له انستیتوت څخه تبدیل سو د ژبو او ادبیاتو د مرکز د ژبپوهني په لوی مدیریت کي غړی سو، چي ډېر وخت ئې په همدې څانګه کي دنده ترسره کړه.

نوموړي « د پښتو ژبي فونولوژي » ترسرلیک لاندي یو علمي اثر همدلته ولیکئ، چي د نورو سندونو په بشپړولو سره ئې په همدې اثر د سرڅېړونکي(اوس څېړنپوه) علمې رتبه هم تر لاسه کړه.

معصومه عصمتي، چي د علومو اکاډمۍ د ټولنیزو علومو د مرکز علمي غړې وه

په ۱۳۶۹ل کال ئې د ډاکتر نجیب الله د حکومت کابیني ته لار ومونده او د پوهني وزیره سوه. دغه مهال دکتور عبدالحکیم هلالي ددې په وړاندیز د پوهني د وزارت د معین په حیث وټاکل سو، چي وروسته د همدې وزارت سلاکار سو،کله چي د ډاکتر نجیب الله حکومت ړنګ سو او واک مجاهدینو ته په لاس ورغی دغه مهال هم څه موده د یاد وزارت سلاکار وو. وروسته چي کورنۍ کور ورانونکي تنظیمي جګړي د قدرت د لیونیانو تر منځ اوج ته ورسیدې، نور نو ډاکتر هلالي هم په کابل کي د پاته کېدو ځواک او توان له لاسه ورکړ.

ډاکتر هلالي پر خپلې مورنۍ ژبي پښتو سربیره په دري، روسي او انګلیسي هم پوهېده.

ډاکتر هلالي د ۱۳۷۳ل کال د جدي پر ۲۹ له دې نړۍ څخه د تل له پاره سترګي پټې کړي.

څېړنپوه عبدالحکیم هلالي د خپل وخت ښه لیکوال، ژبپوه او ریښتنی هېوادپال شخصیت وو.

---

[۱] سیار، عبدالجلیل، تلیفوني مکالمه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه د خپل فرهنګي ژوند په بهیر کې ډېر کتابونه او مقالې لیکلي او یایې ژباړلي دي، چې د علومو اکاډیمۍ او ځینو نورو خپرندویه ټولنو خپاره کړي دي.

د ډاکترهلالي ځیني آثار

۱ـ پښتو قاموس لیکنه:

د ډاکتر عبدالحکیم هلالي اثر دئ، چي په ۱۳۵۴ل کال د وري په میاشت کي د پښتو ټولني لخوا د ۵۰۰ ټوکه په شمېر د محمد شیرین سنګري په اهتمام له چاپه راووت. کتاب ټولي ۱۲۵ پاڼي لري. په لومړي پاڼه کي د کتاب نوم په غټ فونټ، وروسته د لیکوال نوم ورپسي د خپرندویه ټولني نوم په بله پاڼه کي، چي کومه شمېره او د الفباء د حروفو حساب نسته د کتاب فهرست راغلی، وروسته د کتاب سریزه چي د هغه وخت د پښتو ټولني رئیس ښاغلي محمد صدیق روهي په دوه مخه کي پرلیکلي په لومړۍ شمېره مخ کي د لومړۍ خبرو تر سرلیک لاندي راغلي.

کتاب پر دوو برخو ویشل سوی په لومړۍ برخه کي د پښتو قاموس لیکني لنډه تاریخچه راغلي.

په دوهمه برخه کي د قاموسي مقالي، د لغتونو انتخاب، امونیمونه، د لغتونو د تلفظ افاده، د خج ښوونه، د لغتونو ګرامري خصوصیتونه، د کلمو سپړنه، سبکي علامي، فرازیالوژي، مأخذونه او د سمون لیک عنوانونه راغلي.

۲ـ د پښتو ژبي د فونیمیکي الفباء لارښود:

دپښتو ژبي د فونیمیکي الفباء لارښود دڅېړنوال ډاکتر عبدالحکیم هلالي اثر دئ، چي په ۱۳۵۵ل کال پښتو ټولني د ژبپوهني څانګي لخوا د محمد شیرین په اهتمام چاپ سوی دئ. تر وقایې وروسته د کتاب نوم، د لیکوال نوم، د خپرندویه ټولني نوم په غټ فونټ لیکل سوي دي په ورپسي پاڼه کي د سردار محمد داود خان عکس په رنګه ډول راوړل سوی تر عکس لاندي په شین رنګ چاپي خط لیکل سوي: ښاغلی محمد داود د افغانستان د دولت رئیس او صدر اعظم، په وروسته پاڼه کي چي هیڅ شمېره نه لري د «پېژندنه» تر عنوان لاندي د هغه وخت د پښتو ټولني د رئیس څېړنوال محمد صدیق روهي یو مخیزه لیکنه راغلي بیا د کتاب فهرست په یو مخ کي راغلی. دا کتاب ټول ۵۳ مخه دی، چي پر دوو برخو ویشل سوی په لومړۍ برخه کي ئې سریزه، د پښتو ژبي منل سوي فونمیکه الفبي، د فونیمکي الفبي احتیاطي توري، فونیمکه الفبي او دخیلي عربي کلمې او د پښتو بشپړه فونمیکه الفبي عنوانونه راوړل سوي دي.

دوهمه برخه ئې د شعر او پښتو لنډیو ځیني نموني، چي په فونیمیکي الفبي ئې هم لیکي د فونیمیکي الفبي د ښه زده کړي په خاطر ئې راوړي دي.

۳ـ د پښتو ژبې فونولوژي:

د پښتو ژبي فونولوجي د ډاکتر عبدالحکیم هلالي اثر دئ، چي په ۱۳۷۰ل کال د افغانستان د علومو اکاډمۍ د ژبو او ادبیاتو مرکز د پښتو ژبي او ادبیاتو انستیتیوت د دوه زره ټوکه په شمېر د ښووني او روزني په مطبعه کي چاپ کړی. مهتمم ئې اسدالله دئ. دا کتاب ټول ۱۵۶ مخونه لري، چي لیکوال په پنځه مخه کي مقدمه پر لیکي، کتاب پر درې فصلونو وېشل سوی. په لومړي فصل کي د پښتو ژبي د فونیمي جوړښت په باب پخوانۍ څېړني راوړل سوي. په دوهم فصل کي فونولوجي، د فونیم مفهوم او ښېلونه، د فونیم تعریف، فونیم او الوفونونه، د پښتو ژبي د لوېدیځي څانګي د فونیمونو سیستم، واولونه او کانسوننټونه، واولونه، کانسوننټونه او د پښتو ژبي د دفتانګو مسئله عنوانونه راغلي. په دریم فصل کي پره سودیکه، لغوي خج، سیلاب، آهنګ، ضمیمه، نتیجه، مأخذونه او منابع راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ ـ الفبای زبان پشه يي:

د ډاکتر عبدالحکيم هلالي بل اثر، چي الفبای زبان پشه يي نوميږي د محمد زمان کُلمانی او سيد اعظم اليناييي سره ئې په ګډه د پوهاند محمد رحيم الهام ترنظر لاندي د محمد سرور پاکفر په اهتمام، چي د خراسان په مجله کي خپور سوی په ۱۳۶۷ل کال د علومو اکاډيمۍ د ژبو او ادبياتو مرکز د دري ژبي او ادب د انستيتيوت له خوا د ۲۰۰۰ ټوکه په شمېر چاپ سوئ

کتاب ټول ۲۳ صفحي دئ د يادوني وړده ، چي دا کتاب په دري ژبه ليکل سوئ.

په دې کتاب کي د پشه ئې ژبي الفباء په مکمل ډول د مثالونو سره په عربي او فونيمکي ليکدود تشريح سوي ده.

۵- انګليسي پښتو قاموس:

پښتو ټولنې، دولتي مطبعي په ۱۳۵۴ل کال کي چاپ کړی. دا اثر ئې د ځينو نورو پوهانو سره په ګډه ليکلی دئ.

٦ - پښتو- پښتو تشريحي قاموس:

دغه اثر د يوې ډلي پوهانو له خوا په څلورو ټوکونو کي د ک تر توري ليکل سوی. ډاکتر هلالي هم ددې قاموس په څلورو سره ټوکونو کي د ليکوالي ډلي غړی و.

ددې قاموس لومړی ټوک په ۱۳۵۸ل کال کي، دوهم ټوک ئې په ۱۳٦۰ل کال، دريم ټوک ئې په ۱۳٦۱ل کال اوڅلورم ټوک ئې په ۱۳٦۵ل کال په دولتي مطبعه کي چاپ سوي دي.

د ژباړي برخه:

۱ ـ زړه بوډۍ:

زړه بوډۍ د ماکسيم کورکي اثر دئ، چي ښاغلي عبدالحکيم هلالي ژباړلی دا اثر د روسي ژبي څخه مستقيم پښتو ته ژباړل سوی، چي په روسي ژبه کي ئې نوم ايزرګيل دئ. په دې اثر کي کورکي فلکلور د ادبياتو د لندي کيسي په ژانر کي ځای کړی. هلالي صاحب په دې ژباړه کي، خپل د ژباړي مهارت ښودلی د کتاب په لوستلو د سړي داسي ګومان راځي، چي کورکي خپله دا اثر په پښتو ژبه ليکلی.

دا اثر په ۱۳٦۴ل کال د افغانستان د دموکراتيک جمهوريت د علومو اکاډمۍ د نشراتو او کتابخانو د رياست لخوا چاپ سوی. د زړي بوډۍ ايزرګيل د داستان په ارتباط د يو څو لنډې خبري تر عنوان لاندي د هغه وخت د افغانستان دعلومو اکاډمۍ د نشراتو او کتابخانو رئيس محمد ابرهيم عطائې څلور مخه ليکنه راغلي. وروسته د کتاب اصلي متن شروع کېږي، چي ټول ۲۳مخه دئ.

۲- بلوچ:

دغه اثر ئې له روسي ژبي څخه را ژباړلی او د علومو اکاډيمۍ د اجتماعي علومو د مرکز لخوا په ۱۳٦۴ل کال چاپ سوی دئ، اصلي ليکوال ئې م.ګ.پيګولين دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبپوهــــــنه

ژبپوهنه هغه علم دئ، چي د هغي په وسیله د ژبي دا خلي ساختمان او جوړښت تر څېړني لاندي نیول کېږي. ژبپوهنه یو علم دئ. ددې علم اصلي موضوع ژبه ده. دې علم ته په پارسي «زبانشناسي» او په عربي علم الغة ویل کېږي. په انګریزي ژبه کي د ژبپوهني معادله کلمه لینګویستکس linguistics ده.

انګریزي ته دا کلمه له لاتین لینګوه lingua څخه داخله سوېده. Lingua د ژبي معنا لري او وروستاړی استیکه astica ئې له یوناني څخه ورسره یو ځای سوی دئ چي د«پوهني» معنا لري. د دغو دوو کلمو له یوځای کېدو څخه لنګویستیکه اصطلاح رامنځته سوې ده، چي په نړیواله سطحه د ژبپوهني له پاره کارېږي. تردې مخکي ژبپوهني ته فلالوژي (philology)اصطلاح کارېده.[۲]

د ژبپوهني موضوع:

د ژبپوهني موضوع ژبه ده.د ژبپوهني عالم ته ژبپوه ویل کېږي. د ژبپوه کار دادئ، چي د ژبي جوړښت او رغښت ورمعلوم وي. ځیني کسان داسي فکر کوي، چي ژبپوه د ژبي د زده کړي سره سروکار لري، دغه ډول فکر کول یوه سهوه ده، ژبپوه او ژبپېژاند دوه بیلا بیل خلک دي، چي د یوه کار د ژبي د ساختمان سره دئ او بل د ژبپوهني موضوع هم ژبه ده نه د ژبي زده کړه. ژبه او ژبپوهنه دوه بېل بېل واقعیتونه دي. داسي باید ونه فهمول سي، چي ژبپوهنه ګوندي د ژبي د زده کړي معنی لري. ژبپوهنه ددې له پاره لوستل کېږي، چي د ژبي په باب یوه ټولیزه پوهه ترلاسه سي او په تیوریکي ډول پرې د یوې بشري پوهني په توګه علمي تنده ماته سي. د ژبي پیدایښت، څرنګوالی، جوړښت، دنده، اوښتنه، پرمختیا، پراختیا، ډېرښت، د بېلابېلو ژبو کورنۍ، څانګي او لهجي او نوري اړېکي سره د ژبي د زده کړي او داسي نور نظري او علمي مسائل ئې وڅېړل سي.

پرلوړو مسایلو سربېره ژبپوهنه د نورو علومو لکه ساه پوهنه، فلسفه، ټوکمپوهنه او داسي نور اجتماعي علومو سره اړېکي لري، چي وروسته به د هري څانګي سره د ژبپوهني پر ارتباطاتو باندي لنډې خبري وسي.

په هر ډول د ژبي زده کړه او د ژبپوهني زده کړه توپیر سره لري. په دې توګه باید د ژبي زده کړه او د ژبپوهني زده کړه سره ګډه نه سي، داچي وایو پلانی ژبپوهاند دئ دا معنا نه لري، چي هرو مرو به په ډېرو ژبو پوهیږي او رغېږي. که څوک په ډېرو ژبو پوهېږي بې له دې چي ژبپوهنه ئې لوستي وي یا په پوهنیز ډول پوه سي، ډېر ژبی(پولي لینګوال) یا دوه ژبی (بای لینګوال) ئې بللای سو، نه ژبپوهاند. په پارسي ژبه کي لومړي ته (زباندان) او دوهم ته (زبانشناس) وائې

د نورو علومو سره د ژبپوهني اړېکي:

ژبپوهنه د یوه علم په توګه د شلمي پېړۍ له نوښتونو څخه ګڼل کېږي. دغه علم له ډېرو ټولنیزو علومو سره یو جانبه او له ځینو نورو سره متقابله ټینګ اړېکی لري. په دې ډول چي ځیني علوم د خپلو څېړنو د بشپړولو له پاره له ژبپوهني څخه مرسته غواړي او پرځنګ ئې ځیني علوم او پوهني له ژبپوهني سره مرسته کوي. ژبپوهنه له منطق سره نږدې اړېکي لري، ځکه د منطق مهم عنصر ژبه ده. همدارنګه له طب او طبابت سره هم ارتباط لري، ځکه چي خبري د عصبي رشتو سره ربط لري. ژبپوهنه د فزیک له علم سره هم تړلې ده. فزیکي رغپوهنه (Acoustic phonetics) د رغونو خصوصیات د لوړوالي او کښته والي له پلوه څېړي. د تاریخ سره ئې اړیکي نه شلېدونکي دي. ځیني پوهان عقیده لري:

---

[۲] شاکر،نوراحمد،(ژبنی څېړني) ۷مخ،۱۳۵۰ل چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوک د یوه اوولس په ژبه او د هغه په ادبي خصوصیاتو او کیفیاتو باندي ونه پوهېږي د علم په دنیا کي حق نه لري، چي د هغه اوولس تاریخ ولیکي.

د ژبپوهني ارزښت:

ژبپوهنه د ژبو او ادبیاتو د پوهنځی له اساسي او اختصاصي مضامینو څخه شمېرل کېږي، چي ددغه پوهنځی په ټولو سمسترونو کي تدریسیږي. له دغه ځایه د ژبپوهني ارزښت، اهمیت او مهم والی معلومېدای سي. د ژبپوهني اړیکي د اجتماعي علومو د نورو مضامینو سره دې علم ته نور هم ارزښت ورکړی دئ.

د ځمکي پرمخ ټولني سره مختلفي دي او دا توپیرونه په ګڼو برخو کي ددې لامل سوي، چي ټولني سره تفکیک او څرګند توپیر ئې وسي. که د خپل کور، سیمې او ټولني ئې را پیل کړو او بیا پسي نورو ټولنو ته سر ورښکاره کړو، نو د ژبني ویش له مخي ټولني او کورنۍ په یو ژبیزي، دوه ژبیزو او په ګڼ یا څو ژبیزو باندي ویشل سوي دي. د همدغه وېش له کبله د ژبي په تېره د ژبپوهني زده کړه مهمه او ارزښتمنه ده.

دا ددې په خاطر چي ژبپوهنه د ژبي یا ژبو علمي زده کړه او پر هغې پوهاوی دئ. انسان یو ټولنیز موجود دی په ټولنه کي په هره ساحه کي چي وي راکړي ورکړي ته اړ دی او د اړیکو نېولو له پاره ترهڅه د مخه وسیلي ته اړتیا ده؛ یوازیني وسیله، چي په ټولنه کي د انسانانو اړیکي ټینګوي او د چارو په ښه سمبالښت کي ورسره مرسته کوي ژبه ده.

موږ په کور، لار، کوڅه، جومات، روغتون، ښوونځی، پوهنتون، موټر، دفتر، ښار او بازار او د خپل چاپېریال په هره برخه کي چي یو ژبي ته اړ یو، د ژبي پر مټ لومړی اړیکه ټینګه او بیا خپل هدف ته د رسېدو له پاره ګټې لاري خپلوو. ښایې ځینو ته به ژبه یوازي همدومره ارزښتمنه وي، چي خبري په کوو او اړیکه نېسو او تر دې پورته ژبه هیڅ ارزښت نه لري، خو هغوي هیڅکله د ژبي په هکله ژور فکر نه دی کړی او د ژبي جوړښت ته نه دي ځیر سوي، دا چي یوه ژبه څنګه را منځ ته کېږي، بڼغېزي رغنده توکي ئې څه دي، ولي رامنځ ته کېږي، ولي ژبي سره توپیر لري، ولي موږ په ټولو ژبو نه پوهیږو یا خبري نه سو په کولای.

دا د یو عادي کس کار نه دی او نه هم یو عادي کس ددې دروند بار له عهدي وتلی سي، دا یوازي د ژبپوه کار دی، څو ژبه را وسپړي، وې شنې، په بېلا بېلو برخو او رغنده توکو ئې رڼا واچوي.

پر ژبپوهنه باندي پوهېدنه،که څه هم هرچاته ضروري ده، خو ښوونکو، څېړنکو، مبلیغینو، خطیبانو، ویناوالو، خبریالانو او لیکوالانو ته خو ضروري ګڼل کېږي.

هلالي او ژبپوهنه

ژبپوهنه هغه علم دئ، چي د هغي په وسیله د ژبي دا خلي ساختمان او جوړښت تر څېړني لاندي نیول کېږي. د ژبپوهني موضوع ژبه ده. ډاکتر هلالي د پښتو ژبي، ژبپوهني ته خورا غنیمت کار کړی دئ. ده هغه وخت د پښتو ژبي د ژبپوهني اړوند څېړني پیل کړي، چي په پښتو ژبه کي د ژبپوهني اړوند مواد خورا محدود وه. ښاغلي هلالي د پښتو ژبپوهني په مختلفو برخو کي څېړني او پلټني کړي دي، لکه: قاموس لیکنه، هلالي نه تنها د پښتو قاموس لیکني تر عنوان لاندي ځانګړی اثر لري، بلکي د قاموسونو او قاموس لیکني اړوند خورا ډېري مقالې هم لري.

همدارنګه هلالي د ژبپوهني د فونولوژۍ په ساحه کي په زړه پوري او د ارزښت وړ کار کړی دئ. د پښتو ژبي فونولوجۍ تر عنوان لاندي یو مستقل اثر لري. ددې ترڅنګ ده د ژبنۍ مسئلي، د ژبو مافولوژیک ویش، د پښتو ژبي د کلام اجزا، د کلمو معنوي سپړنه، د فلسفي اصطلاحاتو نومینالیزم او ریالیزم، د فلسفي اصطلاحاتو قاموس، ژبنی سبک، نوی پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاموس، فرازيالوژي، سبکي علايم او داسي نوري.... مقالې د ژبپوهني اړوند کښلي دي، چي « موشت نمونه د خروار ده ».
هلالي د اړتيا پر بنسټ د ژبپوهني په برخه کي ځيني مقالې را ژباړلي هم دي، تر څو په پښتو ژبه کي د ژبپوهني په ساحه کي د موادو د کمبود تشه ډکه کړي او د دغو ژباړو پر بنياد د راتلونکي نسل ليکوال په پښتو ژبه کي نوي پنځوني وکړي (چي دا کار پخوانيو ملتونو هم کړی او تجربه سوی دئ. د عباسي خليفه ګانو خصوصاً هارون الرشيد او نورو علم دوستو پاچاهانو په وخت کي، چي کوم کتابونه او آثار د يوناني او رومي ژبي څخه د دوو پېړيو په جريان کي را ژباړل سوي وه. کله چي په سليبي جګړو کي د يونانيانو او روميانو علمي آثار او کتابونه له منځه ولاړل. بيا چي يونانيانو و غوښتل هغه آثار بيرته خپلي ژبي ته ترجمه کړي، نو دوی دا کار د څلورو پېړيو په جريان کي وکړای سو. نو ددې څخه معلومه سوه، چي اسلامي علماوو د يونانيانو د کتابونو د ژباړي څخه په الهام سره هغومره نور اثار پنځولي وو).

هلالي صاحب په روسي زبپوهنه کي هم ژوره مطالعه درلوده او د روسي ژبي څخه ئې ځيني داسي موضوعات د ژبپوهني په برخه کي خپلي مورنۍ ژبي پښتو ته را ژباړلي، چي په هغه وخت کي په اروپايي ژبپوهنه کي لاتر اوسه نه وه څېړل سوي.

هلالي صاحب د نوي ژبپوهني له آرونو او اُصولو سره پوره بلد و او څېړني ئې د نوي ژبپوهني د معيارونو پر بنياد کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریمه برخه

ژباړه

ژباړه د علم د عامېدلو او د فکر د خورېدلو یوه داسي وسیله ده، چي علم او پوهه نړۍ واله کوي، فکر او فن د انسانانو تر منځ شریکوي. د علامه رشاد په وینا ژباړه د مدنیتونو تر منځ د لېږد- رالېږد یوه اغېزناکه وسیله ده، چي ملتونه او وګړي په فکري او ذهني لحاظ سره تړي، تر ډېره ئې له خپلمنځي احساساتو څخه خبروي او له همدې لاري ځانته د پرمختګ دریڅې پرانیزي، چي په پایله کي خپل کلتور، ژبه او نور بډایوي؛ نو په لنډ ډول ویلای سو، چي ژباړه د هر فرهنګ او ادب یا په ټولیز ډول د هري ژبي له پاره یوه داسي زینه ده، چي د راتلونکي له پاره د پرمخیون او پرمختیا ضمانت کوي.

حبیب الرحمن هاله په خپل اثر (اساسات ترجمه) کي وایي: ژباړه هغه هنر یا وړتیا ده، چي مانا او منځپانګه یعني ضروري پېغامونه، معلومات او پوهه پرې له یوې ژبي نه بلي ته اوړي. له یوې ژبي نه بلي ته د لیکلو آثارو یا خبرو داسي اړول، چي لوستونکي پرې پوه سي او ګټه ترې واخلي.

ژباړن له یوې ژبي نه بلي ژبي ته ناقل او شناند ته وایي. مرحوم دهخدا په خپله وییزېمه کي وایي: ژباړن هغه کس ته وایي، چي ژبه په بله ژبه واړوي.

ژباړه په اصطلاح کي د لومړۍ ژبي د کلمو له پاره د نژدې او دقیقو انډول موندلو ته وایي، خو چي د لیکوال ویندود (روش) او سیاق خوندي وي. ژباړه له یوې ژبي نه بلي ته د افکارو، غوښتنو، قوانینو، کیسو، هنرونو، پوهنو او نورو د لېږد وسیله او د ناهمژبو خلګو تر منځ فرهنګي تړښت او اړیکه ده.[٤]

د ژباړي ارزښت

ژباړه د تاریخ په بهیر کي د پاملرني وړ ګرځېدلې او د اړیکوزلو (ارتباطي وسایلو) د سرلیک په توګه د وګړو د پاملرني وړ ګرځېدلې ده.

نن ورځ د ژباړي له ارزښت څخه سترګي نه سو پټولای، د ژباړي د اهمیت په اړه یوازي دومره وایو، که چېري ژباړه نه وای؛ نو له نورو ملتونو څخه به مو هیڅ ډول پوهه او معلومات نه درلودل؛ ځکه چي انسانان د یو او بل علم او فن ته اړتیا لري.

د یوې پرمختللي ژبي له ډېرو غوره ټکو څخه یو هم د هغې ژبي په لمن کي د ډېرو او هر اړخیزو آثارو شته والی دئ، چي له بېلا بېلو ژبو او سرچینو څخه ئې په بېلابېلو برخو (سیاسي، حقوقي، علمي، ادبي، فرهنګي او نورو) کي ژباړل سوي آثار ولري. په دې ډول به هم له یوې خوا د ژوند د بېلابېلو برخو او نړۍ والو مسلو په اړه معلومات ولري او هم به د همدغې ژبي د علم او پوهي خاوندانو ته د ډېرو مأخذونو درلودونکې وي.[٥]

---

[٣] ـ ستانکزی، رفیع الله، د ژباړي فن، مومند خپرندویه ټولنه، جلال آباد، ١٣٩٣. ل، م ١.

[٤] ـ ښکلی، اجمل، د ژباړي اصول، مومند خپرندویه ټولنه، جلال آباد، ١٣٩٣. ل، م ١ـ ٢.

[٥] ـ ستانکزی، رفیع الله، د ژباړي فن، مومند خپرندویه ټولنه، جلال آباد، ١٣٩٣. ل، م ١٥.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړې اړتیا

ارستو وايي چې انسان مقلد دئ. ماشوم له خپل شاوخوا ژبه، ناسته پاسته او نور ژوند زده کوي. دغسې ټولنې له يو بله زده کړه کوي او د دې علمي او فرهنګي زده کړې له پاره ژباړه ښه لار ده. د علمي او ادبي پرمختګ له پاره هم ژباړه اړینه ده.

ژباړه ژبه له علمي او ادبي پلوه بډايه کوي. بډايه ژبه هغه ده، چې پر هرې علمي او ادبي موضوع په کې آثار وي او دا کار له ژباړو پرته ناشونی دئ. ژباړه لوستونکي د نورو ژبو له احتیاجه خلاصوي.[6]

لکه څنګه چې ژباړه یوه علمي، سیاسي، دیني او کلتوري اړتیا ده؛ نو په کار ده، چې موږ هم د دې اړتیا په پام کې نیولو سره متې رابډ وهو. نن ورځ له ژباړې نه د دیني علمونو، فنونو، روانو چارو او په بېلابېلو ډګرونو کې ګټه اخیستل کېږي.

له دې اسیته ویلای سو، چې ژباړه مو د ژوند، علم او پوهې په ډګر کښې ډېرې اړتیاوې راپوره کوي او شا ته پاته ملتونه کولای سي، د ژباړې په مټ خپله ژبه غني کړي او هم د اوسنۍ نړۍ له ټکنالوژۍ څخه پوره پوره بلدتیا حاصله کړي.

د ژباړې اصول

۱. د ګټورې موضوع غوراوی

ژباړن چې ژباړه کوي، لومړی د موضوع له انتخاب سره مخامخېږي؛ نو موضوع دې ولولي او فکر دې پرې وکړي، چې زما ټولنې ته څه ګټه رسوي که نه، دا دومره خواري ارزي که نه؟ هسې نه چې ژباړن داسې موضوع انتخاب کړي، چې د ګټې پر ځای تاوان واړوي. ژباړن ته فکر په کار دئ، چې زه خو د لیکوال یا بلې ټولنې ته تبلیغ نه کوم، د بلې ټولنې ناسم اغېز خو نه راننباسم؟ تر دې وروسته که ورته موضوع ښه ښکاره سوه او پوه سو، چې ګټوره ده، نو بیا دې ئې ژباړې ته بډې راووهي.

۲. پر موضوع برلاسي ده

که دوه کسان په لومړۍ او دویمه ژبه کې یو شان وو، هغه کس به ژباړه کوی، چې په موضوع پوه وي. مثلاً دوه کسان دي او دواړه په دري او پښتو پوهېږي، یوه طب ویلی او بل ادبیات او ژباړه ادبي ژباړه ده؛ نو هغه سړی به ئې ژباړي، چې ادبیات ئې ویلي، ځکه دی په ادبي مسایلو تر ډاکټر ښه پوهېږي.

۳ـ پر خپله موخنه ژبه برلاسي

په ژبه کې پر خپله مورنۍ ژبه برلاسی ډېر مهم دئ؛ یعني له ژباړن سره باید د خپلې ژبې د کلمو، ترکیبونو، اصطلاحاتو او متلونو ډېره زېرمه ورسره وي؛ همداسې د جملو له اجزاوو، ترتیب، ډولونو، مانیز بدلون او نورو باریکیو سره بشپړه اشنايي ولري. که دا نه وي، ژباړه به ئې ګونګه، ګډه وډه، بې مانا، بې اغېزې او بېخونده وي. له بلې خوا د دې موادو په نه پوهاوي سره ژباړن د بلې ژبې ناوړه اغېز خپلې ژبې ته ننباسي او خپله ژبه خرابوي.

---

[6] ـ ښکلی، اجمل، د ژباړې اصول، مومند خپرندويه ټولنه، جلال آباد، ۱۳۹۳. ل، م ۳ـ ۴.

[7] ـ ستانکزی، رفیع الله، د ژباړې فن، مومند خپرندويه ټولنه، جلال آباد، ۱۳۹۳. ل، م ۱۵.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- پر لومړۍ ژبه برلاسي

بله لومړۍ ژبه ده، چې ژباړن ته پرې ښه پوهاوی په کار دئ. پر لومړۍ ژبه – چې ژباړه ترې کوي – ژباړن ته دومره برلاسی په کار دئ، چې قاموس ته ډېر اړ نه سي. د کلمو زېرمه ئې ورسره وي او له ضمني ماناوو ئې خبر وي. د اصطلاحاتو او متلونو په وضعي ماناوو ئې پوه وي او د جملو له ترتيب او بدلون څخه ئې آګاهي ولري.

۵- د دواړو ژبو په توپير پوهېدل

د ښې ژباړې يوه لار دا ده، چې ژباړن دواړه ژبې سره پرتله کړي. په دې سره په ژبه کې د قومي احساساتو توپير او ورته والی هم جوتېږي.

مثلاً؛ يو قوم د بېلابېلو احساساتو د څرګندولو له پاره يو رنګه کلمې او جملې کاروي او بل قوم بل رنګه؛ نو د داسي کلمو او جملو کټ مټ ژباړه سمه نه ده. مثلاً؛ په پارسي کې وايي ''چشم بد دور'' د دې کټ مټ ژباړه ''بدې سترګې دې ليرې'' ده؛ نو دا خو سمه نه ده. سمه ژباړه ئې ''له نظره مه سې'' ده.

٦- د امانت ساتنه

په ژباړه کې بله مهمه خبره د ليکوال د خبرې سم او بشپړ را اړول دي، چې امانت ورته وايي. دا د ژباړن اخلاقي مسؤليت دئ، چې له ليکوال سره خيانت و نه کړي؛ چې څه ئې ويلي وي، بشپړ ئې را وژباړي.

که ژباړن د ليکوال په خبره کې ګوتې ووهي؛ نو لوستونکي پرې باور نه کوي او چې لوستوال پر يوه ژباړن بې باوره سول، بيا د هغه ژباړې نه لولي.

د ژباړې ډولونه

الف. د موضوع له پلوه

۱- علمي ژباړې

علمي ليکنې زياتره په رسمي يا مستقيمه ژبه وي، په بله وينا، له سبکه خنثی وي. يعني (مړ) ته په کې مړ وايي، (له نړۍ ئې رحلت وکړ/ وفات سو، سترګې ئې پټې کړې/ مردار سو) نه وايي، ځکه پلوي په کې نه وي؛ بل دا چې د معلوماتو سم لېږد په کې مهم وي؛ نو ادبي سينګار يا ادبي ژبې او صنعتونو ته په کې اړتيا نه وي او چې دا اړتيا نه وي، نو ژباړن ته کار اسانېږي، د ژبې يا سبک له ژباړې خلاصېږي. يوازې او يوازې د موضوع ژباړه ئې پر غاړه وي، چې هغسې په مستقيمه ژبه به ئې راژباړي. مثلاً؛ يوه طبي يا ارواپوهيزه موضوع ده، چې د خبرې روغ رسول په کې اړين دي، نو ژباړن دې خبره ادبي کوي نه؛ ځکه چې که ادبي ژبه ډېره غالبه سي او خبره تشبيهاتو او مبالغو ته ورسي، نو لوستونکی ئې پر رشتينولۍ شکمنېږي او موضوع ورسره ګونګېږي.٦

۲- ژورناليستي ژباړې

په ژورناليزم کې هم خبره سمه په کار ده، خو ژورناليزم نه ټول په علم کې راځي، نه ټول په ادب کې؛ د علم و هنر پر پوله پروت دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خبر او رپوټ کي صراحت او لنډيز په کار دئ، نو ژباړن بايد خبره ګونګه او اوږده نه کړي، ځکه که دا خبره اوږده سي، له لوستونکي نه معنا او مفهوم غلطېږي. په دې ژباړه کي په لږو ټکو کي د مفهوم بيانول او وضاحت مهم دئ.

۳ـ ديني ژباړي

د دين په چاره کي مسلمانان، په تېره پښتانه ډېر اساس دي او د خدای ج د کلام او د پېغمبر (ص) په احاديثو کي خطا هم – چي د انسان خاصه ده ـ نه سي زغملی، ځکه خو علماوو د آيتونو او آحاديثو کلمه په کلمه ژباړي کړي دي، چي د خدای له قهره او د خلګو له شره بچ وي؛ خو دا ډول زياتره ژباړي بې خونده او بې مفهومه دي او د آيتونو او احاديثو خوند په دوهمه ژبه کي نه سي ساتللای. مثلاً: د لا اله الا الله ژباړه نېغ په نېغه په ((نسته لايق د عبادت، مګر صرف يو الله دئ)) کوي، چي په پښتو کي پرې سړی سم په آسانه نه پوهېږي؛ نو سمه ژباړه ئې کېدای سي (همدا يو الله د عبادت وړ دئ) او يا ښايي تر دې هم ښه جمله ورته پيدا سي.

پر ډېرو ديني ژباړو تور دئ، چي آيتونه او احاديث ئې ناسم ژباړلي او په خدای او پېغمبر پسي ئې دروغ ويلي. د کلام کنايي، رمزي، استعاري خواوي او د کلمو ضمني ماناوي ئې نه دي څېړلي، بس کټ مټ ئې ژباړلي دي.

ديني زده کړي په مذهب کي پراخه مطالعه غواړي. که ته يوه فقهي مسئله راژباړې، نو تر شا به دي ئې آيت او حديث ته پام وي او له فقهي اصطلاحاتو سره به آشنا يې، ګنې سمه ژباړه به ئې و نه سې کړای.

۴ـ ادبي ژباړي

په ادبي ژباړه کي موضوع يا خبره او ژبه دواړه ژباړن ته ور تر غاړه وي. ژباړن به خبره هم سمه رسا رسوي او ادبي ژبه به هم کاروي.

ځيني پوهان وايي چي ادبي ژباړه آزاده وي او ژباړن په کښي خپل تخيل کارولای سي، لکه په پښتو کي د حميد بابا د (شاه و ګدا) او (نېرنګ عشق) ژباړي، چي موضوع د هلالي چغتايي او مولينا غنيمت ګنجاهي ده؛ خو شاعرانه ژبه، ترکيبونه، تشبيهات او نور د حميد بابا دي. ځيني پوهان بيا د موضوع ژباړه خو پرېږده، د ليکوال يا شاعر د سبک ژباړه هم اړينه بولي.

ادبي ژباړه پر منثوره او منظومه وېشو:

الف. منثوره ژباړه

په منثوره ژباړه کي پر ليکوال باندي د وزن قيد نه وي؛ خو نورو ژبنيو نزاکتونو ته به پام کوي.

ب. منظومه ژباړه

شعري ژباړه ډېره سخته ګڼل کېږي، ځکه په دې ډول ژباړو کي وزن، قيد، داخلي موسيقي، بديعي او بياني صنعتونو، شعري کلمو او نورو ټولو برخو ته به پام په کښي کېږي.

۵ـ ګړنی (شفاهي) ژباړي

شفاهي ژباړه هغي ژباړي ته ويل کېږي، چي يوازي په ګړنۍ توګه سر ته رسېږي، نه ليکنۍ.

په ټوليز ډول ګړنۍ (شفاهي) ژباړه له دوو برخو څخه جوړه سوې وي: د وينا ژباړه او د مرکې ژباړه.

د وينا ژباړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغې ژباړې ته ويل کېږي، چې يو ويناوال خپله وينا اوروي او يو بل کس ئې نورو اورېدونکو ته وينا د اورېدونکو په ژبه اړوي، چې دا ژباړه ډېر تکرار، تمرين او مهارت (تکړه توب) ته اړتيا لري او پر دريو اصلونو سرته رسېږي.

الف. د ويناوال د ليکنو پر بنسټ ژباړه

په داسې حال کې چې د وينا بشپړ متن ليکلی وي، کولای سي آر متن له ويناوال څخه واخيستل سي او بيا تر ژباړې وروسته د وينا په وروستۍ برخه يا پای کې ولوستل سي.[8]

ب. بند پر بند ژباړه

بند پر بند (پاراگراف پر پاراگراف) ژباړه هغه ده، چې وينا کوونکی د خپلې وينا يو پاراگراف ولولي او ژباړن هغه وژباړي، چې دا حالت د وينا تر پايه دوام مومي.

ج. هم مهاله ژباړه

دا ژباړه د ژباړې د ډولونو تر ټولو ستونزمن ډول دئ؛ ځکه ژباړن ته سوچ او يا قاموس د اړوني له پاره هيڅ وخت نه ورکول کېږي. د ويناوال وينا د د غوږۍ له لاري اوري او بې له ځنډه د هغې ژباړه کوي.

ب. د ژبې له پلوه

۱ـ کلمه په کلمه ژباړه

له دې ډول ژباړې څخه په ديني برخو او ښوونيزو ځايو کې ډېره ګټه اخيستل کېږی. د دغه ژباړې يوازينۍ ګټه دا ده، چې د بلې ژبې د لغتونو د زده کړې له پاره مؤثره تمامېږي. نيمګړتياوي ئې دا دي، چې خپله ژبه د بلې ژبې تر تأثير لاندي راځي او بل د بلې ژبې د ځينو کلمو، اصطلاحاتو، تشبيهاتو، استعارو او کنايو له کټ مټ ژباړې څخه لوستونکی سهي مفهوم نه سي اخيستلای.

۲ـ جمله په جمله ژباړه

جمله په جمله ژباړه کې له ليکوال سره وفاداري خوندي ساتل کېږي. مفهوم سم انتقالېږي او موخنه ژبه د لومړنۍ ژبې تر تأثير لاندي نه راځي. په دې ډول ژباړه کې لومړی پر پوهېدا په کار ده، تر څو وروسته په دويمه ژبه کې ورته دقيقه، رنه او برابره جمله وکارول سي.[9]

۳ـ آزاده ژباړه

په آزاده ژباړه کې ژباړن له يوه پراګرافه يا له ټولې ليګني مفهوم اخلي او بيا ئې ژباړي، چې له دې سره موضوع يا خبره د ليکوال، ژبه او سبک د ژباړن وي.

آزاده ژباړه له ليکوال سره جفا ده. ژباړن لومړۍ ژبې ته نه، بلکه موخني ژبې ته ژمن وي. په دې ژباړه کې ژباړن د زياتوب او کمي آزادي لري، خو مهمه خبره دا ده، چې د موضوع اصلي مطلب به له تحريم سره نه مخ کوي.

---

[8] ښکلی. اجمل،(۱۳۹۳) د ژباړې اصول،مومند خپرندويه ټولنه جلال آباد

[9] ښکلی، اجمل،(۱۳۹۳ل)، د ژباړې اصول،مومند خپرندويه،جلال آباد

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د ژباړې ژباړه

د ژباړې ژباړه داسې وي، لکه له کاپي چې کاپي وباسې. ښه دا ده، چې ژباړن اصل متن پیدا کړي او و ئې ژباړي؛ ځکه که یو ژباړن ژباړه ژباړي، د لیکوال یا څېړونکي اصل نظر ته چندانې نه سي رسېدلای او کېدای سي، غلط ئې وړاندې کړي، چې دا بیا د ژباړن په اصولو کي له لیکوال سره خیانت دئ. دا هم شونې ده، چې لومړی ژباړن د لیکوال په فکر سم نه وي پوه سوی، غلط ئې وړاندې کړی وي یا ئې د لیکوال له فکر سره بشپړه همږغي نه وي او بدلون ئې په کي راوستی وي؛ نو بیا به بل ژباړن ته گرانه وي، چې اصل خبرې ته ورسېږي.

د دوکتور عبدالحکیم هلالي ژباړه

ژباړه ده چې کولای سي، یوه ژبه په علمي لحاظ له هره اړخه پیاوړې، غني او لوستونکي ئې د نورو له احتیاجه خلاص کړي. د نړۍ ډېري ژبي د ژباړې په مټ بډایي سوي او ملتونه ئې د همدې بډایو ژبو په برکت د پرمختگ لوړو مدارجو ته رسېدلي دي، چې ښه مثال ئې زموږ گاونډی هیواد ایران یادولای سو، چې له مختلفو نړۍ والو ژبو هر اړخیز علمي مواد خپلې ژبې ته ژباړي او خپل اولس ته ئې د نظري او عملي زده کړو له پاره په واک کي ورکوي. نتیجه ئې دا سوې، چې تر ډېره حده پورې د نورو له احتیاجه خلاص سوي دي.

په افغانستان کي هم ژباړه اوږده مخینه لري او پښتو ته لومړنۍ ژباړه په دریمه هجري پېړۍ کي له عربي ژبې څخه ابو هاشم سرواني (۲۲۳- ۲۹۷. ه. ق) کړې، چې د خپل استاد ابن خلاد (۱۹۱- ۲۸۳/۲۸۲. ه. ق) یوه بولله ئې راژباړلې ده. تر دې وروسته په نورو مختلفو وختو او دورو کي له باندنیو ژبو څخه پښتو ته ژباړې سوي، خو هومره پام او توجه نه ده ورته سوې؛ لکه څنگه چې اړتیا ئې وه؛ ځکه د نړۍ او آن د سیمې له ژبو سره ئې په دې برخه کي پرتله نه سي کېدلای.

پښتو ژبې ته په ژباړو کي د نورو قدر وړ علمي څېړو په شان هلالي صاحب هم هغه څوک دئ، چې په خپلو هڅو ئې د باندنیو ژبو څخه د ژبپوهني اړوند مواد را ژباړلي دي. د خپل اولس په واک کي ئې ورکړي او د وخت په ورځپاڼو، مجلو او یا هم په کتابي شکل سره ئې په مسلسله توگه خپاره کړیدي. ژباړه ئې تر ډېره د ژباړې له اصولو سره برابره ښکاري او لوستونکي خورا ژر استفاده او فهم ځني اخیستلای سي.

د هلالیژباړه له کومو ژبو

هلالي صاحب له روسي او انگلیسي څخه پښتو ژبې ته ژباړې کړې دي، خو زیاتره ژباړې ئې له روسي ژبې څخه دي.

د هلالي د ژباړې ژبه

د هلالي صاحب دژباړې ژبه دومره ساده، روانه، عام فهمه او د اولس له عامي محاورې سره برابره ده. چې اصلاً د ژباړې گومان نه پرکېږي اصطلاحات او ترکیبونه ئې تر ډېره خپل دي. پېچلي الفاظ او گونگ ترکیبونه نه کاروي او کله چې ئې لوستونکي لولي، د موضوع په فهم کي له ستونزو سره نه مخامخېږي.

د هلالي د ژباړې کمیت

د کمیت په لحاظ که وگورو هلالي صاحب زیاتي ژباړې نه دیکړې. تر ډېره ئې د ژبپوهني اړوندې ژباړې کړیدي. ټولي ژباړې ئې گټمني، باهدفه او د پښتو ژبپوهني د بډایني له پاره خورا غنیمت دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هلالید ژباړې ځانګړنې

ځانګړنې ئې په لاندې ډول دي:

۱. ژباړې ئې دومره رواني، چې ان د ترجمې ګومان نه پر کېږي.

۲. اوږدې او ګونګې جملې نه استعمال وي، هره جمله ئې یوه مبدا او یو خبر لري.

۳. جملې ئې لنډې، ترکیبونه ئې خپل او ژباړه ئې خوږه ده.

۴. په لوستلو ئې څوک نه خسته کېږي.

۵. پېچلې کلمات او ګونګ حالت نه لري.

۶. په ژباړه کې ئې د لیکوال خیال ساتلی او له پوره صداقت څخه ئې کار اخیستی دئ.

۷. ژباړې ئې اکثره د ژبپوهنې په برخه کې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورمه برخه

د پښتو ژبې د کلام اجزاء

ژبه د مفاهمې او تفکر د څرګندولو یو مغلق او پیچلی سیستم دئ. د پخوا راهیسې ژبپوهانو د څېړنو د اسانتیا په غرض ژبه پر دوو لویو ګروپونو ویشلې ده.[١٠]

لغوي پانګه او ګرامر: هغه علم چې د لغوي پانګې د مجردو کلمو بیل بیل اړخونه څېړي لغت پوهنه ورته وایې.

په ګرامر کې بیا د لغتونو هغه خصوصیتونه څېړل کیږي،چې په یوې خاصې کلیمې پورې اړه نه لري ، بلکې د لغتونو په یوه ګروپ پورې اړه لري.

ګرامر پر دوو لویو څانګو ویشل کیږي مارفولوژي او سینتاکس. مارفولوژي هم د څېړنې مختلف بحثونه لري،خو موږ به یوازې د پښتو ژبې د کلام پر اجزاوو وږغیږو.

د پښتو ژبې مارفولوژي یو له هغه مسالو څخه چې تر اوسه پورې په کافي ډول نه دي څېړل شوي، یوه هم د کلام د اجزاوو مساله ده.

کله چې یو څېړونکی د پښتو ژبې درسي یا تحقیقي ګرامري آثارو ته رجوع وکړي، او په یوه اثر کې هم داسې پرنسیپونه نه شي موندلای چې د هغوی پر اساس دې وکړای شي د پښتو ژبې د کلام اجزاء د ګرامري خصوصیتونو او ګرامري معناوو له پلوه پر کومو خاصو ګروپونو وویشي.

ددې علت به هم دا وي چې د پښتو ژبې د کلام اجزاء تر اوسه پورې په خاص ډول نه ده څېړل شوي، بلکه یوازې په ګرامرونو کې ئې د یوه بحث په حیث یادونه راغلې ده.

ددې د پاره چې د پښتو ژبې د کلام د اجزاوو د پیلولو په برخه کې کوم خاص پرنسیپونه ومومو او پر مشخصو ګروپونو ئې وویشو، نو مجبوره یو چې له یوې خوا د پښتو ژبې ګرامرونوته رجوع وکړو او ددې مسالې تاریخي سیر وڅېړو، او له بلې خوا پر داسې تیورتیکي پرنسیپونو اتکاء و کړو، د کومو په مرسته چې د کلام اجزاء پر بیلو بیلو ګروپونو ویشل کېدای شي.

د پښتو ژبې په ګرامري آثارو کې د کلام د اجزاء د ویش په برخه کې توافق نظر نه لیدل کیږي، د ځینو ګرامر لیکونکو په عقیده د پښتو د کلام اجزاء درې او د ځینو په عقیده شپږ او ځینو بیا لس ګڼلي دي.

په لنډ ډول به د هغو ګرامرونو یادونه وکړو، کوم چې په پښتو ټولنه کې موجود دي:

۱ـ پښتو ګرامر: ددې کتاب مؤلف هانري والټر بیلیو دئ، دا کتاب په انګلیسي ژبه لیکل سوی،چې اول ځل په (۱۸۶۷)م کال په لندن کې او دوهم ځل په (۱۹۰۱)م کال کې په لاهور کې خپور سوی دئ.

په دې کتاب کې مؤلف د کلام اجزا درې ګڼلي دي. مؤلف لیکلي،چې «د فارسي او عربي په شان د پښتو ژبې د کلام اجزاء درې دي،لکه (اسم، فعل، حرف) هانري والټر بیلیو په خپل کتاب کې د پښتو ژبې د کلام د اجزاوو د ویش په برخه کې هیڅ ډول توضیح نه ده ورکړي،چې پرکوم اساس دئ د کلام اجزاء درې ګڼي.

---

[١٠] زیری جریده ۱۳۵۲کال ۵۲ ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- پښتو ګرامر:

ددې کتاب مؤلف کوکس او په ۱۹۱۱م کال کې په لندن کې خپور سوی دئ. ددې کتاب فارسي مترجم ارجنداس کپور دئ. ترجمه سوې قلمې نسخه ئې په پښتو ټولنه کې موجوده ده. د کتاب په اتم مخ کې ليکل سوي دي، چې «بقرار نظر به صرف دانان عربی و فارسی سه اجزاء گفتار موجود است که عبارت اند از اسم، فعل و حرف»، په دې کتاب کې هم دا يادونه نه ده سوي،چې د کومو خصوصيتونو او معناوو پر اساس او د کوم پرنسيپ په پيروی د پښتو د کلام اجزاء درې ګڼل سوي دي.

۳- د پښتو پښويه:

دا ګرامري اثر د پښتو ټولني له خوا په هغه وخت کې خپور سوی دی،چې پښتو ټولنه د(پښتو مرکه) په نامه يادېده. دا کتاب په فارسي ژبه ليکل سوی دئ. په دې کتاب کې هم د پښتو د کلام اجزاء درې ګڼل سوي دي،لکه: اسم، فعل او حرف(د کتاب نهم مخ).

۴- د پښتو ژبي يو بل ګرامر:

چې په اردو ژبه په پيښاور کې خپور سوی دی هم د کلام اجزاء درې بولي،لکه: اسم، فعل او حرف(د کتاب پنځلسم مخ).

ددې کتاب د چاپ نېټه نه ده ښوول سوي، خو مولفين ئې پروفيسر حافظ محمد ادريس ايم ـ ای او قاضي عبدالحليم دي.

۵- د پښتو ژبي ليار

(بلخ، ۱۳۱۷) ددې کتاب مؤلف محمدګل مومند دئ. دا کتاب په لاهور کې چاپ سوی او په بلخ کې خپور سوی دئ. په دې کتاب کې د پښتو ژبي د کلام اجزاء درې ګڼل سوي، لکه اسم، فعل او حرف.

په دې پورتنيو درو کتابونو کې هم د هغو اصولو يادونه نه ده سوي د کومو پر اساس چې د پښتو ژبي د کلام اجزاء درې ګڼل سوي دي.

٦- د ډارمستېټر پښتو څېړنه(کابل، ۱۳۲٦): که څه هم دا کتاب دپښتو ژبي د ګرامر په برخه کې نه دی ليکل سوی، خو کله چې د مارفولوژي تر عنوان لاندي د کلام اجزاء مقايسه کوي، نو ددغو اجزاوو نومونه اخلي، لکه: اسم، صفت،د عدد اسم، ضمير، فعل، تغير نه منونکي کلمې يا ادات. چې په دې حساب د کلام اجزاء شپږ ګڼل سوي دي.

۷- پښتو ګرامر: دا کتاب په فارسي ژبه ليکل سوی او مؤلف ئې صديق الله «رشتين» دئ. دا کتاب په ۱۳۲۷ کې د پښتو ټولني له خوا خپور سوی دئ. په دې کتاب کې هم د ډار مستتر د پښتو څېړنو په شان د کلام اجزاء شپږ ګڼل سوي دي،لکه: اسم، ضمير، صفت، فعل، قيود، ادات. خو دلته دا فرق موجود دی،چې د کلام د اجزاوو په بيلولو او ټاکلوکي(قيود) ور زيات سوي او (دعدد اسم) ورڅخه ايستل سوی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸ ـ د پښتو مفصل گرامر: ددې کتاب مؤلف محمد شيرگل دئ. دا کتاب تر اوسه نه دی چاپ سوی، خو قلمي نسخه يې،چي په ۱۳۳۸ کي ليکل سوي ده په پښتو ټولنه کي موجوده ده. د محمد شيرگل پښتو گرامر د موادو له حيثه ډېر غني او گټور اثر دئ. مؤلف په دې اثر کي د پښتو ژبي د گرامر په څېړنه کي ډېر زيارگاللی دئ.[1]

خصوصاً دا اثر د هغو کسانو د پاره ډېر ارزښت لري،چي غواړي د پښتو گرامر په برخه کي مفصله څېړنه وکړي. د همدې کتاب په ۲٦ مخ کي د کليمې تر تعريف وروسته د پښتو ژبي د کلام اجزاء په دې ډول ښوول سوي دي: اسم، ضمير، فعل، صفت، قيود، ادات.

۹ـ ژب ښودنه(۱۳۴۷): ددې کتاب مؤلف صديق الله رشتين دئ. په دې کتاب کي هم د کلام اجزاء شپږ گڼل سوي دي، لکه: اسم، ضمير، صفت، فعل، قيد، ادات يا توري.

په دغو گرامرونو کي،چي د کلام اجزاء شپو گڼل سوي دي، هم کومه يادونه نسته چي ولي ئې شپږ بللي دي.

۱۰ـ د پښتو ژبي لنډه گرامري څېړنه: ددې رسالي مؤلف دښفيېف دئ. دا رساله د پ. ب. زودين د روسي ـ پښتو ډکشنرۍ (۱۹٦۳) په پای کي خپره سوې ده.

په دې رساله کي د پښتو ژبي د کلام اجزاء لس ښوول سوې دي،لکه: اسم، صفت، د عدد اسم، ضمير،فعل،قيد، د ندا توری، مخنی او وروستنی(پريد لوگ او پوسلي لوگ)، ادات، د ربط توري.

گرامري کټگورۍ:

دمخه تر دې،چي د کلام د اجزاوو پر بيلو بيلو اړخونو و رغيږو لازمه گڼل کيږي:چي ځيني هغه گرامري مفاهيم تشريح کړو، کوم چي د کلام د اجزاوو د کټگوريو په توضيح کي زموږ مرسته کوي، لکه گرامري کټگوری کلمه او د کلام اجزاء...

هر علم په خپل تکاملي جريان کي د يوې پېښي ٠پديدي) د اصلي خصوصيتونو د ژوري څېړني او د هغي د سم تشخيص په غرض يو لړ اساسي مفاهيم او پرنسيپونه وضعه کوي. هغه اساسي علمي مفاهيم،چي د يوې پېښي(پديدي) يا کوم شي اصلي اړخونه څېړي او د تکامل قوانين ئې منعکس کوي د کټگوريو په نامه ياديږي. ځيني پوهان کټگوري د جهان او طبيعي پيښو د سمي پيژندني اصلي زينې گڼي. گرامر پوهني هغه وخت علمي بڼه غوره کړه،چي د ژبي سټرکچر د تکامل قوانين او د گرامر اصلي مفاهيم او کټگوری ئې و سپړلي. اوس به د گرامري کټگوريو د پيژندني د پاره يو مثال راوړو: کورونه، اوږی، ورونه، ملگری، سړی، ولاړل،څو،ښځي....

که چيري دغه پورتنی کليمې د لغت پوهنې له نظره و گورو نو هره يوه بيله بيله لغوي معنا لري،چي د لغوي معنا وو ترمنځ ئې کوم گډ ټکی نه سته. خو د گرامر پوهنې له نظره دغه مختلفي کليمي يوه مشترکه خوا لري

۱ـ دا ټولي پورتنی کليمې د جمعي معنا افاده کوي.

۲ـ دا ټولي پورتنی کليمې د جمعي د معنا د افادې د پاره ځيني علامي لري(لکه، ونه، ـ ې، - ل، - و).

هغه معنا چي د پورتنيو کليمو ترمنځ مشترکه ده او جمعه افاده کوي د گرامري معنا او کومي علامي،چي دغه معناوي څرگندوي د گرامري علايمو په نامه ياديږي. په همدې اساس ويلای سوچي: د گرامري معناوو او گرامري علايمو دغه ډول

[1] زيری جريده ۱۳۵۳ل ۱ گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجرد ارتباط ته په گرامر پوهنه کي گرامري کتگوري ويل کېږي. گرامري کتگورۍ بيا پر دوو برخو ويشل کېږي ـ عمومي گرامري کتگورۍ او ځانگړي گرامري کتگورۍ. ځانگړي گرامري کتگورۍ هغه دي،چي دځانگړو گرامري معناوو په اساس ټاکل کېږي، لکه: د جمعي گرامري کتگورۍ (چي په پورتني مثال کي توضيح سوه) د جنس کتگوري، د حالت کتگوري...

عمومي گرامري کتگورۍ د عمومي گرامري معناوو په اساس ټاکل کېږي،لکه: د کلام د اجزاوو کتگورۍ،دجملې د اجزاوو کتگوري... دعمومي گرامري کتگورۍ د توضيح له پاره به يو مثال راوړو.

لرگی، آس ، کورونه، ميزونه، ښځه، غواوې...

دغه پورتنۍ کليمې سره له دې،چي د لغوي معناوو له پلوه کوم مشترک ټکی نه سره لري، د ځانگړي گرامري معناوو له پلوه هم ټولي په يوه گروپ کي نه شي راتلای.ځکه چي ځيني ئې د مفرد او ځيني ئې د جمعې معنا افاده کوي او ځيني ئې بيا د مونث او ځيني ئې د مذکر په معنا استعماليږي. سربېره پردې ټولو اختلافونو،چي د پورتنيو کليمو په ځانگړو گرامري معناوو کي ليدل کېږي، بيا هم د عمومي گرامري معناوو له پلوه ددې ټولو کليمو ترمنځ يو مشترک معنوي ټکی ليدل کېږي او دا مشترک ټکی (اسميت) دئ. د همدې (اسميت) په اساس دغه ټولي پورتنۍ کليمې په يوه گروپ کي را وړل کېدای سي. دغه گروپ ته په گرامر پوهنه کي د اسم کتگوري وايي. څرنگه چي دغه گرامري کتگوري د کليمو د عمومي گرامري معناوو په اساس ټاکل کېږي نه د ځانگړو گرامري معناوو،نو ځکه ئې عمومي گرامري کتگورۍ بللای سو.

په همدې اساس د کلام د اجزاوو کتگورۍ عمومي گرامري کتگورۍ دي.

کليمه او د کلام اجزاء:

کليمه او د کلام اجزاء د عبارت او مفاهيمو له نظره ډېر سره نږدې دي، نو اکثراً دغه دوه بېل مفهومونه سره گډيږي. کليمې څو اړخيزه څېړل کېدای سي، چي د بېلو بېلو معنوي اړخونو د څېړني له پلوه پر خاصو گروپونو ويشل کېږي. که چيري کليمې د معناوو د نږدې والي او لېري والي پر اساس و څېړل سي، نو د دغسي څېړني په نتيجه کي کليمې د مترادفو او متضادو گروپونو پردوو ډلو ويشل کېږي.[2] [1]

که چيري د استعمال له پلوه وڅېړل سي، نو بيا لغوي پانگه د فعالې او غير فعالې پانگي يا نوو او زړو کليمو پر ډلو او گروپونو ويشل کېږي. په همدې اساس کليمې دبېلو بېلو معنوي اړخونو له پلوه پرمختلفو گروپونو ويشل کېږي. خوکله چي د کلام د اجزاوو يادونه کېږي دلته زموږ مقصد په عمومي ډول د کليمو بېل بېل ډولونه نه دي، بلکي د کلام د اجزاوو په بېلولو کي يوازي د کليمو يو معنوي اړخ په نظر کي نيول کېږي، چي هغه د دغو کليمو گرامري معناوي دي. يوازي د همدغو گرامري معناوو پر اساس د يوې ژبې کليمې پرمختلفو گروپونو، لکه: اسم ، فعل، صفت او داسي نورو ويشل کېږي. که څه هم کليمه او د کلام اجزاء په ژبه کي يو له بل سره نږدې ارتباط لري، خو د ژبنيو څېړنو په لړ کي د پرنسيپ له پلوه کليمه او د کلام اجزاء دوه بېل مفهومونه دي. د کليمې او د کلام د اجزاوو د توضيح له پاره به يو مثال راوړو: کور، کارونه، مځکه، ونې...

دغه پورتني شکلونه د لغوي معناوو له پلوه هره يوه مستقله کليمه ده، چي د دوی ترمنځ کوم مشترک لغوي اړخ نه ليدل کېږي او د کلام په هر جز کي چي راشي بيا هم کليمه ده او د کليمې له مفهوم څخه وتلای نه سي. دغه پورتنۍ کليمې د ځانگړو گرامري معناوو له پلوه هم توپير سره لري: کورـ مذکر، مفرد، کارونه ـ مذکر، جمعه، مځکه ـ مفرد يا ونې ـ مونث ، جمعه.

---

[1] زيری جريده ١٣٥٢ل کال ٢گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چیري و غواړو چي پورتنۍ کلیمې د کلام د اجزاوو د ګرامري کتګوریو له نظره وڅېړو او یوې ګرامري کتګورۍ ته ئې منسوبې کړو، نو په دې ډول څېړنه کي د پورتنیو کلیمو لغوي معناوي، مفرد والی او یا مونث توب زموږ سره مرسته نه سي کولای. د دغو خصوصیتونو پر اساس دغه پورتنۍ کلیمې کومې ګرامري کتګورۍ ته نه سو ور داخلولای، ځکه چي هره یوه مستقله کلیمه ده او د دوی ترمنځ کوم ګډ اړخ نه لیدل کېږي. دلته یوازي د دغو کلیمو عمومي ګرامري معنوي اړخ دی، چي دغه کلیمې د کلام و یوه جز ته منسوبوي.

دغه عمومي ګرامري معنا ته (شی والی) ویلای سو. د پورتني بحث څخه داسي لنډه نتیجه اخیستلای سو.

۱ـ کلیمه او د کلام جز د ژبنیو څېړنو د اصولو له مخه دوه بیل مفهومونه دي.

۲ـ کلیمه د کلام د جز په تناسب یو کلي مفهوم دئ.

۳ـ کلیمه هم د یوې ژبې د لغوي پانګي اساسي واحد دیئ او هم د ګرامري سټرکچر، مګر د کلام جز یوازي د ګرامري سټرکچر واحد ګڼل کېږي.

۴ـ د کلیمې په ټاکلو کي هم لغوي معنا برخه لري او هم ګرامري معنا، مګر د کلام جز یوازي د ګرامري معنا پر اساس ټاکل کېږي.

۵ـ د کلام جز نسبت کلیمې ته مجرد مفهوم دئ.

هغه کلیمې چي یو کیفیت څرګندوي په یوه ګروپ کي داخلیږي، چي موږ ورته د صفت ګروپ وایو.

کومه عمومي ګرامري معنا چي مختلف افعال په یوه ګروپ کي راولي او موږ ئې د فعل د ګرامري ګروپ په نامه پېژنو هغې معنا ته (عمل) ویلای سو. د دغو درو پورتنیو ګروپونو په بېلولو کي موږ یوازي درې عمومي خصوصیتونه (شی توب،کیفیت، عمل) ذکر کړل، چي د اسم، صفت او فعل د بېلولو په برخه کي اساسي رول لري. خو دکلام د اجزاوو د بېلولو په برخه کي یوازي پر دغو درو خصوصیتونو اتکاء کول څه مشکلات پیدا کوي، چي ښه مثال ئې په پښتو ژبه کي د قید ګروپ دئ. قید هم په پښتو ژبه کي یو کیفیت څرګندوي. په دې اساس مجبوره کېږو، چي د کلام د اجزاوو په بېلولو کي سربیره پرعمومي خصوصیتونو د کلیمو ځانګړو ګرامري خصوصیتونو ته هم مراجعه وکړو. د کلام اجزاوو په ګروپونو کي د ننه وړې ګرامري کتګورۍ سته، چي هغه د ګرامري ګروپونو او د کلام د اجزاوو په بېلولو کي مرسته کوي، مثلاً د اسم د عمومي کتګورۍ د سم تشخیص د پاره ځیني وړې ګرامري کتګورۍ شته، چي د اسم د ګروپ په ټاکلو کي پوره مرسته کوي، لکه: د جنس کتګوري، د عدد کتګوري او د حالت کتګوري.

د اسم (نوم) کتګوري

د اکاډیمیکولو بهیر به د تیوریتیکي لاربنونو په پیروۍ او د پښتو ژبې د کلام د اجزاوو د عمومي ګرامري معناوو، مارفولوژیکي خصوصیتونو او نحوي مشخصاتو پر اساس ویلای سو، چي د پښتو ژبې د کلام اجزاء پردوو لویو ډلو ویشل کېدای سي:[3] [1]

۱ـ د اصلي کلیمو ګروپ(کتګورۍ).

۲ـ د کومکي تورو یا کومکي کلیمو ګروپ(کتګوري).

[1] زیری جریده ۱۳۵۳ل کال ۱۱ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کلام اجزاء وي په عمومي ډول ځکه پر دوو لویو کتګوریو ویشل کېږي،چي ۱ـ لومړۍ کتګوري مستقلي معناوي لري او دوهمه کتګوري یوازي د لومړۍ کتګورۍ د غړو ترمنځ روابط څرګندوي.۲ـ د لومړۍ کتګورۍ اجزاء په خپله کلیمو او د کلیمو ترکیبونوته وسعت ورکولای سي (زه کتاب لولم، مورړ کورته ځو) مګر د دوهمي کتګورۍ اجزاء (د، له، څخه...) په خپله په ځانګړي توګه کلیمې او ترکیبونه نه سي خپرولای (اکاډیمیک شېربه).

د پښتو ژبي دکلام د اجزاوو دغه دوه لوی ګروپونه هر یو په خپل منځ کي پر نورو کتګوریو ویشل کېږي.

د خپلو څېړنو په لړ کي به اول د اصلي کلیمو د ګروپ پر کتګوریو وړغیږو او وروسته به پر کومکي تورو یا کومکي کلیمو باندي بحث وکړو. د اصلي کلیمو د ګروپ له ډلي څخه به اوس د اسم پر کتګورۍ وړغږو او توپیرونه به ئې د کلام د اجزاوو د نورو کتګوریو څخه وښیو.

هغه کلیمه،چي د یوه شي یا کوم کیفیت او حالت او یا کوم عمل د نوموني وظیفه اجرا کوي او په دغو ټولو حالتونو کي د (شي والي) یا (شي توب) معنا خوندي ساتي د اسم په کتګورۍ کي داخلیږي. اسم په پښتو کي مختلف ډولونه لري:

خاص اسم(کندهار، میرویس نیکه، زابل...)

عام اسم(سړی، لرګی، ونه، غوښه...)

د ډلي اسم(لښکر، رمه، ټولۍ اولس...)

مجرد اسم (پوهه، بیره، ژړا...)

غیرمجرد(مشخص) اسم (کور، مېز، چوکۍ...)

بسیط اسم(کور، اور، لار...)

مرکب اسم(تربور، ترله، ترورزوی...)

د جنس اسم(اوبه، غوړي، غنم...)

د اسم دغه مختلف ډولونه ټول د اسم په کتګورۍ کي راځي او ټول ډولونه د (شي توب) عمومي ګرامري معنا خوندي ساتي او د نوموني وظیفه اجرا کوي. سربېره پر دې هغه مشخصات،چي د اسم کټګوري د کلام د یوه جز په حیث د پښتو ژبي د کلام د نورو اجزاوو څخه بېلوي په دې ډول دي:

۱ـ د جنس کټګوري: د جنس کټګوري د اسم په مارفولوژیکي سټرکچر او پېژندنه کي ستر رول لري.

اسم په پښتو ژبه کي د جنس له پلوه پردوو ډلو ویشل کېږي مذکر او مونث.

دغه دوې ډلې سربېره پر ګرامري معناوو په پای کي خاصي ګرامري علامي هم لري:

د مذکر اسم علامي:

۱.ی(ay) ـ لرګی، نمسی، خټکی...

۲.و(u) ـ تارو، چاکو، باڼو...

۳. زورکی(a) ـ زړه، نیکه، وراره، لېوه...

۴.و(aw) ـ کنډو، پلو، لو...

۵. هغه نومونه،چي په آخرکي ئې اصلي توري راغلي وي(کور، مېز،چرګ..

۶. هغه کلمې،چي په پای کي ئې ساکنه(ی) اوله (ی) نه د مخه ئې معروف واو (u) او یا (الف) وي (لکه: سوی، لوی، ځای، پای...).

(c) ketabton.com: The Digital Library

سربېره پر دغه علامو ځيني نوري گرامري علامې هم سته،چې د مذکرو نومونو په پای کې راځي او د استثنايې حالاتو په نامه يادېږي، لکه: ماما، کاکا، بوډا، موچي، دوبي...

د مونث اسم علامې:

۱ـ ه(a) ـ کښته، ښځه، کوټه...

۲. ۍ(əy)ـ څپلۍ، ډوډۍ، هگۍ، لمسۍ...

۳. الف(ã) خندا، ژړا، ښوروا...

۴. و(o) بيزو، زانگو، پيشو...

۵. ي (i) دوستي، خپلوي، بياتي...

٦ـ ې(e) ناوې، ملگرې، خوابښې...

په دې ډله کې هم ځيني داسې مونث نومونه سته،چې د گرامري علايمو له پلوه د پورتنيو قاعدو سره اړخ نه لگوي، لکه

۱ـ ځيني ساکښ نومونه،چې د تانيث گرامري علامه نه لري خو د جنس په لحاظ مونث نومونه دي، مور،خور،نږور،ترور...

۲ـ لمن، ستن، ميچن، ږمنځ، ورځ، مياشت، لار، غېږ... دغه نومونه په ځينو لهجو کې داسي ويل کېږي،چې د تانيث ځرگنده گرامري علامه لري، لکه لمنه ، په ځينو ژبو (لکه روسي) کې د کلام اجزاء سربېره پردې،چې د گرامري معناوو له پلوه توپير سره لري، د کلام هرجز خاصې گرامري علامې هم لري،چې د کلام د نورو اجزاوو څخه فرق لري.

مگر په پښتو ژبه کې دغسې عمومي گرامري علامې هم لري،چې هغه دي د کلام د اجزاوو په بېلولوکې زموږ سره مرسته وکړي نسته. همدغه علت دی، چې د پښتو ژبې د کلام د اجزاوو مسئله پيچلې غوندي ده. په پښتو ژبه کې چرگ، مېږ (اسم) ، خوږ، تريخ (صفت)، پرون، نن،اوس (قيد)، ځم، کتل، گورم (فعل) د گرامري معناوو له پلوه د کلام د اجزاوو په بېلو بېلو کټگوريو پوري اړه لري. د پای د گرامري علامو په لحاظ هيڅ فرق نه سره لري؛ځکه ټولي کليمې په اصلي تورو ختميږي. دغه کليمې يوه هم داسي گرامري علامه نه لري،چې هغه دي د کلام د کوم جز يا کټگورۍ نمايندگي وکړای سي.

د اسم د عدد کټگوري:

بل خصوصيت، چې اسم د کلام د يوه جز په حيث د کلام د نورو اجزاوو څخه بېلوي د اسم د عدد کټگوري ده. د عدد کټگوري د اسم د کميت او شمېر له پلوه په پښتو ژبه کې دوه عدده لري مفرد او جمعه. د اسم د عدد (مفرد او جمعه) کټگوري سربېره پر گرامري معناوو په پای کي گرامري علامې هم لري،چې دغه گرامري معناوي ځرگندوي لکه: ٤

د مفرد اسم علامې:

۱ـ ی (ay) ـ ستوری، لرگی، لوښی...

۲ـ و (u) تارو، تالو، باڼو...

۳ـ ه (ə) ـ زړه، نيکه، وراره...

۴ـ و(aw) ـ لو، پلو، کنډو...

۵ـ وی(uy) ـ سوی، زوی، خوی...

٦ـ اصلي توري ـ کور، مېز، ورور، خور، مور...

[1] زيری جريده ۱۳۵۳ل کال ۲۲گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷ـ آی (ay) ځای، پای ...

۸ـ آ (a) ـ ماما، کاکا، بوډا، ښوروا، خندا، ژړا ...

۹ـ ه (a) لښته، ښځه، کوټه ...

۱۰ـ ې(e) هوسې، چوکې، ناوې ،خواښې، لمسې...

۱۱ـ و(o) ـ بیزو، پیشو، زانګو...

۱۲ـ ي (i) دوستي،خپلوي، بیاتي، موچي، دوبي...

د اسم د جمعي علامې:

۱ـ ي (i) ـ ستوري، لرګي، لوښي...

۲ـ ګان ـ تاروګان، تالوګان، بوډاګان، نیکه ګان...

۳ـ آن ـ سویان، مېږیان، اوښان، چرګان...

۴ـ ونه ـ کورونه، زړونه، ځایونه، لوونه...

۵ـ یان ـ ملایان، میرزایان، قلمان، معلمان...

٦ـ ه (ə) غله، خره ...

۷ـ وي ـ غواوي، ښورواوي، ژړاوي...

۸ـ آني ـ لمسیاني، خواښیاني، ناویاني...

۹ـ ي ـ لښتي، ښځي، ورځي، لمني...

۱۰ـ ۍ (əy) هوسۍ، هګۍ، چوکۍ، خولۍ...

۱۱ـ ې (e) شپې، تاڼې، کوټې(هغه مونثي کلیمې،چي په (a) ختمیږي او خج ئې هم په پای کي وي جمعه ئې په ې (e) سره راځي).

۱۲ـ ګاني ـ بیزوګاني، پیشوګاني...

۱۳ـ ي (i,e) خوندي، نږندي، ترندي، مندي...

۱۴ـ زوی ـ زامن ...

۱۵ـ د (a) بدلون په (ə) سره خټګر، بزرګر...

١٦ـ په پښتو ژبه کي ځیني داسي نومونه سته،چي یوازي د جمعي په شکل استعمالیږي او د اسم د عدد په کټګورۍ کي نه راځي، لکه: اوبه، غنم، غوړي...

د پورتنیو څېړنو څخه دې نتیجې ته رسیږو،چي اسم د کلام د نورو اجزاوو سره دا توپیر لري، چي اسم د عدد کټګوري لري. د کلام نور اجزا شمېر او عدد نه څرګندوي.

د حالت کټکوري:

یو بل خصوصیت،چي اسم د کلام د یوه جز په حیث د کلام د نورو اجزاوو څخه بېلوي، هغه د اسم د حالت کټګوري ده. د حالتونو شمېر د نومونو د هغو ګرامري اوښتنو پر اساس ټاکل کېږي،چي نومونه ئې په ترکیبونو کي غوره کوي. څرنګه،چي ژبې د ګرامري جوړښت او نحوي ترکیب له پلوه توپیر سره لري، نو د نومونو د حالتونو شمېر ئې هم متفاوت وي. په ترکیب کي د نومونو دغه ګرامري تغیرات د ځینو عواملو(لکه، زمان، مکان، بلنه، علت،غایه او هدف...) پر اساس منځ ته راځي.

حالت سربېره پردې،چي اسم د نورو کلمو سره تړي، هغه روابط هم څرگندوي،چي په واقعي ډول د اسم او ترکيب د نورو اجزاوو ترمنځ سته. کله چي[1]اسم خپلواکه بڼه ولري او په ترکيب کي داسي عامل نه وي،چي هغه دي د اسم د بدلون سبب سي، نو د اسم دغسي حالت ته اصلي حالت وائي. او که چيري په کوم ژبني ترکيب کي اسم د کوم عامل پر اساس بدلون موندلي وي، نو دغه اوښتي شکل ته ئې غير اصلي(اوښتی) حالت وايي.

په عمومي ډول اسم په پښتو کي هم اصلي حالت لري او هم اوښتی:

اصلي حالت	اوښتی حالت
ځلمی خط ليکي	ځلمي خط وليکه
ځلمی له کوره راغی	دځلمي پلار له کوره راغی
ځلمی ولاړ	ځلمي ته مې وويل
ځلمی ځي	ځلميه! چيري ځې؟
هلکان راغلل	هلکانو ته مي وويل.
ښځه کورته ولاړه	ښځې خط وليکه.
ښځې	ښځو
مڼې	مڼو...

په پښتو ژبه کي تر اوسه پوري د اسم د حالتونو په برخه کي کومه داسي څېړنه نه ده سوې،چي د هغي په استناد دې په پښتو ژبه کي د اسم د حالتونو شمېر وټاکل سي.

کومې څېړني،چي په دې برخه کي سوي دي پوره نيمگړتياوي لري.

د ښغېيف په عقيده اسم په پښتو کي دوه حالته لري،چي يو ئې اصلي حالت او بل ئې اوښتی حالت دی،لکه:

اصلي حالت	اوښتی حالت
هلک	هلک
شپون	شپانه
سړی	سړي

مگر وينو،چي د پښتو ژبي نومونه يوازي دوه حالته نه لري، بلکي کېدای سي،چي تر دوو زيات وي.

په پورتني مثال کي د (هلک) اصلي او غير اصلي حالت په يوه بڼه راغلي دي. مگر په پښتو ژبه کي (هلک) هم يوه اصلي حالت لري (لکه هلک) او هم اوښتی حالت لري. کله،چي (هلک) په ندايې کي وي.

کله چي موږ د اسم حالتونه پر اصلي او اوښتي حالتونو ويشو ددې معنا داده،چي دغه دوه گروپونه هر يو ئې خاصي گرامري علامي او خاصي معناوي لري،چي دغه خاصي معنا وي په ترکيبونو کي د کلام د اجزاوو د يوځای کيدو په ترڅ کي لاس ته راځي.

د اسم اصلي او اوښتي شکلو ته ځکه د اسم د حالت کتگوري وايو،چي هرگروپ ئې ځان ته خاصي گرامري علامي او خاص معنوي اړخونه لري مثلاً:

ځلمی خط ليکي ـ ځلمي خط وليکه.

---

[1] زيری جريده ۱۳۵۳ل کال ۲۴گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغو دواړو جملو کي (ځلمی) په فاعلي حالت کښې راغلی دی،خو په لومړۍ جمله کي اصلي حالت او په دوهمه جمله کي اوښتی حالت لري. سره له دي،چي (ځلمی) په دواړو جملو کي د فاعل په حیث راغلی نو بیا ولي په لومړۍ جمله کي په اصلي بڼه او په دوهمه جمله کي په اوښتي بڼه لیدل کیږي؟

یوازنی عامل،چي دغه دوې جملې د معناوو له پلوه سره بېلوي او اسم (ځلمي) ته دوې لفظي (ځلمی ـ ځلمي) بڼې ورکوي زمانه ده.

په لومړۍ جمله کي حال زمانه ده او په دوهمه جمله کي تېره زمانه ده. له دې ټولو خبرو څخه داسي نتیجه لاس ته راځي،چي د اسم د حالت کتګوري یوه کتګوري ده، چي ددوو خصوصیتونو (لفظي او معنوي) له مخه ټاکل کېږي،خو څرنګه چي په (ژب ښودنه) کي د اسم د حالت کتګوریکي خصوصیتونه په نظرکي نه دي نیول سوي،نو ځکه دغسي یوه اشتباه پېښه سوي ده،چي د یوې کتګورۍ دوه خصوصیتونه،چي اصلاً جلا جلا نه سي مطالعه کېدای د دوو مستقلو ډولونو (لفظي او معنوي حالتونو) ترعنوان لاندي راوړل سوي دي. د نوموړي کتاب په (۱۷) مخ کي د اسم د حالتونو ترعنوان لاندي د نوم معنوي حالتونه ـ فاعلي حالت، مفعولي حالت، ندایې حالت او ارتباطي حالت ښوول سوی دئ. مګر په (۱۸) مخ کي د نوم د لفظي حالتونو ترعنوان لاندي بیا هم د مثالونو د راوړلو له پاره فاعلي حالت، مفعولي حالت، ندایې حالت او اصلي حالت ته رجوع کیږي. ددې اصلي علت دادی،چي د اسم د حالت دغه دوه اړخه د حالت د کتګورۍ د تشخیص په غرض په جلا ډول کوم مفهوم نه سي افاده کولای.

په دې برخه کي زموږ اصلي هدف داو چي هغه خصوصیتونه وښیو،چي اسم د کلام د یوه خبر په حیث د کلام د نورو اجزاوو څخه بیلوي او یو له دغو خصوصیتونو څخه د اسم د حالت کتګوري ده. داچي اسم په پښتو ژبه کي څو حالتونه لري مفصله څېړنه او مستقله رساله غواړي،چي د پښتو ژبي پر کافي موادو بنا وي. د حالتونو د شمېر د ټاکلو په برخه کي باید ټول هغه عوامل وڅېړل سي،چي د اسم د حالت په بدلون کي رول لري.

وروسته له یوې دغسي څېړني څخه د اسم د حالت شمېر په واقعي ډول ټاکل کېدای سي،چي اوس د اسم د حالت دغسي مفصله څېړنه زموږ له موضوع څخه وتلې ده.

صفت

تر اوسه پوري،چي کوم ګرامري آثار لیکل سوي او زموږ لاس ته راغلي دي داسي ګرامري اثر نسته،چي په هغه کي دې د صفت هغه اساسي خصوصیتونه ښوول سوي وي،چي صفت د کلام د یوه جز په حیث د کلام د نورو اجزاوو څخه بېلوي.[1]

او که چیري په کوم ګرامري اثر کي د صفت د ځینو خصوصیتونو یادونه سوي هم وي. هغه هم ډېري نیمګړتیا وي لري. هر ګرامري اثر،چي را واخلو او د کلام د اجزاوو بحثونه وګورو وینو،چي اول د کلام د یوه جز تعریف او بیا ئې ډولونه د ځینو مثالونو سره راوړل سوي دي، بې له دې،چي عمومي ګرامري مشخصات ئې و څېړل سي. او دغه سبب دی،چي د پښتو ژبي په عنعنوي ګرامرونوکي اکثراً د کلام د یوه جز تر عنوان لاندي د مثالونو په برخه کي د کلام مختلف اجزاء راغلي دي د مثال په ډول په همدې ګرامرونو کي ترکانۍ، انډیوالي، روغتیا،پښتونواله، مینتوب ...

[1] زیری جریده ۱۳۵۳ل کال ۲۵ ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مجرد وصف تر عنوان لاندي راغلي وي، ښايي،چي ليکونکي به ئې کوم دلايل درلودل،چي دغو نومونو ته ئې مجرد وصف ويلي دي. خو ليکونکي د خپل نظر د اثبات له پاره کوم دلايل نه دي وړاندي کړي،چي لوستونکی پرې قانع سوي وای.

ددې دپاره،چي صفت د کلام د نورو اجزاوو څخه بيل کړو او د صفت بېل بېل ډولونه په يوه عمومي گروپ کي راولو، د څېړني اصول دا ايجاب وي،چي هغه عمومي کتگوريکي خصوصيتونه وڅېړو،چي د صفت د کلام د نورو ټولو اجزاوو څخه بېلوي. که څه هم د پښتو ژبي د کلام د اجزاوو سرحدونه متحرک دي او کله کله يوه کلمه هم د صفت او هم د اسم او يا قيد په شکل استعماليږي، خو بيا هم ځيني عمومي کتگوريکي مشخصات سته،چي صفت د کلام د يوه جز په حيث د نورو اجزاوو په څخه بېلوي او هغه مشخصات په دې ډول دي:

د جنس کتگوري:

څرنگه چي په پښتو ژبه صفت د اسم تابع او د اسم سره راځي، نو که اسم مذکر وي صفت ئې هم مذکر او که اسم مونث وي صفت ئې هم د مونث بڼه غوره کوي، چي په دې اساس صفت د جنس له پلوه پردوو گروپونو ويشل کېږي مذکر او مونث، لکه:

خوږختېکي	خوږه هندوانه
وچ لرگی	وچه ونه
سپين کميس	سپينه لمن
تورکوټ	توره کورتۍ
وږی سړی	وږې ښځه

د عدد کتگوري:

په پښتو ژبه کي صفت د عدد تابع دئ. که اسم مفرد وي صفت به ئې د مفرد په بڼه او که اسم جمعه وي نو صفت به ئې هم د جمعې بڼه غوره کوي،لکه:

خوږختېکی	خواږه ختېکي
وږی سړی	وږي خلک
زوړ کميس	زاړه کميسان
وچه ونه	وچې ونې
اومه منه	اومې منې
سپينه کوتره	سپينې کوترې

د حالت کتگوري:

يو بل خصوصيت،چي صفت د کلام د يوه جز په حيث د کلام د نورو اجزاوو څخه بېلوي د حالت کتگوري ده. د صفت د حالتونو شمېر د نومونو د هغو گرامري اوښتنو پر اساس ټاکل کېږي،چي نومونه ئې په ترکيبونو کي غوره کوي. څرنگه،چي اسم په پښتو ژبه کي هم اصلي حالت لري او هم غير اصلي حالت نو صفتونه هم دغه حالتونه غوره کوي،لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوه لیکوال   د پوهولیکوالو...
خوږختکی   د خواږه ختکي...
اومې منې   د اومو منو...
زړې کورتۍ   د زړو کورتیو...

تر دې ځایه پورې د صفت عمومي کټگوریکي خصوصیتونه وښوول سول. مگر صفت د جنس او عدد د کټگوریکي خصوصیتونو له پلوه ډېر استثنايي حالتونه لري،چي یادونه ئې ضروري ښکاري:

۱ـ مخکي مو وویل،چي صفت د عدد تابع دئ. خو ډېر داسي صفتونه سته،چي دغه کټگوریکي خاصیت ترپایه پوري نه سي ساتلای. په پښتو ژبه کي سپین، تور، بد، تېره، بیده، ښه، لوړ، جگ، ټیټ، ارت، تنگ، ژوبل، پوه، سپک، وچ د مونث اسم سره راسي د عدد تابع دی، یعني که مونث اسم مفرد وي دغه صفتونه د مفرد او که مونث اسم جمعه وي دغه صفتونه د جمعې ښه غوره کوي؛مگر که اسم مذکر وي نو دغه صفتونه د مفرد او جمعې د پاره ئې په یوه ښه راځي او د عدد د بدلون په نتیجه کي بدلون نه مومي(کله ژوبل زړه ـ ژوبل زړونه، لوړ غرـ لوړ غر، تنگ لښتی ـ تنگ لښتی...)

۲ـ په پښتو ژبه کي ځیني صفتونه سته،چي د جنس تابع نه دي، لکه: ټیپي، ښایسته، آبي...(خو دغه ډول صفتونه لږ دي) چي د مونث او مذکر له پاره په دغه یوه ښه استعمالیږي. همدارنگه ځیني عربي کلمې لکه اقتصادي، اجتماعي، فلسفي، سیاسي...چي پښتو ژبي ته راغلي او په پښتو ژبه کي د صفت په شکل استعمالیږي د جنس تابع نه دي او د حالت له پلوه هم نه لېدونکي دي.

۳ـ په پښتو ژبه کي ځیني کلمې سته،چي کله کله د صفت او کله کله د قید وظیفه اجرا کوي،لکه: ښه، ورو،ښایسته...

۴ـ ځیني کلمې په ترکیبونوکي د صفت او کله کله د اسم وظیفه اجرا کوي، لکه: مشر، ړوند، سپور، لوی، زوړ او داسي نور...

د پورتنیو څېړنو څخه دې نتیجې ته رسیږو چي: صفت هغه کلمه ده،چي د یو اسم کیفیت او څرنگوالی څرگندوي او په عمومي ډول د جنس، عدد او حالت له پلوه د اسم تابع وي.

قید

قید په پښتو ژبه کي د کلام هغه جز دی،چي د یوه عمل حالت او وضعیت او د صفت خصوصیت او درجه څرگندوي. قید په پښتو ژبه کي بېل بېل ډولونه لري، لکه: پرون (ولاړم)، نن (راغلم)، سبا(ځم)، دلته (کښېنه)، ناڅاپه، نابېره، ورو ، ژر ژر، لیري، نږدې، په څېر، په شان،خورا، چیري،هلته،لکه، پخوا، داسي، دغسي، ببخي، گوندي، ښایي ... ۷

دغه پورتنۍ کلیمې څکه د کلام د یوه جز غړی گڼل کېږي،چي د کلام د نورو اصلي اجزاوو څخه دا توپیر لري،چي دغه گروپ کلمې ځانگړې گرامري کټگوري نه لري. دغه گروپ کلمې،چي قید ورته وایو د مارفولوژي له نظره نه بدلېدونکی گروپ دی، نه بدلېدونکی په دې معنا،چي قید ۱ـ د جنس تابع نه وي، ۲ـ د عدد تابع نه وي، ۳ـ د حالت تابع نه وي. د نحوي اومعنا له پلوه د قید توپیر هغه وخت ښه څرگندیږي،چي د کلام د نورو اصلي اجزاوو سره پرتله سي. سره له دې،چي قید او صفت په معنا کي سره نږدې دي او ځیني ژبپوهان صفت د قید یو شکل بولي؛ خو بیا هم د نحوي او عمومي معنا له پلوه د قید او صفت توپیر دادئ،چي ۱ـ قید د فعل، صفت او قید سره استعمالیږي، ۲ـ صفت د اسم سره استعمالیږي(د زیري په تېرو گڼو کي د صفت بحث راغلی دی) او د اسم کیفیت او خصوصیت څرگندوي، ۳ـ کله،چي قید د فعل، صفت او قید سره راسي،

[1] زیری جریده ۱۳۵۳ل کال ۴۵ گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو د فعل حالت او وضعیت څرګندوي او معنایې مشخصه کوي، لکه: پرون ولاړم، نن راغلم د صفت درجه ښیې، لکه: خورا خوږختیکی...

د قید سره د تاکید وظیفه اجرا کوي، لکه: نن بیخي ناروغه یم... ۴ـ کله چي صفت د یوه اسم سره راشي،نو د اسم په معنا کي یا څه شی زیاتوي او یایې ځیني کموي،لکه لکه پوه سړی، خوندور ختیکی ـ ناپوهه سړی، بي خونده ختیکی...

فعل

مصدر:

د پښتو ژبي په ګرامرونو کي تر اوسه دې ته پوره پاملرنه نه ده سوي، چي مصدري د کلام د یوه خبر په حیث وڅېړل سي. په اکثرو ګرامرونو کي یې یوازي یادونه راغلي ده. مګر په دې برخه کي، چي مصدر د کلام یو مستقل خبر دی او که په نورو اجزاوو کي داخل دي، کومه څېړنه نه ده سوي. په همدې اساس په پښتو ژبه کي د مصدر معنوي او ګرامري خصوصیتونه د یوې کتګورۍ په حیث تت او ناڅرګند ښکاري. کله،چي مصدر او فعل سره مقایسه سي د یوې خوا ځیني شباهتونه پکښې لیدل کېږي او له بلې خوا بیا پوره توپیرونه هم سره لري. په پښتو ژبه کي کله کله ددې د پاره کوښښ شوی دی،چي دفعلي شکلونو او مصدرونو ترمنځ څه اړیکي پیدا کړي. نو د انالوژۍ پر اساس د نورو ژبو له قوانینو څخه استفاده سوې ده او د نورو ژبو ګرامري قوانین پر پښتو ژبه تحمیل سوي دي.

دا څرګنده ده،چي هره ژبه ځان ته خاص جوړښت او جلاجلا قوانین لري. د یوې ژبي ګرامري فارمولونه او قوانین را نقلوم او پربله ژبه ئې تحمیلول اصولي کار نه بریښې. بلکې برعکس باید د یوې ژبي داخلي جوړښت، فونیتیکي، مارفولوژیکي او لغوي اړخونه و څېړل سي او ددغو څېړنو په نتیجه کي قوانین او ګرامري فارمولونه په خپله د ژبي څخه را و ایستل سي.

مګر دا هم کېدای سي،چي ځیني ژبي د ځینو ګرامري خصوصیتونو له پلوه سره نږدې وي.

خو کومي څېړني،چي تر اوسه پوري د پښتو ژبي د ګرامر په برخه کي سوي دي تر ډېره حده پوري د نورو ژبو تر تاثېر لاندي دي.

د مثال په ډول په پښتو ژبه کي دغه فعلي شکلونه: اغوندم ـ اغوندو ـ اغوندې...ځمه ـ ځو ـ ځي...، ګورم ـ ګورو ـ ګوري... سته،چي مستعمل مصدري شکلونه نه لري. مګر ځینو پوهانو کوښښ کړی،چي ددې فعلي شکلونو هغه اصلي شکلونه را پیدا کړي،چي دغه ټول فعلي شکلونه ځیني جوړیږي.څرنګه،چي ددوی په عقیده دغسي اصلي شکلونه مصدرونه دي، نو کوښښ کوي،چي د نوموړو فعلي شکلونو د پاره مصدرونه خلق کړي.

نو ددې په عوض کي،چي د پښتو ژبي داخلي جوړښت او ګرامري ساختمان وسپړي او ګرامري قوانین ئې څرګند کړي، د عربي ژبي د ګرامري قوانینو تر تاثیر لاندي راغلي دي. په عربي ژبه کي فعلونه او اسمونه د مصدر څخه جوړیږي او مصدر هم ځکه ورته وایې،چي افعال او اسما ځیني صادریږي.

نو ددې فرمول په اساس دې فیصلي ته رسیدلي دي.چي په پښتو کي هم دغه فعلي شکلونه باید یو داسي شکل ولري،چي دا نور شکلونه ځیني جوړیږي، نو ځکه د اغوندم ـ اغوندو ـ آغوندي ... له پاره (اغوندل)، د ځمه ـ ځو ـ ځي ... له پاره (ځل)، د ګورم ـ ګورو ـ ګوري ... د پاره (ګورل) مصدري شکلونه ګڼل شوي دي. او وایې،چي ددغو مصدري شکلونو څخه دغه نور فعلي شکلونه را وتلي دي. دغه او داسي نور مصدري شکلونه په قاموسونو کي هم ثبت سوي دي، خو په قاموسونو کي ورته لیکل سوي،چي غیر مستعمل مصدرونه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چیري د نورو ژبو له ګرامري چوکاټ څخه ووزو او د ننه په پښتو ژبه کي د فعل جوړښت و سپړو نو ګومان کوم،چي په پښتو ژبه کي به فعلي شکلونه له مصدر څخه نه جوړېږي؛بلکي ټول فعلي شکلونه د فعل له اصلي جز څخه لاس ته راځي.

په همدې اساس د پورتنیو فعلي شکلونو د حال زماني فعلي اصلي اجزاء به (اغوند ـ)، (ځ ـ) او (ګور) وي،چي اغوندم ـ اغوندو ـ اغوندي ....، ځم ـ ځو ـ ځي....، ګورم ـ ګورو ـ ګوري ....، ځيني جوړېږي.

تردې ځایه پوري،چي کوم فعلي شکلونه وښوول د حال په زمانه کي ددغو فعلي شکلونو او مصدرونو په لغوي معناکي کوم شباهت نه لیدل کېږي او که د زیات استعمال په اساس کوم شباهت هم موجود وي، بیا هم کومه داسي ګرامري علامه نسته،چي دغه معنوي شباهت دي څرګند کړي. زموږ مقصد دلته اوسنۍ پښتو ده، مګر داچي په تاریخي لحاظ به کوم معنوي شباهت او کومه ګرامري علامه لري او یا به ئې نه لري، دا دتاریخي ژبپوهني بېله مسئله ده او خاصه څېړنه غواړي.

ددې د پاره،چي فعل او مصدر سره مقایسه کړو او توپیر او ورته والی ئې وښیو، نو باید داسي مصدرونه او فعلي شکلونه راوړو،چي ددوی ترمنځ کوم اشتراک موجود وي. ددې کار له پاره به ځیني دغسي مصدرونه راوړو لکه: ساتل، ګرځول، تورل، ترل، څېړل، لوستل، لېږل ... دغو مصدرونوته په پښتو ګرامرونو کي با قاعده مصدرونه وايي. ددغو مصدرونو او ټولو فعلي شکلونو (په حال او ماضي کي) ترمنځ د لغوي معنا اشتراک څرګند لېدل کيږي. مثلاً د حال په زمانه کي د فعلي اشکالو (ساتم، ساتو، ساتي....، ګرځوم، ګرځوو، ګرځوي....، تورم، تورو، توري....) فعلي اصلي اجزاء (سات ـ ، ګرځو ـ ، تور ـ) دي،چي نور ټول فعلي اشکال ځيني جوړېږي. همدارنګه ددغو فعلي اصلي اجزاء وو څخه مصدري شکلونه (ساتل ـ ګرځول ـ تورل) جوړېږي.

ددغه اشتراک په اساس ددغو ټولو فعلي شکلونو او مصدرونو ترمنځ د لغوي معنا یووالی لېدل کېږي. د لغوي معنا د اشتراک په اساس کېدای سي،چي مصدرونه هم د فعل په ډله کي وګڼل سي.

خو کله،چي فعل د یوې ګرامري کټګورۍ په حیث څېړو او د کلام د یوه جز په حیث ئې د کلام د نورو اجزاوو څخه بېلوو، نو د کټګوریکي خصوصیاتو له پلوه مصدر د فعل په ګرامري کټګورۍ کي نه سي راتلای،ځکه که چیري د لغوي معنا اشتراک د معیار په حیث ومنو، نو په دې صورت کي داسي نومونه هم سته،چي د فعل سره د لغوي معنا له پلوه ورته والی لري، لکه: ساتنه، ګرځونه، تورنه، ترنه، څېړنه ...

ددغو نومونو او دغو فعلي شکلونو (ساتم....، ګرځوم....، تورو....،تړي....،څېړو....) لغوي معنا یوه ده، مګر مصدر د ځينو نورو کټګورکي خصوصیتونو پر اساس د فعل سره توپیر لري. فعل ځيني داسي ګرامري خصوصیتونه لري،چي مصدر ئې نه لري لکه:

۱ـ مصدر د اشخاصو په لحاظ نه بدلیږي.

۲ـ مصدر عدد نه سي څرګندولای.

۳ـ مصدر زمانه نه ښيې.

په همدې اساس ویلای سو،چي مصدر د فعل په کټګورۍ کي نه سي راتلای او د کلام د اجزاوو یو مستقل جز دئ. دلته یوه یادونه ضروري ګڼم او هغه داچي کومي مقالي،چي دکلام د اجزاوو ترعنوان لاندي خپرېږي د یوې مطلقي فیصلي حکم نه لري،بلکي زما مقصد دادي،چي دغه څېړنه به د کلام د اجزاوو په برخه کي د هر اړخیزي څېړني لاره خلاصه کړي. او د هغو کسانو سره به مرسته وکړي، کوم چي غواړي د پښتو ژبي د کلام د اجزاوو په برخه کي څېړنه وکړي. په دې برخه کي به د څېړني د نوي پرنسپونو سره اشنا سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر اوسه پوري د پښتو ژبي د کلام اجزاء په پوره ډول نه دي څېړل سوي او د پښتو ژبي د کلام هر جز د يوه ښه تېزس موضوع کېدای سي.

فعلي صفتونه:

د کومو گرامري شکلونو له پاره چي د (فعلي صفتونو) اصطلاح ټاکل سوې ده، تر ډېره حده پوري موزونه نه ښکاري، خو څرنگه،چي دغه اصطلاح د يوې خوا زموږ په گرامرونو کي عامه سوي او د بلې خوا تر اوسه کومه بله نوې اصطلاح نه ده ورته ټاکل سوي، نو اوس به ئې په دغه نامه وبولو[8] .[1]

د پښتو ژبي د کلام د اجزاوو په لړ کي فعلي صفتونه په پښتو گرامرونو کي د صفتونو تر عنوان لاندي د صفت د يوه شکل په حيث راغلي دي،چي ددې څخه داسي معلوميږي،چي فعلي صفتونه د صفت په کتگوری کي شامل گڼل سوي دي، مگر خبره داده،چي مشکله به وي،چي فعلي صفتونه د صفت (چي د کلام يو جز دی) په کتگوری کي شامل وگڼل سي،ځکه چي فعلي صفتونه د لغوي معناوو او گرامري خصوصيتونو له پلوه، د يوې خوا دفعلونو، صفتونو او مصدرونو سره گډ خصوصيتونه لري او له بلي خوا ځيني توپيرونه هم ورسره لري.

فعلي صفتونه لکه: (ساتونکی، کتونکی، تلونکی ، چلوونکی...) د مصدرونو لکه: (ساتل، کتل، تلل، چلول...) سره هم گډټکي لري او هم توپيرونه سره لري.

گډ ټکي ئې دادي:

۱ـ دغه پورتني فعلي صفتونه او مصدرونه د يوه فعلي بنسټ څخه لاس ته راغلي او په ټولوکي مشترکه لغوي معنا پرته ده.

۲ـ فعلي صفتونه د مصدرونو په شان د اشخاصو په لحاظ تغير نه خوري د (متکلم، مخاطب، غايب په لحاظ نه بدليږي).

۳ـ د زماني په لحاظ فعلي صفتونه او مصدرونه په کومه خاصه زمانه پوري اړه نه لري.

په خپله فعلي صفتونه کومه زمانه نه سي څرگندولای. د زماني څرگندول د ترکيب د نورو کلمو په مرسته کېږي. په ټولو مختلفو ترکيبونو (د زماني په لحاظ) کي فعلي صفتونه خپل شکل ساتي. دا په دې معنا،چي زمانه د فعلي صفتونو په شکلي تغيير کي کوم تاثير نه لري، لکه:

۱ـ زه داسي وخت کورته ورغلم،چي دی تلونکی و(ماضي).

۲ـ زه اوس تلونکی يم سبا به خبري سره وکړو(حال).

۳ـ په راتلونکي وخت کي به ډېر سره ووينو(آينده).

د فعلي صفتونو او مصدرونو توپيرونه:

۱ـ مصدرونه عدد نه سي څرگندولای.

۲ـ فعلي صفتونه عدد څرگندوي(تلونکی ـ تلونکي).

۳ـ مصدرونه د مذکر او مونث په لحاظ نه بدليږي.

۴ـ فعلي صفتونه د مذکرو او مونثو نومونو په لحاظ بدليږي(تلونکی ـ تلونکې).

د بلې خوا فعلي صفتونه د صفتونو سره هم ځيني گډ او مختلف اړخونه لري.

گډ اړخونه ئې دادي:

---

[1] زيری جريده،۱۳۵۳ل کال،۴۶گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ فعلي صفتونه کله کله د صفت پرځای استعمالېدای سي،لکه: لویه جرګه ـ چلوونکي جرګه، غوره ډله ـ کتونکي ډله.
۲ـ فعلي صفتونه د صفتونو په شان د مذکرو او مونثو نومونو په لحاظ بدلیږي (لکه: تلونکی ـ تلونکې، پوخ ـ پخه).
۳ـ فعلي صفتونه د صفت په ډول عدد څرګندوي(لکه: ساتونکی ـ ساتونکي، پوخ ـ پاخه) مګر ددې په څنګ کي ځیني مهم فرقونه هم لري، لکه:
۱ـ صفت د یوه اسم کیفیت او څرنګوالی ښیې.
۲ـ فعلي صفتونه د فعلونو سره د لغوي معنا د اشتراک پر اساس یوه پېښه دجریان په حال کي څرګندوي.
همدارنګه فعلي صفتونه د فعل سره هم ځیني د اختلاف ټکي لري.
څرنګه چي فعلي صفتونه د فعلي اشکالو د اصلي فعلي جز څخه جوړیږي،نو فعلي صفتونه او فعلونه ګډه لغوي معنا لري او اساسي او کتګوریکي توپیرونه ئې دادي،چي فعل د زماني په لحاظ مشخصې ګرامري کتګورۍ لري، مګر دغه ګرامري کتګوریکي خصوصیت په فعلي صفتونو کي نه لیدل کېږي.
ددې ټولو څېړنو څخه دې نتیجې ته رسیږو،چي: فعلي صفتونه د یوې خوا د مصدر، صفت او فعل سره ګډ معنوي او ګرامري خصوصیتونه لري، اوله بلي خوا مشخص توپیرونه هم ورسره لري. په همدې اساس د فعلي صفتونو دغه درې اړخیزه مشابه او متضاد خصوصیتونه دا ایجاب وي،چي فعلي صفتونه د کلام د یو مستقل جز په حیث و پیژنو.

د فعل معنوي اړخونه:

تر دې ځایه پوري مو د فعل ځیني عمومي کتګوریکي خصوصیتونه د مصدر او فعلي صفتونو سره مقایسه کړل. د مقایسي څخه دا څرګنده سوه،چي مصدرونه او فعلي صفتونه د فعل په کتګورۍ کي نه سي راتلای او مصدرونه او فعلي صفتونه هر یو د کلام مستقل اجزاء دي [۱].
اوس به بیرته فعل ته را وګرځو او د فعل ځیني نور خصوصیتونه به وڅېړو. فعلونه د معنی او نحوي خصوصیتونو له پلوه پر درو ګروپونو ویشل کېدای سي:
لازمي فعلونه ـ متعدي فعلونه ـ غیر لازمي او غیر متعدي فعلونه(یاګډ فعلونه،چي د یوې خوا د لازمي فعلونو او دبلي خوا د متعدي فعلونو سره ګډ ارتباط لري،لکه: الوتکه الوزي ـ توریالی ځي ـ ځلمی بیدیږي...
مګر متعدي فعل بیا یوازي پر عامل اتکا نه کوي؛ بلکي داسي یو عمل بیانوي،چي سربیره پر عامل کوم شي یا چاته راجع وي،لکه: اجمل کتاب لولي ـ توریالی ډوډۍ خوري ـ تورپیکۍ خط لیکي...
په پورتنیو جملو کي د (لولي ـ خوري ـ لیکي) معناوي په خپله دا ایجاب وي،چي یو شی باید موجود وي،چي ولوستل سي، وخوړل سي اویا ولیکل سي،چي نوموړي فعلونه ورته راجع دي. په هغو جملو کي،چي متعدي فعلونه راغلي وي، که چیري هغه شی،چي دغه فعلونه ورته راجع دي په جمله کي نه وي راغلي، نو جمله نیمګړې وي، لکه: ځلمی لولي...؟، توریالی خوري...؟، تورپیکۍ لیکي ...؟
د متعدي فعلونو اساسي معنوي خصوصیت هم دغه دی،چي د یوه عمل په څرګندولو کي یوازي پر عامل اتکاء نه سي کولای. ددې د پاره،چي جمله بشپړه سي، نو د هغه(شی) یا (چا) توضیح غوښتل کېږي،چي دغه عمل ورته راجع کیږي.

[۱] زیری جریده، ۱۳۵۳ل کال، ۴۷ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په معنوي او نحوي لحاظ د لازمي او متعدي فعلونو په منځ کي يو بل گروپ هم سته،چي له يوه پلوه د متعدي فعلونو او له بل پلوه د لازمي فعلونو سره ارتباط پيدا کوي،لکه: ټوخي ـ ژاړي ـ خاندي ـ غاپي – لامبي ـ زانگي...

دغه پورتني فعلونه که د حال په زمانه کي استعمال سي، نو د لازمي فعلونو په ډله کي راځي،لکه: ځلمی خاندي ـ تورپيکی ژاړي ـ سپی غاپي، چي په دغو فعلونو کي عمل يوازي د عامل سره ارتباط پيدا کوي او کوم بل چا يا شي ته نه راجع کېږي. مگر د نحوي په لحاظ دغه فعلونه په متعدي فعلونو کي هم داخليدای سي.

که چيري دغه پورتني فعلونه په ماضي زمانه کي استعمال سي، نو په هغه صورت کي بيا دغه فعلونه د متعدي فعلونو گروپ ته ورننوزي، لکه: ما ټوخل، دې خندل، ده ژړل...

د(ټوخل، خندل، ژړل) کلمې په دغو پورتنيو جملوکي مصدرونه نه دي، بلکې داسي کلمې دي،چي يو عمل په يوه مشخصه زمانه کي ښيي او يوازي د شکل په لحاظ د (ټول ـ ژړل ـ خندل) د مصدرونو سره مشابه بڼه لري. په پښتو ژبه کي ددغه ډول مشابهتونو نور مثالونه هم ليدل کېږي. په پښتو ژبه کي د جمع غايب صيغي د مصدري شکلونو سره يوه بڼه لري، خو د معنا په لحاظ سره بېليږي، لکه: دوی خپلو کورو ته تلل ـ زه کورته تلم ـ موږ کورته تلو. دغسي شکلونوته گرامري امونيمونه (امونيمونه هغه کليمې دي،چي د شکل او تلفظ په لحاظ سره يو او د معنا په لحاظ سربيلې وي) ويل کېږي.

همدارنگه فعل د يوه کار د کولو يا نه کولو په لحاظ د معنا له پلوه پر دوو گروپونو ويشل کېږي.

۱ـ مثبت فعل ۲ـ منفي فعل.

مثبت فعل هغه فعل دی،چي د يوه کار پرکولو دلالت کوي او منفي فعل بيا هغه فعل دی،چي د يوه کار پر نه کولو دلالت کوي. سربيره پر دې د پښتو په گرامرونو کي فعلونه پر معلومو او مجهولو فعلونو هم ويشل سوي دي. معلوم فعلونه هغه فعلونه بلل سوي دي،چي په جمله کي د يوه فعل فاعل معلوم وي، لکه: زه دي پيژنم.

او که فاعل په جمله کي نه وي معلوم نو بيا دغه ډول فعلونه د مجهولو فعلونو په نامه ياد سوي دي، لکه: دی هره ورځ وهل کېږي.

زما په عقيده د (معلوم فعل) او (مجهول فعل) اصطلاحات به په دغه برخه کي ډېر موزون اصطلاحات نه وي،ځکه په دغو پورتنيو جملو کي فعلونه معلوم دي او يوازي دومره فرق موجود دی،چي په يوه جمله کي فاعلي معلوم او په بله جمله کي فاعل مجهول دئ. دلته به ښه دا وي،چي ددغو اصطلاحاتو پرځای کوم نوي اصطلاحات استعمال سي.

د زماني کتگوري:

د کلام د نورو اجزاوو په تفاوت فعل د زماني په لحاظ بېل بېل کټگوريکي خصوصيتونه لري. څرنگه،چي فعل يو عمل(پروسه) په زماني کي څرگندوي، نو د زماني په لحاظ پر بېلو بېلو گروپونو ويشل کېږي. فعل په پښتو ژبه کي د زماني په لحاظ پر درو گروپونو ويشل کېږي.[۲]

۱ـ ماضي (تېر) ۲ـ حال ۳ـ مستقبل (راتلونکی).

[۲] زيری جريده،۱۳۵۳ل کال،۴۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماضي فعل:

ماضي فعل هغه فعل دی،چي په تېره زمانه کي د يوه عمل پر کېدو يا کولو دلالت کوي. ماضي فعل د فعلي اشکالو د اصلي خبر(بنسټ) څخه جوړيږي. اکثراً د ماضي فعل اصلي جز د غير معينو افعالو (مصدرونو) د اصلي جز سره يو شی وي،لکه: خوت، کوت، توره، لوست. ددغو ماضي فعلونو د اصلي جز څخه غير معين فعلي شکلونه جوړيږي لکه: ختل ـ کتل ـ تورل ـ لوستل د پورتنيو ماضي فعلونو د جمع غايب شکلونه د مصدري شکلونو سره د شکل په لحاظ يوشی دي مګر د معناوو له پلوه فرق سره لري. مصدري شکلونه کومه زمانه نه څرګندوي مګر د جمع غايب ماضي شکلونه زمانه ښيې، لکه: ختل، کتل ـ دوی ونې ته ختل، دوی کتابونه لوستل.

مخکي مو فعلونه د معنا په لحاظ پر درو ګروپونو ويشلي وو،په همدې اساس د ماضي فعلونو جوړښت هم ددغو درو ګروپونو د معنوي اړخ له پلوه په مختلف ډول جوړيږي.

١ ـ دلازمي فعلونو ګروپ:

په دې ګروپ فعلونو کي د فعل ماضي شکلونه د غير معين فعلي شکلونو د اصلي جز سره يو شی وي او د فعل ماضي شکلونه د تعدد او شکل په لحاظ د فاعل تابع وي.

په دې ډول فعلونو کي د جمع غايب ماضي شکلونه تل دشکل له پلوه د مصدري شکلونو سره يوه بڼه غوره کوي،لکه:

په دې ډول فعلونو کي د جمع غايب ماضي شکلونه تل دشکل له پلوه د مصدري شکلونو سره يوه بڼه غوره کوي، لکه:

دی ونې ته خوت ـ دی کورته ځي ـ دی پاڅيده.

دوی ونې ته ختل ـ دوی کورته تلل ـ دوی پاڅېدل.

٢ـ د متعدي فعلونو ګروپ:

څرنګه،چي په پښتو ژبه کي متعدي فعلونه د مفعول تابع وي او د فاعل شکل او تعدد پرفعل کوم تاثير نه کوي، نو فعلونه پرخپل شکل استعماليږي، لکه:

ده کتـــاب کوت ـ ده کتـــاب لوسـت ـ ده قلم توره.

دوی کتاب کوت ـ دوی کتاب لوست ـ دوی قلم توره.

که چيري مفعول د جمع شکل ولري، نو که فاعل جمع وي او که مفرد د فعل د جمع په شکل استعماليږي،لکه:

ده کتـــابونه لوســـتل ـ ده قلمونه تورل

دوی کتابونه لوستل ـ دوی قلمونه تورل

ده کتـــابونه ولوستل ـ ده قلمونه و تورل

دې کتابونه ولوستل ـ دوی قلمونه وتورل.

٣ـ دريم ګروپ فعلونه:

دا هغه ګروپ فعلونه دي،چي د يوې خوا د لازمي فعلونو او دبلي خوا د متعدي فعلونو سره ګډ خصوصيتونه لري. په همدې اساس مو دغه ډول فعلونه د دريم ګروپ په نامه ياد کړي دي. ددغه ډول فعلونو ماضي شکلونه تل د غير معين فعلي شکلونو(مصدرونو) سره په يوه بڼه راځي او د شکل په لحاظ کوم فرق نه سره لري. مګر د معناوو په لحاظ او د زماني د

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګندونې له پلوه فرق سره لري په دې ګروپ فعلونو کې د فاعل مفرد والی او جمع والی او تانیث او تذکیر د فعلي شکلونو په تبدیل کي کوم رول نه لري، لکه:

ده خندل ـ دې خندل ـ دوی خندل

ده وژړل ـ دې وژړل ـ دوی وژړل.

او داسي نور...

دحال زمانه:

د حال د زماني عمومي معنا داده،چي فعل داسي یو عمل څرګند کړي،چي د وینا په وخت کي پېښیږي. د فعل دغه معنا د عمل او پیښو د لغوي معناوو او ماهیت له پلوه فرق کوي. هغه پېښي،چي د خال په زمانه کي اجراء کېږي د پیښو د ماهیت پر اساس فرق سره لري. ځیني پېښي داسي وي،چي اجراء ئې د زماني په یوه ټاکلي چوکاټ کي پېښیږي او تر یوې اندازي پوري معین حدود لري، لکه: واوره اوري ـ تورپیکی خاندي ...[1] [2]

مګر ځیني پېښي بیا داسي وي،چي د زماني په لحاظ په کوم ټاکلي چوکاټ کي نه محدودیږي او کوم معین حدود نه لري،لکه: مځکه ګرځي ـ زموږ په هېواد کي پسونه روزل کېږي ـ په دښتونو کي لېوان پیدا کېږي...

سره له دې،چي پورتنۍ جملې په حال زمانه پوري اړه لري،خو د معناوو له پلوه فرق سره لري. په لومړي ګروپ کي دواړي جملې د حال په زمانه کي تکرار او دوام نه ښیي. مګر دوهم ګروپ جملې سربیره پر دي،چي د حال زمانه څرګندوي دا هم ښیي،چي دغه پېښي په کوم خاص وخت کي نه محدودیږي او تل دوام لري.

د حال فعلونه هم لکه ماضي فعلونه د فعل د اصلي اجزاوو څخه جوړیږي او د فعل په درو واړو ګروپونو کي د یوې قاعدي پر اساس جوړیږي.

د حال د فعل ټول شکلونه د فعل د اصلي اجزاوو څخه د متصلو ضمیرونو په راوړلو سره جوړیږي:

اول ـ دلازمي افعالو ګروپ:

(ځ): ځم ـ ځو ـ ځي...

(خیژ): خیژم ـ خیژو ـ خیژي...

دوهم ـ د متعدي افعالو ګروپ:

(لول): لولم ـ لولو ـ لولي...

(ګور): ګورو ـ ګوري...

دریم ـ دریم ګروپ افعال

(خاند): خاندم ـ خاندو ـ خاندي...

(ژاړ): ژاړم ـ ژاړو ـ ژاړي...

(لامب): لامبم ـ لامبو ـ لامبي...

په پښتو ژبه کي ماضي فعل د ګرامري علامو له پلوه کوم مشخص ګرامري کټګوریکي خصوصیتونه لري،ځکه د ماضي فعلونو د پای ګرامري علامې او د کلام د نورو اجزاوو ګرامري علامې د شکل له پلوه څرګند توپیر نه لري. یوازیني څرګند معنوي خصوصیت ئې دادی،چي تېره زمانه ښیي. مګر د حال فعل سربیره پر معنوي خصوصیت مشخص ګرامري علامې هم

[2] زیری جریده،۱۳۵۳ل کال، ۴۹ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري،چي د کلام د نورو اجزاوو او هم د ماضي فعل د ګرامري علامو سره فرق لري. د حال د فعلونو مشخص ګرامري کتګوریکي علامي په پورتنیو مثالونو کي په څرګند او سیستماتیک ډول سره لیدل کېږي.

راتلونکي زمانه:

د راتلونکي زماني معنا داده،چي یو عمل په راتلونکي وخت کي ښیېږ او هغه کلیمه،چي دغه معنا څرګندوي د راتلونکي فعل په نامه یادیږي. راتلونکي فعلونه د حال د فعلونو په ډول د فعل د اصلي جز څخه جوړیږي او د فعل په درو واړو ګروپونو کي د یوې قاعدي اساس جوړیږي او د عمومي ګرامري خصوصیاتو او علامو له پلوه یو شی دي. یوازني ګرامري علامه،چي په اکثرو حالتونو کي راتلونکی فعل د حال د فعل څخه بېلوي د(به) علامه ده.

د راتلونکي فعل مختلف شکلونه د فعل د اصلي اجزاوو څخه وو د متصلو ضمیرونو په راوړلو سره په دې ډول جوړیږي:

ځم به ـ ځوبه ـ ځي به ...

خیژم به ـ خیژوبه ـ خیژي به ...

وبه ئې لولم ـ وبه ئې لولي ـ وبه لولې ...

ګورم به ـ ګورو به ـ ګوري به...

خاندم به ـ خاندو به ـ خاندي به ...

وبه خاندم ـ وبه خاندو ـ وبه خاندی ...

په دغه پورتنیو جملو کي دوه ډوله ترکیبونه لیدل کېږي،چي د معناوو په لحاظ یو دبل سره توپیر لري. د (ځم به ـ ګوروبه ـ خیژي به ـ خاندوبه) ترکیبونه د عمل دوام او جریان په نامحدود وخت کي بیانوي. مګر د (وبه ئې لولم ـ وبه خاندو ـ وبه ئې ګورو ...) ترکیبونه د عمل تکرار نه څرګندوي، بلکې عمل(پروسه) د وخت په یوه ټاکلي جریان کي ښیېږ.

مختاړي(پریفکسونه)

مختاړي په پښتو ژبه کي د فعلونو په جوړښت او د فعلونو د معناوو په تشخیص کي مهم رول لري. د مختاړو په واسطه د پښتو ژبې د ځینو فعلونو ځخه نور فعلونو جوړېدای سي .[2]

د بلي خوا د مختاړو په واسطه د فعلونو معناوي مشخصه کېږي، په پښتو ژبه کي د مختاړو رول په لنډ ډول داسي څرګندولای سو:

۱ـ پوري: دغه مختاړي،چي دفعلونو سره راسي د یوه فعل څخه بل فعل جوړوي او د معناوو په منځ کي ئې بدلون راولي. په پښتو ژبه کي دغه فعلي شکلونه ـ وزي ـ ترې ـ وهي ـ خاندي(وتل ـ ترل ـ وهل ـ خندل) مشخصي معناوي لري، لکه:

ځلمی له کوره وزي.

دی خپل خور لاس ترې.

دی خپل زوی ډېر وهي.

تورپېکی خاندي.

که چیري ددغو پورتنیو فعلونو سره د (پوري) مختاړی را وړو، نو بیخي نوي فعلي شکلونه لاس ته راځي او معناوي ئې بدلیږي،لکه:

---

[2] زیری جریده،۱۳۵۴ل کال، ۲ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوري وزي(پوري وتل) ـ پوري تړي(پوري تړل) ـ پوري وهي (پوري وهل) – پوري خاندي (پوري خندل).

دغه وروستي فعلي شکلونه د معناوو له پلوه د پورتنيو فعلي شکلونو سره پوره توپير لري، لکه:

ځلمی ترسيند پوري وزي.

دی خپل آس په ونه پوري تړي.

دی خپل ملګری پوري وهي.

ځلمی پوری خاندي.

۲ـ پرې د (پرې) مختاړي،چي د فعلونو سره استعمال سي د يوه فعل څخه بل فعل جوړوي او معنايې بدلوي. که چيري د (پرې) مختاړي را وزي (وتل) ـ کوي (کول) ـ باسي ـ ايستل ـ ښوول د کليمو سره استعمال سي، ددغو کلمو معناوي بدلوي او ددغو کلمو څخه نوري کلمې لاس ته راځي،لکه : پرې وزي(پرې وتل) ـ پرې کوي(پرې کول) ـ پرې باسي ـ پرې ايستل ـ پرې ښوول . په پورتنيو مثالونو کي د لومړي ګروپ او دوهم ګروپ د مثالونو د معناوو ترمنځ څرګند معنوي توپيرونه ليدل کېږي.

۳ـ کښې: همدارنګه د (کښې) مختاړي،چي دفعلونو سره استعمال سي د فعلونو معنا بدلوي او نوي فعلي شکلونه جوړوي،لکه

وتل ـ کښېتل

کښل ـ کښېکښل

ايستل ـ کښې ايستل

۴ـ ننه : دا مختاړي هم د نورو مختاړو په شان د فعلونو معناوي بدلوي او نوي فعلي شکلونه جوړوي، لکه:

وتل ـ ننوتل

ايستل ـ ننه ايستل

او داسي نور...

دلته يوه يادونه ضروري ګنم.

اول داچي دغه پورتني مختاړي په پښتو ژبه کي د ډېرو لږو افعالو سره استعماليږي او د هر فعل سره نه سي استعماليدای.

دوهم داچي په پښتو ژبه کي ځيني نور دغسي شکلونه هم سته(لکه: پوري ـ پرې ـ کښې)چي مختاړي ئې نه سو بللای،ځکه دغه شکل نور نحوي وظايف اجرا کوي،لکه:

په دې کتاب کښې ډېري نيمګړتياوي ليدل کېږي.

دی زما سره تر ښوونځی پوري ملګری و.

په دې کتاب کي داسي ټکي،چي پوهېدل پرې ايستل کښې ايستل...

په دغسې حالتونو کي (کښې ـ پوري ـ پرې)مختاړي...

بلکه د (څخه ـ تر ـ د ـ له پاره ـ باندي ـ ځيني...)...

چي په پښتو ژبه کي د ادات د تورو يا د ارتباط د تورو په نامه ...

تورو پر ګرامري کتګوريکي خصوصيتونو به پرخپل ځای و...

په پښتو کي ځيني نور فعلي مختاړي هم سته، چي د وظيفي له مخه د (پوري ـ پرې ـ ننه ـ کښې) سره پوره توپير لري او هغه مختاړي دادي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(و)، (را ـ در ـ ور).

۱ـ و: که چیري دغه مختاړي د فعلونو سره راسي، نو د فعلونو څخه نور نوي فعلونه نه جوړوي، بلکي یوازي د فعلونو معناوي مشخصه کوي، لکه:

لوست ـ ولوست

خوړ ـ وخوړ

کوت ـ وکوت

خوت ـ وخوت

۲ـ را – در – ور: دا مختاړي د خپلو بېلو بېلو خصوصیتونو او معناوو له پلوه هم د (و) او هم د (پوري ـ پرې ـ ننه ـ کښې) د مختاړو سره فرق لري. کله،چي دغه مختاړي په تشریحي ډول وڅېړل سي، نو داسي څرګندیږي،چي دغه مختاړي د یوې خوا په ځینو ترکیبونو کي د ضمیرونو وظیفه اجرا کوي او د بلې خوا د فعلي مختاړو په حیث استعمالیږي. اوس د نوموړو (را ـ در ـ ور) شکلونو د دوه اړخیزو خصوصیتونو د توضیح له پاره ځیني مثالونه راوړو:

دا مسئله پخوا هم را معلومه وه.

دا کتاب مي در وباخښه.

کتاب مې درښوولی و.

څه به ورپېښه سوې وي،چي وځنډېدی.

ته ډېره راباندي ګرانه يې.

په دغو مثالونو کي په واضح ډول سره لیدل کېږي،چي (را ـ در ـ ور) د ضمیرونو په حیث استعمال سوي دي.

مګر د بلې خوا د پښتو ژبي څخه ډېر داسي مثالونه هم راوړای سو،چي (را ـ در ـ ور) شکلونه پکښې استعمال سوي وي،خو د خصوصیتونو او معناوو له پلوه د ضمیرونو په ډول نه وي، لکه:

لمر را وخوت ورځ سوه.

د تګ ورځ رانږدې کېږي.

زه درغلم،خو ته مي ونه لېدې.

پر غلیم ورتلل.

ستا(زما ـ دده ـ ددې ـ د دوی ـ زموږ ـ ستاسي) په ژوندکي ستر تحول راغلی دئ.

په دغو پورتنیو مثالونو کي داسي شواهد لیدل کېږي،چي (را ـ در ـ ور) ضمیرونه وبولو. همدارنګه ددې موضوع د ښه توضیح له پاره به ځیني نور داسي مثالونه راوړو:

رانیول ـ راوړل ـ ور وړل ـ را کول ـ درکول ـ ورکول ـ را رسیدل ـ درتلل ـ راستنول ـ ورختل...

په دغو پورتنیو شکلونو کي (را ـ در ـ ور) د ضمیرونو په حیث نه دي استعمال سوي، بلکي په ټولو فعلي شکلونو کي د فعل کار او عمل (پروسه) خوا اوسمت ښيې او مختاړي (پریفکسونو) په شکل راغلي دي.

دغه مختاړي سربېره پردې د فعل سمت او خوا ښيې، ددوی په راوړلو سره ځیني کلمې خپلي پخوانۍ معناوي بیخي بدلوي،لکه:

وړل ـ را وړل

نیول ـ را نیول

(c) ketabton.com: The Digital Library

کول ـ را کول

نو که چیري دا ومنو،چي (را ـ در ـ ور) په پورتنیو مثالونو کي پریفکسونه دي، نه ضمیرونه، نو ددې ادعا د اثبات له پاره دا هم زیاتولای سو،چي :

۱ـ ضمیرونه د مصدرونو سره د مختاړي په حیث نه راځي.

۲ـ د ضمیرونو یو عمومي خصوصیت دادی،چي د نومونو پر ځای د تکرار د لیري کولو په مقصد استعمالیږي.

۳ـ مصدرونه د نومونو وظیفه اجرا کوي(په دې برخه کي دمصدر بحث ته رجوع وکړی).

که چیري(را ـ در ـ ور) په پوره ډول سره د ډېرو موادو پر اساس په ژبه کي و څېړل سي، کېدای سي،چي ځیني نور معنوي او وظیفوي اړخونه ئې هم څرګند سي او د تحقیق نني اصول هم دا ایجاب وي،چي په ژبنیو څېړنو کي باید هر ژبنی غړی په بېلو بېلو ترکیبونو کي وکتل سي، ترڅو چي ټول معنوي اړخونه ئې په پوره ډول سره څرګند سي، خو ددغو څو مثالونو په راوړلو سره دغه نتیجه لاس ته راځي،چي(را ـ در ـ ور) سربیره پردې،چي نور معنوي اړخونه لري د فعلونو سره د مختاړو په حیث هم راځي او فعلي مختاړي ئې بللای سو.

دشکل کتګوري

په پښتو کي د مطلق او استمرار فعل د شکل موضوع د یوې خوا ډېره پیچلي او مغلقه ده او د بلي خوا تر اوسه پوري ددې مسئلي هر اړخیزي څېړني ته پوره پاملرنه نه ده سوې. شکل د یوه عمل د اجراء هغه خصوصیت ښیي،چي د فعل په واسطه څرګندیږي. دا په دې معنا چي شکل د افعالو د دوام تکرار او یا نه دوام او نه تکرار خصوصیتونه ټاکي، ددې خصوصیت له پلوه دپښتو ژبي په فعلونو کي د مطلق او استمرار کتګوري څرګندیږي، استمراري فعل هغه فعل ته وایې،چي د یو عمل د کېدو یا کولو دوام یا تکرار ښیې.[2] [3]

اوهغه فعل،چي د یوه عمل دکېدو او یاکولو تکرار نه ښیي د مطلق فعل په نامه یادیږي.

په پښتو ژبه کي د شکل د کتګوریکي خصوصیتونو د څرګندلو له پاره یوازي یوه ګرامري علامه سته او هغه علامه د (و) مختاړی دی،چي د فعلونو د شکل د کتګوریکي خصوصیتونو د توپیر له پاره استعمالیږي.

اوس به د استمراري او مطلق فعل د کتګوریکي خصوصیتونو د توپیر له پاره یو څه مثالونه راوړو:

۱ـ د (و) د مختاړي په راوړلو سره د ځینو استمراري فعلونو څخه مطلق فعلونه جوړیږي،لکه:

استمراري	مطلق
خوت	وخوت
کوت	وکوت
اورېده	واورېده
لیکه	ولیکه
خوړ	وخوړ

او داسي نور...

په دغو پورتنیو فعلونو کي یوازي د (و) په راوړلو سره د استمراري فعل څخه مطلق فعل جوړسوی دی په استمراري شکلونو کي بل هیڅ ډول تغیر نه دی راغلی.

[2] زیری جریده،۱۳۵۴ل کال،۴ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

او بله داچي استمراري او مطلق شکلونه د يوې لغوي ريښې څخه جوړ سوي دي.

څرنگه چي په پښتو ژبه کي فعلونه د جوړښت له پلوه مختلف خصوصيتونه لري، نو د استمراري فعلونو څخه د مطلقو فعلونو جوړول هم په بېلو بېلو ډولو دي،چي ځيني مثالونه به ئې دلته راوړو:

۲ـ دا هغه گروپ فعلونه دي،چي د مطلق فعل د څرگندولو له پاره د استمراري فعل سره د (و) فعلي مختاړي راځي او د استمراري فعل څخه مطلق فعل جوړيږي. په دغه گروپ فعلونو کي استمراري فعل او مطلق د شکل په لحاظ کوم ورته والى نه سره لري او هم د معنا له پلوه د يوه لغوي بنسټ نښه نه پکښې ليدل کېږي،لکه:

استمراري فعل	مطلق فعل
کارکېده	کار وشو
تلی	ولاړ

او داسي نور...

۳ـ دريمه ډله هغه فعلونه دي،چي د مطلق فعل د څرگندولو له پاره د استمراري فعل سره د (و) فعلي مختاړي نه راځي،بلکي يوازي په شکل کي ئې يو څه تغير پېښيږي په دغه ډله استمراري او مطلقو فعلونو کي د معنا په لحاظ د يوه لغوي بنسټ د اشتراک نښې ليدل کېږي،لکه:

استمراري فعل	مطلق فعل
بيوه	بوت
را کاوه	راکړ

او داسي نور...

۴ـ څلرمه ډله: هغه فعلونه دي،چي د مطلق فعل د جوړولو له پاره د استمرار فعل سره د (و) فعلي مختاړی را وړل کېږي،خو په دې ډله فعلونو کي د استمراري فعل او مطلق فعل ترمنځ هم د شکل او هم د لغوي بنسټ له پلوه څه ناڅه اشتراک ليدل کېږي،لکه:

استمراري	مطلق
کاوه	وکړ

۵ـ پنځمه ډله هغه فعلونه دي،چي مطلق فعل داستمراري فعل څخه بې د (و) د مختاړي د راوړلو څخه جوړيږي. ددغي ډلي فعلونو د استمرار او مطلقو فعلونو ترمنځ نه د لغوي بنسټ له پلوه کوم اشتراک ليدل کېږي او نه هم د شکل په لحاظ لکه:

استمراري فعل	مطلق فعل
پورته کېده	پورته سو
مړېده	موړ سو

او داسي نور...

٦ـ په هغو فعلونو کي،چي د فعل د معنوي ويش په برخه کي ددريم گروپ په نامه يادسوي وو د استمراري فعل څخه د (و) د مختاړي په راوړلو سره مطلق فعل جوړيږي او د فعلونو په شکل او لغوي بنسټ کي کوم تغير نه پېښيږي لکه:

ده خندل	ده وخندل
ده ژړل	ده و ژړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده ټوخل	ده وټوخل
ده لامبل	ده ولامبل

او داسي نور...

۷ـ کله کله د ټولو پورتنيو ډولونو په خلاف د استمراري فعل څخه مطلق فعل داسي جوړيږي، لکه:

استمراري فعل	مطلق فعل
و وړ	يو وړ
ورووست	وروست

۸ـ خج: په پښتو ژبه کي د کلمو خج د موقعيت په لحاظ متحرک دی، خج په ځينو کلمو کي پر لومړي سيلاب، په ځينو کلمو کي پر منځني او په ځينو کلمو کي پر وروستي سيلاب راځي. د خج متحرک والی کله کله د کلمو د گرامري معناوو د بدلون سبب گرځي، سربيره پردې کله کله د خج د موقعيت پر اساس استمراري او مطلق فعلونه سره بېليږي،لکه:

استمراري فعل	مطلق فعل
(خج پر وروستي سيلاب)	(خج پرلومړي سيلاب)
پو ري وتل	پوري وتل
پوري اېستل	پوري اېستل
پوري وهل	پو ري وهل
پرې ښوول	پرې ښوول
پرې اېستل	پرې اېستل
کښېوتل	کښېوتل
کښېکښوول	کښېکښوول، او داسي نور...

سربيره پر دې کله کله په ځينو ترکيبونو د استمراري او مطلق فعل د شکل او خصوصيت د ټاکلو په برخه کي د(څو واره) او (څو ځله) شکلونه هم مهم رول لري.

دکلام د نورو اجزاوو څخه د فعل جوړېدنه

په پښتو ژبه کي سربيره پردې،چي د مختاړو په مرسته د ځينو فعلونو څخه نور فعلونه جوړيږي، د کلام د نورو اجزاوو څخه هم ځيني فعلونه جوړېدای سي.

۱ـ د صفتونوڅخه:

صفت	فعل
کوږ	کږوي(کږول)
تريخ	تريخوي(تريخول)
زوړ	زړوي(زړول)
موړ	مړوي(مړول)
تريخ	تريخيږي(تريخېدل)
کوږ	کږيږي(کږېدل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

زوړ زړیږي(زړیدل)

او داسي نور...

۲ـ د صفتونو په شان د ځینو نومونو څخه د فعلي وروستاړو په زیاتولو سره فعلي شکلونه جوړیږي،لکه:

اسم	فعل
ژړا	ژړوي(ژړول)
خندا	خندوي(خندول)
گټه	گټي(گټل)
سپما	سپموي(سپمول)
نڅا	نڅوي(نڅول) نڅا نخیږي(نڅېدل) ، او داسي

نور...

د ژبو مارفولوژیکي ویش

د نولسمي پېړۍ په ژبپوهنه کي سربیره پر نسبي ویش، ژبي په مارفولوژیکي لحاظ هم پر بېلو بېلو گروپونو ویشل سوي دي. د مارفولوژیکي ویش فرقونه له نسبي ویش څخه په دې کي دي، چي په نسبي ویش کي د مقایسوي ـ تاریخي میتود په رڼا کي ژبي د ورته والي او بېلتون، د پیدایښت، بدلون او تاریخي تکامل له پاره پربېلو بېلو کورنیو او گروپونو ویشل کېږي او هم په دې ویش کي د مقایسوي موادو انتخاب اختیاري کار نه وي، مگر په مارفولوژیکي ویش کي د ژبو تاریخي تکامل او پیدایښت په نظر کي نه نیول کېږي او ژبي یوازي د اوسني جوړښت له پلوه سره پرتله کېږي او پر بېلو بېلو مارفولوژیکي گروپونو ویشل کېږي، چي په دې اساس کېدای سي داسي ژبي په یوه گروپ کي راسي، چي په نسبي او تاریخي لحاظ یو له بله هیڅ اړیکي نه سره لري او هم په دې ویش کي هغه مواد چي د ژبو په مقایسه کښي د معیارونو په حیث ټاکل کېږي اختیاري دي. په مارفولوژیکي ویش کي د ژبو کمي ویش د معیارونو د ټاکلو د شمېر سره متناسب ارتباط لري مثلاً : که چیري د ژبو په مقایسه کي د معیاري موادو په حیث یوازي یو فونټیکي معیار ـ د شونډیزو او غیر شونډیزو واولونو متقابل موجودیت او یا نه موجودیت وټاکل سي، نو ددې معیار له مخي د نړۍ ټولي ژبي پر دوو گروپونو ویشل کېدای سي.[٤] [٢]

یو هغه گروپ چي په هغه کي دا پرنسیپ صدق کوي او بل هغه گروپ چي په هغه کي دا پرنسیپ صدق نه کوي. په هره اندازه چي د ژبو په ویش کي د ټاکلو معیارونو شمېر زیاتیږي په هم هغه اندازه د نړۍ په ژبو کي ډېر مارفولوژیکي گروپونه منځ ته راځي.

د نولسمي پېړۍ په ژبپوهنه کښي ژبي د مارفولوژیکي جوړښت له مخي پر درو گروپونو ویشل سوي دي: مجردي، نه بدلیدونکي او بدلیدونکي ژبي. مجردي هغه ژبي(چیني، تیبتي، برمایي...) گڼل کېږي، چي کلمې ئې په گرامري لحاظ ثابته بڼه لري او د جملو په منځ کي کومکي توري ، د کلمو ترتیب او غاړه (intonation) د گرامري روابطو وظیفه اجرا کوي. د نه بدلیدونکو ژبو په گروپ کي (ترکي، جاپاني...) هغه ژبي شاملیږي، چي په جمله کي د کلمو گرامري روابط د وروستاړي په واسطه ښوول کېږي، خو دومره خبره ده، چي له یوې خوا د کلمو په تصریفي شکلونو کښي د کلمو اصلي غړي نه اوړي او خپل اصلي حالات په بېلو بېلو کتگوریو کښي ساتي او له بلي خوا مختاړي او وروستاړي هم په مختلفو حالتونو کي

---

[٢] کابل مجله ۱۳۵۳ل کال ۹ گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل شکلي او معنوي استقلال نه بايلي (مثلاً په good او good+ness کي). په پښتو کي هم ددې ډلي ژبو ځيني مشخصات ليدل کېږي لکه : تور ـ تور+والی، سور- سور+والی، ښه ـ ښه +والی چي په دې مثالونو کښي د کلمو اصلي غړي (تور، سور، ښه) او هم وروستاړي (والی) نه بدليږي او خپل معنوي او شکلي حالت ساتي.

د بدليدونکو ژبو په ډله کي اکثره پوهان ايندو اروپايي او سمتي ژبي داخلوي.

د بدليدونکو ژبو کښي د کلمو گرامري اشکال د مختاړو، وروستاړو او سوفکسونو په مرسته جوړيږي مختاړي، وروستاړي او سوفکسونه يوه ټاکلي معنا نه لري، بلکي اکثره هر يو په يوه وخت کښي کولای سي، چي څو مختلفي گرامري معناوي افاده کړي. په دې ژبو کي د نه بدليدونکو ژبو په خلاف مختاړي، وروستاړي، سوفکسونه او د کلمو اصلي مورفيمونه يو په بل کي سره ننوتي او په بېلو بېلو گرامري کټگوريو کي مختلفه بڼه غوره کوي(depth – deep کور ـ کره). د پورتنيو تشريحاتو د توضيح له پاره به د پښتو ژبي ځيني مثالونه راوړو. په پښتو کي د (a) وروستاړی څو مختلفي گرامري معناوي افاده کولای سي . د خندا، ژړا او غوا په کلمو کښي نوموړي وروستاړی په عين وخت کښي دوې معناوي ځرگندوي:

۱ ـ مؤنث.

۲ ـ مفرد.

مگر د بوډا په کلمه کي بيا خپلي پخوانۍ معنا وي نه ساتي. په دې کلمه کښي هم دوې معناوي لري يوه د مذکر او بله د مفرد. همدارنگه (پوري) د مختاړي په حيث په بېلو بېلو کلمو کښي خپله اصلي معنا بدلوي لکه: په (پورې+وتل) او (پوري+ تړل) کي

په دې مثالونو کښي نه يوازي داچي د (پوري) معنا په (پوري وتل) او (پورې تړل) کي يوه نه ده او فرق سره لري، بلکي د (پوري وتل) په کلمه کي اصلي غړي (وتل) هم خپله پخوانۍ معنا بايلي.

د اوولسمي ـ اتلسمي پ. په ژبپوهنه کي پوهانو د ژبو د مارفولوژيکي ويش په برخه کي څه څېړني کړي، خو دغو څېړنو په اوولسمه پ. کي د يوه دسپلين بڼه غوره کړي ده. فريد ريچ ښليگل(۱۸۰۸) په دې عقيده وو، چي د نړۍ ټولي ژبي د گرامري جوړښت له پلوه پر دوو گروپونو ويشل کېږي: نه بدلېدونکي او بدليدونکي ژبي ، مگر د مقايسوي ـ تاريخي ميتود د انکشاف سره سم ژبپوهانو ته دا سوال پيدا سو، چي که چيري د نړۍ ژبي پر دوو گروپونو وويشلې سي، نو چيني ژبي ته به په کوم گروپ کي ځای ورکړل سي، ځکه دا ژبه د مارفولوژيکي جوړښت له پلوه ددې دوو گروپونو سره ستر توپيرونه لري. په همدې اساس په ۱۸۱۸ کي د فريد ريخ ښليگل ورور افگست ښليگل په نوموړي ويش کي څه اصلاحات راوړي او وايې چي ټولي ژبي بايد پر درو گروپونو وويشل سي: مجردي، نه بدليدونکي او بدليدونکي ژبي بيا په خپل منځ کي پر دوو ډلو ويشل کېدای سي: تحليلي او غير تحليلي په ۱۸۲۲ م کال کي وگومبلدت ژبي پر څلورو گروپونو ويشي يعني په پخواني ويش کي يو بل گروپ ور زياتوي، چي د نيم تحليلي په نامه يادېږي . ماکس ميولر(۱۸۲۳ ـ ۱۹۰۰) په دې عقيده وو چي د ژبو د مارفولوژيکي ويش او د ټولني د اقتصادي او اجتماعي تکامل ترمنځ مستقيم ارتباط موجود دی په همدې اساس دئ مجردي ژبي د هغو خلکو ژبي بولي چي د ابتدايي بشري ټولني په مرحله کي ژوند کوي او ددوی ترمنځ اجتماعي روابط يوازي او يوازي پر کورنيو بنادي. دی په وروستي تحليل کي دې نتيجي ته رسيږي، چي په دې ډله ژبو کي دومره قدرت نسته، چي ليکونکی دي وکړای سي ددې ژبو په مرسته کوم علمي اثر وليکلای سي نه بدليدونکي ژبي د کوچي ژوند د تاريخي مرحلي محصول او بدليدونکي د هغو خلکو ژبي دي، چي له دې ټيټو تاريخي مرحلو څخه تېري سوي او نوي متکامل دولتي سيستم لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا څرګنده ده، چي د ژبو ګرامري جوړښت د اقتصادي، اجتماعي او تاريخي مرحلو له پلوه څېړل او يوې ژبې ته ښه اوبلې ته ټيټه ويل غير علمي کار دئ. د ژبو د مارفولوژيکي ويش په برخه کي دا ډول تحليل سړي ته د واقعيتونو صحيح تشريح او حل نه سي ورکولای، بلکي برعکس سړی ګمراه کېږي او له واقعيته ئې باسي، ځکه هغه څه چي يو ليکوال ئې د بدليدونکو ژبو په واسطه ليکلای او څرګندولای سي همدغسي د مجردو ژبو ويونکي هم په خپله ژبه هر ډول مفاهيم په پوره ډول افاده کولای سي.

داچي بدليدونکي ژبې متکاملي او مجردي او نه بدليدونکي ژبې غير متکاملي دي کوم علمي اساس نه لري، ځکه دا فرقونه يوازي په ګرامري جوړښت پوري اړه لري مجردي اونه بدليدونکي ژبې هم پرخپل پخواني ابتدايې حال نه پاتيږي او د ننه په خپل سيستم کي تکامل کوي او د ژبو تکامل هم په دې کي نه دی، چي حتمي دي ګرامري روابط د مختاړو او وروستاړو په واسطه افاده سي. د نولسمي پ. عالم د ناتوراليزم د مکتب (په ژبپوهنه کي) مؤسس ا. ښليخر(۱۸۲۱ ـ ۱۸۶۸) چي له يوې خوا د نولسمي پ. د طبيعي علومو د انکشاف خصوصاً (داروين) او له بلي خوا د هيګل د ديالکتيک تر تاثير لاندي راغلی د ژبو د مارفولوژيکي ويش مسئله د تکامل د تيوری له مخي ترڅېړني لاندي نيسي.

ا.ښلخر د خپلو څېړنو په نتيجه کي د ژبې د ماهيت او مشخصاتو په برخه کښي درې اساسي ټکي ټاکلي :

۱ ـ ژبه يو طبيعي اورګانيزم دی او د ژوندانه او انکشاف قوانين ئې همغه قوانين دي کوم، چي د طبيعت د ټولو ژونديو اورګانيزمونو په برخه کښي صدق کوي.

۲ ـ په همدې اساس ژبپوهنه د طبيعي علومو له ډلي څخه يو علم دئ.

۳ـ د ژبو په څېړنه کي بايد د هغو ميتودونو څخه کار واخيستل سي کوم چي د طبيعي علومو پوهان د حيواناتو او نباتاتو په څېړنه کښي استفاده څني کوي.

(هيګل د خپل مشهور منطق شروع د ديالکتيک په دې اساسي مرحلو کوي: د ديالکتيک اوله مرحله هستي ده او دا د تائيد (these) مرحله ده مګر که موږ د هستي مجرد او خالص مفهوم تحليل کړو د نيستی مفهوم تري راولاړيږي او د هستی تائيد ځان په خپله نفي کوي او فکر ديالکتيک په دوهمه مرحله کي داخليږي، چي هغه د ترديد او نفي مرحله ده antithese ددې تائيد او ترديد له تصادم څخه يوه دريمه مرحله راوزي، چي هغه دمنفي او مثبت ترکيب دی synthase يعني د هستی او نيستی له تصادم څخه يو دريم ترکيبي حقيقت منځ ته راځي........).

ا. ښليخر د ژبو په مارفولوژيکي ويش کي د هيګل دياليکتيکي قوانين (چي وايې د هر شي په موجوديت کي درې مرحلي ليدل کېږي these, antithese, synthese تطبيقوي او وايې چي ژبې هم په خپل تکامل(يعني بيالوژيکي تکامل) دغسي درې مرحلي تېروي مجردي نه بدليدونکو د نه بدليدونکو ژبو د انکشاف او تکامل په نتيجه کي منځ ته راغلی دئ. ددې نظريو په ترڅ کي يوې داسي فيصلي ته رسيږي : څرنګه چي د ژبې هم لکه ژوندي موجودات زيږي، بلوغ ته رسي او په پای کي زړيږي او مري.

نو په همدې اساس مجردي ژبې د ژبو د طفوليت مرحله، نه بدليدونکي د بلوغ مرحله او بدليدونکي د زړښت او انحطاط مرحله ده.

۱ ـ د ژبې تکامل دې ته نه وايې، چي مجردي ژبې دي په نه بدليدونکو ژبو او نه بدليدونکي ژبې دي په بدليدونکو ژبو بدلي بدلي سي، ځکه دا به سمه نه وي، چي سړی هغه ژبې چي په خپل جوړښت کي د کلمو سره مختاړي او وروستاړي ونه لري غير متکاملي وبولي او د ژبو په تکامل کي د ابتدايې مرحلي په حيث ورته قايل سي او هغو ژبو ته چي ګرامري روابط ئې د مختاړو او وروستاړو په مرسته افاده کېږي متکاملي ووايې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ ـ هره ډله ژبې که مجردي وي او که بدليدونکي او يا بدليدونکي د ننه په خپل سيستم کي تکامل کوي اود تکامل قوانين ئې بايد د ننه په هر سيستم کي په جلا ډول ولټول سي نه د باندي له سيستمه، د چيني ژبې(مجردي ژبې) تکاملي سير بايد په خپله د چيني ژبې په تاريخ کي وسپړل سي نه داچي د چيني ژبې تکاملي سير د انگليسي ژبې په تاريخ کي ولټول سي. ننني چيني ژبې هغه ساده او ابتدايي شکل نه لري، کوم چي زرکاله پخوا ئې درلود او دا قانون د ټولو ژونديو ژبو په برخه کي صدق کوي پښتو، روسي، انگليسي او نورو ټولو ژبو همداسي ابتدايي او ساده شکلونه درلودل، چي له اوسني وخت سره نه مقايسه کېږي، داځکه چي ژبه يوه اجتماعي زېږنده (پديده) او د ټولني د افهام او تفهيم وسيله ده او د ټولني د تکامل سره سم وده او انکشاف مومي. هر مطلب چي نن ورځ په پښتو، روسي او انگليسي (چي د نه بدليدونکو او بدليدونکو ژبو په گروپ پوري اړه لري) کي افاده کېداى سي همدغه شان چيني ژبه (چي په مجرد گروپ پوري اړه لري) د هر ډول فکر د څرگندوني پوره استعداد لري.

له ډېري مودي راهيسي پوهان په دې هڅه کي وو، چي ثابته کړي، چي ژبه کټ مټ يو داسي اورگانيزم دی، لکه حيوان او نبات او د ژبو منځ ته راتگ او تکامل هم د هغو طبيعي قوانينو پر اساس منځ ته راځي، دکومو پر اساس چي نور ژوندي موجودات زېږي او انکشاف کوي يعني ژبه زېږي، د بلوغ مرحلي ته رسيږي او په پای کي زړيږي. د ژبې دغسي تحليل خصوصاً په نولسمه پ. کي زيات عموميت پيدا کوي. ددې علت هم دادی، چي په نولسمه پ. کي طبيعي علوم زياتو موفقيتونو ته رسيږي، مگر د ژبې په باره کي دا ډول قضاوت، چي ژبه کټ مټ داسي يو اور گانيزم دی لکه حيوان او نبات څېړونکي ته د واقعي او حقيقي پېښنو سمه تشريح او حل نه سي ورکولای، بلکي برعکس ئې له واقعيته لېري کوي، ځکه ژبه د انساني ټولنو د راشی او درشی تماس او معاشرت مهمه وسيله ده. بې له ژبې بشري رابطه او معاشرت ناممکن دي او بې رابطې او تماس نه په خپله انسان وجود لري او نه ټولنه، بې له ژبې تفکر هم ناممکن ښکاري يعني د ژوند او واقعيت درک او په خپله د انسان مفهوم بې ژبې په يوه تپه تيارہ کي را ايساريږي.

ژبه يوه اجتماعي پديده ده او د باندي له انسانه او ټولني منځ ته نه سي راتلای، نو په همدې اساس د ژبې د ماهيت او تکامل څېړنه د باندي له انسانه علمي ارزښت نه لري ددې ټولو خبرو څخه دې نتيجې ته رسيږو چي: ژبه نه طبيعي پېښنه ده او نه بيالوژيکي د ژبې موجوديت او انکشاف په هيڅ ډول د طبيعي قوانينو تابع نه گڼل کېږي او هغه طبيعي قوانين د کومو پر اساس چي حيوانات او نباتات منځ ته راځي او تکامل کوي د ژبې د ماهيت او ودې په برخه کي عملي کېدای نه سي.

د شلمي پ. په ژبپوهنه کي هم ځينو پوهانو کوښښ کړی، چي د ژبو د مارفولوژيکي ويش په برخه کي مشخص علمي معيارونه وټاکل سي او د پخواني ويش نيمگړې خواوي پوره کړي ښه مثال ئې د امريکا د مشهور عالم اډوارډ سپير مارفولوژيکي ويش گڼلای سو.

اډوارډ سپير په خپل کتاب «ژبه ـ ۱۹۲۱» کي د ژورو علمي څېړنو په ترڅ کي دې نتيجې ته رسيدلی، چي ټولي ژبې د گرامري جوړښت له پلوه پر ۲۱ گروپونو ويشل کېدای سي. د مارفولوجيکي ويش يو لوی مشکل دادی، چي د هغو معيارونو انتخاب د کومو پر اساس چي ژبې پر بېلو بېلو مارفولوژيکي گروپونو ويشل کېږي اختياري کار دئ او کوم معين او ټاکلي پرنسيپونه په دې برخه کي نسته، نو ځکه يو عالم د خپلو ټاکلو معيارونو پر اساس ژبې پر دوو گروپونو او بل ئې د خپلو ټاکلو پرنسيپونو له مخي پر درو، څلورو او داسي نورو گروپونو ويشي . له بلې خوا که يوه ژبه له يوه پلوه وڅېړله سي په يوه گروپ او که له بل اړخ څخه ورته ځير سو نو بيا په بل گروپ کي داخليدای سي، مثلاً مخکي مو وليدل، چي په پښتو ژبه کي دگرامري جوړښت په لحاظ هم د نه بدليدونکو او هم د بدليدونکو ژبو خصوصيات سته او همدارنگه اکثرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبپوهانو ایندو اروپایي او سیمتي ژبي چي په خپلو منځونو کي ستر ګرامري او مارفولوژيکي اختلافونه لري بيا هم په يوه ګروپ کي راوړي دي.

ددې له پاره چي مارفولوژيکي ويش يو علمي ارزښت پيدا کړي او پر سمو پرنسيپونو بنا وي، نو د ا. ا. ريفرماتسکي د نظريې په تائيد بايد دوې اساسي مسئلي په نظر کي ونيول سي:

۱ ـ ښه به دا وي، چي د ژبو په مارفولوژيکي ويش کي د هغو ژبو ګرامري جوړښت سره پرتله سي، چي په تاريخي لحاظ په يوې کورنۍ پوري اړه لري او د يوې کورنۍ غړي بلل کېږي، ځکه په مارفولوژيکي ويش کي يوازي د تشريحي ميتود له پلوه د ژبو ګرامري جوړښت سره مقايسه کول کافي نه ګڼل کېږي او سربيره پر دې بايد د مقايسوي ـ تاريخي ميتود څخه هم پوره استفاده وسي او د مقايسوي ـ تاريخي ميتود څخه په دې برخه کي هغه وخت لازمه ګټه اخيستلای سو، چي زموږ مقايسه د يوې کورنۍ پر ژبو بناء وي.

۲ـ په مارفولوژيکي تشريح کي به بده نه وي، چي په ښه ډول د هري ژبي ټول مارفولوژيکي خصوصيات و څېړل سي، خاص او عام قوانين ئې وټاکل سي. دغسي څېړنه به له ګټو څخه خالي نه وي. له يوې خوا د پرديو ژبو د زده کړې له پاره منظم درسي مواد ترتيبيدای سي او له بلي خوا د ترجمي (خصوصاً ماشيني ترجمي) په برخه کي پوره اسانتياوي برابريدای سي.

فرازيالوژي او سبکي علامې

فرازيالوژي(۱):

د روسي ژبي ژبني اصطلاحات د څېړنو اوږد تاريخ لري او حتی په هغو قاموسونو کي، چي په اوولسمه پېړۍ کي خپاره سوي دي ژبني اصطلاحات پکښې را غونډ سوي دي.[۵][۲]

همدارنګه د روسي ژبي معاصر قاموسونه هم د ژبنيو اصطلاحاتو له پلوه خورا غني دي سربيره پردې، چي ژبني اصطلاحات په قاموسونو کي ثبت سوي دي، د روسي او شوروي دورو ژبپوهانو په دې برخه کي زياتي علمي څېړني کړي دي، چي د دوی د تحقيقاتو په نتيجه کي فرازيالوژي اوس د ژبپوهني د يوې مستقلي څانګي حيثيت غوره کړی دئ. د غربي اروپا او امريکا په ژبپوهنه کي دې موضوع ته تر اوسه پوري پوره پاملرنه نه ده سوې. ا . و. کونين په خپل هغه اثر کي، چي د (انګليسي ژبي فرازيالوژي) نوميږي داسي ليکلي چي: «د غربي اروپا او امريکا په ژبپوهنه کي د فرازيالوژۍ د تصور په برخه کي تر اوسه پوري کوم خاص اثر نه دئ ليکل سوی، سره له دې چي د دوی په قاموسونو کي ژبني اصطلاحات ډېر راغونډ سوي دي».

په دې څه وروستيو کلونوکي په شوروي ژبپوهنه کي ډېر آثار خپاره سوي دي، چي د ژبنيو اصطلاحاتو بيل بيل اړخونه پکښې څېړل کېږي، خو سره له دې هم د ژبنيو اصطلاحاتو ځيني مسئلي لا تر اوستني او لاينحه پاته دي. د ژبنيو اصطلاحاتو د وېش (کلاسيفيکيشن) او په قاموس کي د هغو د ثبتولو په برخه کي بيلي بيلي نظريې ليدل کېږي.

دفرازيالوژي په تيوريکه سپړنه کي د اکاديميک و. و وينګرادف څېړنو مهم رول لوبولی دئ. ژبني اصطلاحات د معنوي جوړښت له پلوه د وينګرادف په آثارو کي پر درو ګروپونو ويشل کېږي:

[۲] کابل مجله ۱۳۵۳ل کال ۳ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ ـ په لومړي ګروپ کي هغه ژبني اصطلاحات داخليږي، چي معنايي د ترکيب د اجزاوو د معناوو څخه لاس ته نه راځي او اصطلاحي معنا د ترکيب د اجزاوو پر معنا متکي نه وي لکه (د پښتو ژبي دغه ژبني اصطلاحات: په سترګو ننوتل، پرسپين ډاګ غاښ وتل...) په دوهم ګروپ کي هغه ژبني اصطلاحات راځي، چي اصطلاحي معنايې د ترکيب د اجزاوو پر مجموعي معنا متکي وي لکه (د پښتو ژبي دغه ژبني اصطلاحات: د پايځي رګ پالل، هر سړی پرخپله ټکي ور اړوي. دی د کراستي ملا بند دئ، پر بدو اوښتل ...).

۲ـ په دې ډله ژبنيو اصطلاحاتو کي هغه ژبنی اصطلاحات راځي، چي اصطلاحي معنايې په تحليلي ډول د ترکيب د ټولو غړو د معناوو سره ارتباط لري، لکه (د پښتو ژبي دغه ژبني اصطلاحات: پښه اړول، بانوپر بانو ايښوول، اوږه کښل، بکړی د سره لوېدل ...).

د وينګرادف دغه ويشل دا . و. کليتنينه، ا . پ . مردو بلکه او داسي نور ډېرو ژبپوهانو په آثارو کي تائيد سوي دي. ن . م . ښانسکي هم ژبنيو اصطلاحاتو ته د اکاديميک وينګرادف له نظره ګوري، خو دی د وينګرادف پر درو ګروپونو يو بل ګروپ هم زياتوي، چي په دې حساب دی د روسي ژبي ژبني اصطلاحاتو پرڅلورو ګروپونو ويشي. دده په عقيده په څلورم ګروپ کي هغه ژبني اصطلاحات راځي، چي که څه هم د ترکيب هر غړی ئې په خپله اصلي معنا استعماليږي او هم د ترکيب عمومي اصطلاحي معنايې د غړو د معناوو مجموعه ده، خو دغه ترکيبونه د استعمال په وخت کي تل خپل ترکيبي شکل ساتي او بي له کوم تغير څخه استعماليږي، چي په همدې اساس دغسي ترکيبونه د ژبنيو اصطلاحاتو په ډله کي راتلای سي، لکه (په پښتو ژبه کي دغسي ترکيبونه: د اوبو شين ډنډ، د سينما ټکس ...

ب . ن . ګلوين د ژبنيو اصطلاحاتو د څېړنو په نتيجه کي دې ټکي ته رسيږي، چي په روسي ژبه کي ژبني اصطلاحات پر څلورو ګروپونو ويشل کېږي. د وينګرادف پر ويش يو بل ګروپ هم ور زيات وي، چي د (اډيم) په نامه ئې ياد وي.

په شوروي ژبپوهنه کي د اصطلاحاتو په برخه کي يو بل نظر هم سته، چي د پورتنيو نظريو سره پوره توپير لري او هغه دا چي ددې ډلي ژبپوهانو په عقيده سربيره پر پورتنيو ډولونو ټول هغه ترکيبونه، چي تر يوې اندازي پوري خپل ترکيبي ثبات ساتي او تل د مشخصو ترکيبونو په شکل استعماليږي هم د ژبنيو اصطلاحاتو په ډله کي راځي، لکه: متلونه، مقولې او هغه ادبي عبارات، چي عام معروفيت ئې پيدا کړی وي . سربيره پردې د ژبنيو اصطلاحاتو په برخه کي ځيني نوري نظريې هم سته، چي يادونه ئې دلته دومره موزونه نه ښکاري.

سره له دې، چي د ژبنيو اصطلاحاتو ويشنه پر خاصو ګروپونو نسبي بڼه لري او تر ډېره حده پوري د ژبپوهانو په ذهني قضاوت او هغو پرنسيپونو پوري اړه لري، چي ژبپوهان ئې پيروي کوي.

سره له دې ټولو اختلافونو بيا هم په شوروي ژبپوهنه کي د ژبنيو اصطلاحاتو د تشخيص او ويش په برخه کي د اکاډيميک وينګرادف نظر د تائيد وړګڼل کېږي، ځکه چي دده ويش له يوې خوا واقعيت ته نږدې دئ او له بلي خوا ددې خاصو ژبنيو واحدونو د واقعي وېشني په برخه کي زيات امکانات برابروي. د نورو ژبپوهانو په ويش کي اکثره ژبني اصطلاحات او عادي ترکيبونه يا ژبني اصطلاحات، متلونه او مقولي سره ګډيږي او پوره توپير ئې نه سره کېږي. ددغو وروستيو ژبپوهانو نظر کله کله په قاموسونو کي هم منعکس کېږي، مثلاً د شوروي اتحاد د علومو د اکاډيمۍ په قاموس (څلور ټوکه) کي او هم د اوښکوف په مشرح قاموس (څلور ټوکه) کي دغسي عادي ترکيبونه، لکه « ورو، ورو» «لږ، لږ» د قاموسي مقالو په پای کي د ژبنيو اصطلاحاتو په حيث راوړل سوي دي. دا ترکيبونه ژبني اصطلاحات نه دي، بلکي، لکه څنګه چي په هغه وخت کي ف . ف فرتو ناتف اشاره ورته کړي ده. دا هغه ډول ژبني ترکيبونه دي، چي يوه کلمه دوه واره د يوه مقصد يا يوه عمل د شدت په غرض تکراريږي او عادي ژبني ترکيبونه دي، نه ژبني اصطلاحات.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژبنیو اصطلاحاتو یوه بله مهمه مسئله، چي تر اوسه تته او لاینحله پاته وه او په قاموسونو کي تر اوسه پوري کوم مشخص پرنسیپ نه دی ورته ټاکل سوی، هغه په قاموسونو کي د ژبنیو اصطلاحاتو د ثبتولو موضوع ده. په دې برخه کي، چي ژبني اصطلاحات ترکومو کلمو لاندي راوړل سي، قاموس لیکونکي تر اوسه کوم مشترک ټکي ته نه دي سره رسیدلي او په مختلفو قاموسونو کي د بېلو بېلو پرنسیپونو څخه کار اخیستل سوی دئ.

پ . ب . زودین او ک . ا . لېبدیف په دې عقیده دي، چي ژبني اصطلاحات دې د ژبنیو اصطلاحاتو د ترکیب ترهغې کلمې لاندي راوړل سي د کومي سره چي د ژبنیو اصطلاحاتو معنا هیڅ ارتباط نه لري. اس . اي. اوږیگف بیا د خپل قاموس په مقدمه کي لیکي، چي ژبني اصطلاحات دي ترهغو کلمو لاندي راوړل سي، له کومو سره چي د ژبنیو اصطلاحاتو عمومي معنا اړخ نه لگوي. مگر د شوروي اتحاد د علومو د اکاډیمۍ په کوچني قاموس (څلورټوکه) کي بیا یوه ژبنۍ اصطلاح د ترکیب تر ټولو کلمو لاندي د قاموسي مقالو په پای کي په مکرر ډول سره راوړل کېږي، خو یوازي په یوه ځای کي تر هغې کلمې لاندي تشریح کېږي، کومه چي د ژبني اصطلاح معنوي مرکز تشکیلوي. پروفیسر اي. و. رخمانف کوښښ کړی، چي ددغو مشکلاتو د حل له پاره یوه عملي لار پیدا کړي، نو دی د حل لار په دې کي لټوي، چي ژبني اصطلاحات دې پر دوو گروپونو وویشل سي. یو هغه گروپ ژبني اصطلاحات دي، چي عمومي معنایې د ترکیب د کلمو پر معناوو متکي نه وي.

نو په دې اساس (دده په عقیده) د لومړي گروپ ژبني اصطلاحات د کلمو تر هغو معناوو لاندي را وړل کېږي، د کومو سره چي د ژبنیو اصطلاحاتو معناوي اړه لري او دوهم گروپ ژبني اصطلاحات په مستقل ډول د قاموسي مقالې په پای کي راوړل کېږي.

لکه څنگه چي څرگندیږي دغه ټول روشونه په قاموس کي د ژبنیو اصطلاحاتو د ثبتولو مسئله نه سي حل کولای. ددې خبري د اثبات او د موضوع د وضاحت له پاره به د پښتو ژبي یوه ژبنۍ اصطلاح را واخلو او خبري په پر وکړو. په پښتو ژبه کي (د پایځې رگ پالل) یوه ژبنۍ اصطلاح ده. د زودین، اوږیگف اولبېدیف د نظریاتو پر اساس دا اصطلاح باید ددې ترکیب ترهغې کلمې لاندي راوړل سي د کومي د معنا سره چي ارتباط نه لري، خو دلته دا مشکله ده، چي سړی دي په وپوهیدای سي، چي ددې ژبنۍ اصطلاح معنا د درو کلمو (پایځه، رگ، پالل) له ډلي څخه د کومي یوې د معنا سره ارتباط نه لري، چي ترهغې لاندي ثبت سي.

بله خبره داده چي ژبنیو اصطلاحاتو اصطلاحي معنا نه یوازي دا چي د ترکیب د کلمو د معناوو سره مستقیم ارتباط نه لري، بلکي کله کله هیڅ ارتباط نه لري. که چیري دغسي ارتباط موجود وي نو ژبني اصطلاح نه سو ورته ویلای بلکي، د ژبي یو عادي ترکیب ئې بولو. همدارنگه هغه روش چي د شوروي اتحاد د علومو د اکاډیمۍ د قاموس له خوا وړاندي کېږي موضوع لاهم پیچلي کوي، ځکه (د پایځې رگ پالل) په ژبني اصطلاح کي کومه کلمه پایځه، رگ او یا پالل د معنوي مرکز حیثیت لري. دا څرگنده ده په هغو ژبنیو اصطلاحاتو کي، چي عمومي معنایې د ترکیب د کلمو پرمعناوو متکي نه وي داسي کلمه پکښې نسته، چي هغه دي د معنوي مرکز په حیث وټاکل سي. ددې ټول بحث څخه یوې داسي نتیجي ته رسیږو، چي د ژبنیو اصطلاحاتو د ثبتولو په برخه کي باید یو داسي پرنسیپ غوره سي، چي د یوې خوا عملي جنبه ولري اوله بلي خوا د قاموس لیکونکو د ذهني قضاوت دخالت پکښې لږ وي. زما په عقیده یوازیني عملي او غوره پرنسیپ به دا وي، چي په قاموسي مقالو کي دې ژبنۍ اصطلاحات د اصلي کلمو (کومکي توري په ژبنیو اصطلاحاتو کي د اصلي کلمو په حیث نه گڼل کېږي) د الفبا په ترتیب راوړل سي. یعني ژبني اصطلاحات دي تر هغو اصلي کلمو لاندي راوړل سي، کومي چي د ژبنیو اصطلاحاتو د ترکیبونو په سر کي راغلي وي. په دې اساس د پښتو ژبنۍ اصطلاح (د پایځي رگ پالل) باید د (پایځه) د قاموسي مقالې په پای کي راسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو قاموس کي ژبني اصطلاحات او تشريحي ساده عبارتونه يو ځای راوړل سوي دي. څرنګه چي ژبني اصطلاحات ددې قاموس په قاموسي مقالو کي په مستقل ځای کي نه دي راوړل سوي، نو د ثبتولو د پرنسيپ په برخه کي ئې د صحت او يا غلط قضاوت نه سو کولای او هم نه پوهيږو، چي د نوموړي پښتو قاموس ليکونکي کوم ډول ترکيبونه ژبني اصطلاحات بولي. داچي په پښتو قاموس کي د ژبنيو اصطلاحاتو دبېلولو په برخه کي پوره پاملرنه نه ده سوي، علت به ئې دا وي، چي تر اوسه پوري په پښتو ژبپوهنه کي د ژبنيو اصطلاحاتو د مفهوم او په قاموسونو کي د ژبنيو اصطلاحاتو د ثبتولو په برخه کي سستماتيکه څېړنه نه ده سوې.

د اسلانف په پښتو ـ روسي قاموس کي ژبني اصطلاحات د قاموسي مقالو په پای کي د يوې خاصي علامې په واسطه بېليږي. ددې قاموس ليکونکی داسي ليکي چي : « هغه اډيمونه او ژبني اصطلاحات چي د ترکيب د يوې کلمې د معنا سره هم ارتباط نه لري د قاموسي مقالې په پای کي راوړل کېږي او د يوې خاصي علامې په واسطه ښوول کېږي.» (د همدې قاموس لسم مخ) د اسلانف د همدې ليکني څخه د ژبنيو اصطلاحاتو مفهوم او په قاموس کي د ژبنيو اصطلاحاتو د ثبتولو پرنسيپ څخه څرګندېږي، نو ځکه دده په قاموس کي د ژبنيو اصطلاحاتو مسئله مغشوشه غوندي ښکاري:

۱ ـ په دې قاموس کي اکثره متلونه او مقولي د قاموسي مقالو په منځ کي د تشريحي مثالونو سره يو ځای راغلي دي، خو کله کله بيا د قاموسي مقالو په پای کي د ژبنيو اصطلاحاتو په حيث راوړل سوي دي (لکه : عقل په ټکر حاصليږي(۲۷۵مخ)، ګوره چي اوښ په کوم اړخ چوکيږي (۳۲۵مخ). نو په دې اساس نه سو پوهېدای، چي نوموړي قاموس ليکونکي متلونه، مقولي د ژبنيو اصطلاحاتو په ډله کي شمېري او که يه؟.

په دې قاموس کي ډېري عادي او ساده جملې د قاموسي مقالو په پای کي د ژبنيو اصطلاحاتو په حيث ثبت سوي دي،لکه: مطلب ئې زه وم (دمطلب ترکلمې لاندي)، خپل حق بودول (د بودول ترکلمې لاندي)، له چاپ نه بيرون کېدل(دبيرون ترکلمې لاندي)، د اوبو شين ډنډ (د ډنډ ترکلمې لاندي)، د لمبېدو ډنډ (د ډنډ ترکلمې لاندي)، دا څه خبره ده؟

(د «خبره» ترکلمې لاندي)، زما خبره دي نه منله (د «خبره» ترکلمې لاندي)... دغه ټول ترکيبونه، چي اسلانف د ژبنيو اصطلاحاتو په حيث راوړي دي، ژبني اصطلاحات نه دي، بلکي د پښتو ژبي ساده جملې دي که څه هم په دې قاموس کي د ژبنيو اصطلاحاتو د ثبتولو د پرنسيپ يادونه نه ده سوي، خو د پورتنيو مثالونو د تحليل څخه داسي څرګندېږي، چي ده د ژبنيو اصطلاحاتو د ثبتولو په برخه کي د هغه روش څخه پيروي کړې ده د کوم پر اساس، چي ژبني اصطلاحات تر هغو کلمو لاندي راوړل کېږي، چي په ترکيب ئې معنوي رول تر نورو کلمو زيات وي، ددې ډول روش د نيمګړتياوو يادونه مخکي راغلي ده.

سبکي علامې:

په قاموس کي د سبکونو پر اساس د ژبي د لغوي پانګې وېشنه د قاموس ليکني د پرنسيپونو څخه يو اساسي پرنسيپ ګڼل کېږي. د معياري قاموسونو په برخه کي د شوروي اتحاد يو مشهور ژبپوهاند او قاموس ليکونکی اکاډېميک ل. و. شيربه ليکي: اکثره کله، چي خلک پرمعياررونو ږغيږي، نو دوی سبکي معيارونه هېروي.

که څه هم سبکي معيارونه تر نورو ژبنيو معيارونو مهم نه وي، نو د اهميت له پلوه ترهغوي کم هم نه دي. کله چي ئې له دغو معيارونو (سبکي معيارونو) ادبي ژبه خپل اصلي ارزښت له لاسه ورکوي.

په پښتو قاموس کي د سبکي علامو څخه په پوره توګه کارنه دئ اخيستل سوی. يوازي د مغغنو او پخوانيو کلمو په برخه کي ددغه ډول علامو څخه استفاده سوي ده، چي د (کلمو د انتخاب) په بحث کي موږ خبري پرې کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په یوه ژبه کې ټولې کلمې یو ډول نه دي ـ ځینې کلمې په یوه ژبه کې ډېرې استعمالیږي او ځینې ئې بیا لږ ـ ځینې ادبي او ځینې بیا غیر ادبي ـ ځینې معیاري رنګ لري او ځینې لهجوي ـ ځینې نوې او ځینې زړې، ځینې محاوري او ځینې کتابي دي ځینې د علومو په کومه خاصه څانګه کې مروجې وي او ځینې ئې عمومې رنګ لري، له همدې کبله د قاموس لیکنې د ننني اصولو سره سم باید یو معیاري قاموس وکړای سي. د یوې ژبې د لغوي پانګې دغه معنوي اختلافونه وښیې او د استعمال ساحه ئې و ټاکي.

اسلانف دغه علمي واقعیتونه درک کړي، نو ځکه دده قاموس د سبکي علامو له پلوه د نورو پښتو قاموسونو سره پوره توپیر لري. په دې قاموس کې هغه کلمې، چې د وینا په کومو خاصو سبکونو پورې اړه لري، د مشخصو علامو په واسطه ښوول کېږي. په پښتو ژبه کې یوازې د هغو سبکي علامو په برخه کې، چې لهجوي اختلافات څرګندوي د سم او نا سم قضاوت کول دروند کار دئ، ځکه تر اوسه پورې د پښتو ژبې لهجې په کافي ډول نه دئ څېړل سوي، نو که چیرې یوازې د خپل ذهني قضاوت پر اساس یا نا کافي موادو پر بنا ځینې کلمې غربي یا شرقي، اپریدو یا وزیرو او د پښتو داسې نورو لهجو ته منسوبوو، نو نه یوازې داچې زموږ عمل به غیر علمي او غیر اصولي وي، بلکې په خپل قضاوت کې به مو ډېر اشتباهات هم کړي وي. مثلاً د پښتو ژبې دغه کلمې: غېږ، ښخول، اوبوز(وربوز) زموږ له نظره هم د معنا او هم د استعمال له پلوه معیاري بڼه لري او کومې خاصې لهجې (شرقي یا غربي) ته نه منسوبیږي. مګر د اسلانف په قاموس کې دغه کلمې د هغو سبکي علامو له مخه، چې په قاموس کې ورته لیکل سوي دي، شرقي لهجې ته منسوبې سوې دي او د اسلانف په عقیده دغه کلمې معیاري نه دي، بلکې یوازې په شرقي لهجه کې مستعملې کلمې دي.

ددې له پاره، چې د کلمو د لهجوي خصوصیتونو د څرګندولو په برخه کې زموږ قضاوت عیني جنبه ولري، نو ښایې چې خپل قضاوت د پښتو ژبې د ټولو لهجو د سیستماتیکې څېړنې پرموادو بنا کړو.

یوه بله موضوع، چې د اسلاتف په قاموس کې ګوته ورته نیوله کېږي، هغه داده، چې د دخیلو کلمو په برخه کې د ایمولوژیکي علامو تلل نه لیدل کېږي. په دې قاموس کې یوازې عربي دخیلې کلمې د علامو په واسطه څرګندې سوې دي. مګر کومې کلمې، چې له نورو ژبو څخه پښتو ته ورننوتې او اوس په پښتو ژبه کې مستعملې دي د کومو علامو په واسطه نه دي ښوول سوی.

ختیځه ژبپوهنه

د اروپا اوسني تمدن ته چې خلک ګوري نو داسې ګومان کوي، چې دا تمدن به د پخوانیو اروپایانو څخه دوی ته په میراث پاته وي. دا هېوادونه به پخوا هم نسبت ختیځ ته په علمي، کلتوري او نورو چارو کې وړاندې وو، مګر کله چې تاریخ ته رجوع وسي، څرګندیږي چې د علم، هنر او کلتور پخواني مرکزونه د ختیځ هېوادونه دي. نن ورځ چې په علمي او ژبنۍ مسئلو کې پوره څېړنه وسي نو شروع او ابتدا ئې په تاریخي لحاظ په ختیځو هېوادونو پورې اړه لري.

فلسفه چې د انسان د عالي فکر او متمدني ټولني نمایندګي کوي په بشري ټولنو کې د لومړي ځل له پاره په ختیځ ـ مصر، بابل، هند او چین کې را پیدا سوې ده. ماټریالیستي او ایډیالیستي جهان بینۍ او علمي نظر ئې د طبیعت د څرنګوالي په برخه کې اول وار په ختیځ کې منځ ته راغلي، فلسفي افکار او نظریات په مصر، بابل، هند او چین کې حتی د غلامۍ په دوره کې (درې زره کاله ق. م) را پیدا کېږي او تکامل کوي.[۲] ٦

---

[۲] کابل مجله ۱۳۵۳ل کال ۷ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څرنگه چي د تمدن اساس په ختيځو هېوادونو کي اېښوول سوی، همدا ډول ژبني تحقيقات هم مخکي له غربي نړۍ څخه په ختيځو هېوادونو کي شروع کېږي، چي وروسته بيا په غربي هېوادونو کي تکامل مومي.

دلته غواړو چي يوازي د ژبپوهني تاريخ ته يوه کتنه وکړو، ځکه د ژبپوهني تاريخ موږ د ژبپوهني د علم ـ د ژبي د تکامل ـ د څېړني د اصولو او ميتودونو ـ د ژبپوهني د بېلو بېلو مکتبونو سره اشنا کوي. تاريخي معلومات د هغو کسانو سره چي د ژبي په بېلو بېلو برخو کي تحقيق کوي مرسته کولای سي.

د ژبپوهني د تاريخ په برخه کي ډېر کتابونه ليکل سوي دي، مگر داسي اثر چي په هغه کي دي د ختيځو هېودونو د ژبپوهني تاريخي تکامل په منظم ډول سره ښوول سوی وي ستم.

د مثال په ډول: و. توسن(د ژبپوهني تاريخ د ۱۹ پ. تر اخره) ـ ر . و . ښور (د ژبپوهني تاريخ له رونانه د ۱۹ پ. تر اخره) ـ ، ک . بوليچ (د ژبپوهني تاريخ په روسيه کي) ـ و . ا . زويگينځيف (د ۱۹ ـ ۲۰ پ. د ژبپوهني تاريخ).

دې ټولو تاريخونو ته چي رجوع وسي نو بيا هم د ختيځو هېوادونو د ژبپوهني په برخه کي کوم منظم تاريخي معلومات نه سو موندلای او حتی په ځينو کي يې بيخي يادونه هم نه ده سوې. که څه هم کومي ژبنۍ څېړني چي په دې هېوادونو کي سوي دي د ژبپوهني په تاريخ کي ستر ارزښت لري.

هند: په پخواني هند کي د ژبپوهني په ټولو څانگو کي گرامري څېړنو ته زياته توجه سوې ده، گرامر د ټولو پوهنو اساس و، او هر علمي تحقيق له گرامره شروع کېده. ددې علت هم دا و چي دوی غوښتل په پوره ډول ځانونه په سانسکرټ پوه کړي، سانسکرټ علمي او ادبي ژبه وه او د عوامو د ژبي پراکريت سره ئې په هغه وخت (۲۰ ـ ۱۰ پ . مخ. م) کي ډېر تفاوت درلود او تقريباً ټول علمي او ادبي کلاسيک آثار په سانسکريټ ليکل سوي وو او د سانسکرټ د کلاسيکو آثارو او مذهبي ترانو تجليل د نوي نسل له پاره ډېر مشکل و، نو له همدې کبله ژبپوهانو گرامري څېړنو ته مخه وکړه ترڅو چي وکړای سي د کلاسيکو آثارو او مذهبي ترانو مشکل ځايونه توضيح کړي. ددې څېړنو په ترڅ کي هندي ژبپوهانو د لومړي ځل له پاره د (ريښې)، (سوفکس) او (وروستاړي) مفهومونه وضعه کړل.

د کلمو په تجزيه کي يې له خورا دقت څخه کار اخيست. د فونيم پوهني او ږغ پېژندني د تحقيقاتو پرنسيپونه ئې تر ډېره حده پرعلمي اساساتو بناء و. ددوی په عقيده د ژبي اساسي واحد جمله وه، ځکه چي (د دوی په عقيده) يوازي جمله کولای سي يو فکر څرگند کړي. کلمه دا استعداد نه لري، نو ځکه دباندي له جملې څخه موجوديت هم نه لري. کلمه د معنا په لحاظ او هم د شکل له مخي استقلال نه لري. کلمه بيا په عمومي ډول پر دوو برخو اصلي (ريښه) او فرعي (وروستاړي) ويشي. اصلي برخه هغه ده، چي فعلي معنا ولري او په مختلفو شکلونو کي مختلفي معناوې پيدا کوي.

د ژبي د تکامل مفکوره مخکي له ميلاده په څلورمه پېړۍ کي د ورارو چي په کتاب چي (پراکريته ـ پرکاښه: يعني اولسي ژبه) نوميږي موندلای سو.

د ژبنيو څېړنو په ترڅ کي هندي ژبپوهانو قاموس ليکني ته هم ډېره توجه کړي او د قاموسونو ضرورت ئې احساس کړی دئ. په قاموسونو کي په عمومي ډول هغه لغات ثبتيدل چي د متنونو د پوهېدو په لار کي بې خنډونه پېښول. قاموس ليکنه په پخواني هند کي مشهور هندي گرامر پوه باسکه (۵ پ. مخ ، م .) ته منسوبيږي. څه وروسته مخکي له ميلاده په څلرمه پېړۍ کي د سانسکرټ مشهور قاموس (امرا کاښه) راوزي،چي مؤلف ئې د ژبپوهني په تاريخ کي د (امراديوه) يا (امراسينها) په نامه ياد سوی دئ.

مگر سره له دې هم تر اوسه پوري ډېر ليکوال د قاموس ليکني د تاريخ شروع له لوېديځو هېوادونو څخه رانيسي او عقيده لري، چي لومړني قاموسونه د ايټالوي او فرانسوي ژبي قاموسونه دي، چي په اولسمه ميلادي پيړۍ کي راوتي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هندي ژبپوهنه هغه وخت خپل ارتقا ته رسیږي او نوی رنګ غوره کوي، چي د پانیني(۴ پ. مخ . م) آثار را وزي. د پانیني ګرامر د پخواني هندي ګرامري څېړنو په برخه کي لومړنی منظم اثر ګڼل کېږي. په دې ګرامر کي د پخوانیو هندي ژبو د فونیم پوهني، صرف، نحو او لغاتو په برخه کي مفصلي څېړني سوي دي، په دې تحقیقاتو کي له هغه علمي میتود څخه کار اخیستل سوی، چي په معاصره ژبپوهنه کي د تاریخي ـ مقایسوي میتود د اروپایي ژبپوهانو د څېړنو محصول بلل سوی دئ.

چین: کومي ژبنۍ څېړني، چي په چین کي شروع کېږي تر ډېره حده په عمومي ډول د هندي ژبپوهني د خط السیر سره فرق لري. په هند کي اکثره څېړني پر ګرامر بنا وې، مګر په چین کي بیا زیاتره فلسفي رنګ غوره کوي . ژبه د پخوانیو چیني پوهانو په عقیده د طبیعت محصول ده. کوم ږغونه، چي د انسانانو له خولي وزي د مرغانو، تالندي او سیندونو له آوازونو سره کوم تفاوت نه لري. انسان په اصل کي ګونګ منځ ته راغئ، لکه وابنه، اوبه او کاڼي. سړی هغه وخت مجبوریږي، چي خبري وکړي کله چي نه غواړي خبري وکړي او کوښښ کوي ځان له خبرو کولو څخه وساتي. انساني آوازونه د ځینو غړو د اهتزاز په نتیجه کي را پیدا کېږي. متکامله ژبه هغه وخت منځ ته راغئ، چي انسانان دا استعداد پیدا کړي، چي مستقلي معنا لرونکي کلمې تلفظ کړای سي، ځکه د ابتدایي انسانانو ژبي ډېر ساده شکل درلود.

د همدې تیورۍ (د ژبي د پیدایښت تیوري) مؤسس تر اوسه په مستند ډول نه د ئ معلوم، خو دومره څرګنده ده، چي دغه تیوري په اتمه پیړۍ کي د چین د مشهور عالم خان وین کون(۷۶۸ ـ ۸۲۴ م). له خوا خپریږي او تکامل مومي. که څه هم دا تحقیقات یو ساده شکل لري، خو بیا هم کولای سو، چي د ژبي د تکامل او پیدایښت په برخه کي ځیني اساسي ټکي پیدا کړو:

۱ – دا څېړني د انساني ږغونو او طبیعي آوازونو ترمنځ یو مشابهت بیانوي. د انساني ږغونو منشاء او محرکات د باندي له انسانه لټوي. یعني انسان مجبوریږي، چي خبري وکړي او په دې خبرو کي له طبیعي آوازونو څخه تقلید کوي.

۲ـ انساني ږغونه د ځینو غړو (شونډانو، ژبي ....) د اهتزاز په نتیجه کي را پیدا کېږي.

۳ ـ د چیني ژبپوهانو د توضیحاتو څخه دا څرګندیږي، چي دوی عقیده لرله چي د ژبي د تکامل او انساني فکر ترمنځ ټینګي اړیکي موجودي دي.

د هند او چین د پخوانیو کلتوري روابطو په ترڅ کي د لومړي ځل له پاره هندي پوهانو د چین د ژبي په برخه کي عمیقي څېړني شروع کړې. دوی د چیني ژبپوهانو په ګډون د چیني ژبي خط (د سانسکرت د الفباء له مخه) ترتیباوه؛ د چیني ژبي د فونیتیکي مشخصاتو څېړنه د چیني عالم ښین یو(۴۴۱ـ ۵۱۳ م) له خوا سوي ده.

په چین کي د ژبپوهني علمي اساسات د خان(۲۰۶مخ . م. ـ ۲۲۰) د کورنۍ په دوره اېښودل سوي دي او هغه اساسي مسئلي طرحه کېږي، چي د ژبپوهني سره مستقیم ارتباط لري. زاړه متون له نوي انتقادي نظره څېړل کېږي. د زړو متونو د توضیح او تشریح له پاره مخصوص مکتبونه پرانیځي. د فونیم پوهني لهجو پیژندني، لیک او ګرامر مسئلې د تیوریکي پرنسیپونو پر اساس څېړل کېږي.

په همدې دوره کي د لهجو قاموس جوړیږي چي مؤلف ئي بان سیون(۵۳مخ. م ـ ۱۳م) ښوول سوی دئ. په همدې قاموس کي د مختلفو لهجو مترادف لغتونه راټول سوي او د هر لغت د استعمال سیمي شوول سوي دي. په همدي دوره کي ځیني داسي قاموسونه هم جوړ سوي دي، چي په هغوي کي لغتونه د الفباء په ترتیب نه دي لیکل سوي، بلکي ټولي کلمې د وروستاړي په ترتیب راغلي دي یعني په کلمو کي وروستي توري او د خج ځای په نظر کي نیول سوي دي. دا قاموسونه ددې مقصد له پاره جوړېدل چي چیري کوم څوک غواړي شعر وزنونه (۶۰۱م، ۷۵۱م) پکښې را غونډ سوي دي. ددې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول قاموسونو په مرسته لوستونکو کولای سول چي د پخوانیو شاعرانو د شعر شکل ځایونه توضیح کړي.چیني ژبپوهانو د ژبپوهني په مختلفو څانگو لکه سبک پېژندني (لیوچږي ـ څږي:٦٦١ ـ ٧٢١م). سیما سیالوجي (او یوي : ۱۱۰۰ ـ ۱۱۵۵م) او نورو کي وړڅېړني کړي.

چږوسي(۱۱۳۰ ـ ۱۲۰۰م). په خپلو تحقیقاتو کي له مقایسوي میتود څخه کار اخیستی.

عربي ژبپوهنه: د ژبپوهني د دوهمي متکاملي دورې مرکزونه سکندریه او مصر دي. مخکي له میلاده په دوهمه او دریمه پیړۍ کي د سکندریې گرامري مکتب منځ ته راځي. ددې مکتب تحقیقات تر ډېره حده علمي خوا وي لري. د نورو پخوانیو گرامري تیوریو په خلاف د سکندریې پوهانو زیاته توجه د ژبي ږغیز اړخ ته وه. که څه هم په دې برخه کي دوی نسبت هندي پوهانو ته وروسته پاته معلومیږي، ځکه دوی د فونیم پوهني له درو څانگو فونولوجي، فزیالوجي او ژغ پیژندني څخه یوازي یوې څانگي ـ ږغ پیژندني ته زیاته توجه کړي ده.

د هندي پوهانو په خلاف د عربي ژبپوهانو په عقیده کوچنی ژبنی واحد کلمه ده او جمله بیا د کلمو هغه ترکیب ده چي یوه مفکوره افاده کوای سي.

عربي ژبپوهنه د خلافت په دوره (۷ ـ ۱۲ پ) کي ډېر سریع پیشرفت کوي. عربو نه یوازي د زاړه کلتور ارزښتونه ساتلي او نوي دنیا ته ئې وړاندي کړي، بلکه په خپله دوی جغرافې، تاریخ، الجبر، طب، ژبپوهني او نورو برخو کي ډېر اثار لیکلي چي د نړۍ د تمدن په تاریخ کي د ستاینې وړ موقعیت لري.

د عربي ژبپوهني د انکشاف او هغې ته د زیاتي توجه علتونه دا وو، چي عربو غوښتل قرآن چي د عوامو د ژبي او ځینو عربي لهجو سره ئې اختلاف درلود، خلکو ته توصیح او په اسلامي احکامو مسلمانان پوره پوه کړي او له بلي خوا خپله ژبه د مختلفو عربي لهجو او غیر عربي کلمو له نفوذه پاکه وساتي. ددغه ضرورت پر اساس و، چي د عربي ژبپوهانو د تحقیقاتو یو ستر موفقیت دا بللی سو چي دوی هغه فارمولونه چي مخکي له دوی نه وضعه و، په میخانیکي ډول پرخپله ژبه نه تطبیقوي بلکي برعکس د خپلي ژبي داخلي جوړښت فونیتکي، مارفولوجیکي او لغوي اړخونه څېړي.

قوانین او فارمولونه په خپله د ژبي څخه راباسي، ځکه هره ژبه ځانته بېل جوړښت او جلا جلا گرامري قوانین لري. د یوې ژبي گرامري فارمولونه را نقلول پر بله ژبه تحمیلول ستره علمي اشتباه ده. متاسفانه د پښتو ژبي په برخه کي چي کومي څېړني سوي دي، تر ډېره حده تقلیدي بڼه لري. د مثال په ډول په پښتو ژبه کي دغه فعلي شکلونه ـ اغوندم ـ اغوندو ـ اغوندې، ځم ـ ځو ـ ځي موجود دي، چي ددې فعلي اشکالو هغه اصلي شکلونه را پیدا کړي، چي دا ټول فعلي شکلونه ځیني جوړیږي. دوی ددې په عوض کي چي په خپله پښتو ژبي ته رجوع وکړي د عربي ژبي د گرامري قوانینو تر تاثیر لاندي راځي. په عربي ژبه کي ټول افعال او اسماء د مصدر څخه جوړیږي او مصدر هم ځکه ورته وایې چي افعال او فعلي اسماء ځني صادریږي. نو ددې فارمول پر اساس دوی داسي فیصله کوي، چي په پښتو کي هم دا فعلي اشکال باید کوم شکل ولري، چي دا نور شکلونه ځني جوړسوي دي، نوځکه د اغوندم ـ اغوندو ـ اغوندي له پاره (اغوندل) د ځم ، ځو ، ځي، له پاره (ځل) مصدري شکلونه بولي. دغه او داسي نوري کلمې په قاموسونو کي ثبت سوې دي، خو هلته هم ورته لیکلي چي غیر مستعمل مصدرونه دي، نو کله چي سړی د نورو ژبو له چوکاټ څخه را ووزي او د ننه په پښتو ژبه کي د فعل جوړښت وسپړي دا څرگندیږي، چي په پښتو کي افعال د مصدر څخه نه جوړیږي، بلکي ټول فعلي اشکال د فعل له اصلي جز څخه لاس ته راځي. په همدې اساس د پورتنیو فعلي اشکالو اصلي فعلي اجزاء (اغوند ـ) او (ځـ) دي، چي اغوندم، اغوندو، اغوندې او ځم، ځو، ځي ځني جوړیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عربي ژبپوهانو د لغت پوهنې او قاموس ليکنې په برخه کې د ستاينې وړ علمي تحقيقات کړي او ډول ډول قاموسونه ئې خپاره کړي دي. د مترادفو لغاتو په قاموسونو کې د (تورې) د کلمې له پاره پنځه سوه د (مزري ـ زمري) د کلمې له پاره پنځه سوه د (اوښ) د کلمې له پاره زر او داسې نورو لغتونو له پاره مترادفې کلمې راټولې سوې دي. د عربي قاموس ليکنې په تاريخ کې د الفيروز ابادي اثر شهرت لري، چې په يوه روايت په شپيتو او په بل روايت په سلو جلدونو کې ليکل سوی دئ. دا قاموس نه دی ساتل سوی، خو فيروز ابادي يو بل قاموس ليکلی چې د همدې پورتني قاموس پر اساساتو بنا دئ. ددې دور يو بل مشهور قاموس، چې څلويښت زره لغتونه پکښې ثبت سوي دي د الجوهري قاموس دئ.

ددې لنډې تاريخي څېړنې څخه دا څرګندېږي، چې په ختيځو هېوادونو کې نه يوازې د ژبپوهنې ابتدايي اساسات ايښوول سوي دي، بلکې هغه تاريخي ـ مقايسوي علمي ميتود چې په ۱۹ پېړۍ کې لوېديځه نړۍ ورسره بلدېږي، هم د ختيځو هېوادونو د ژبپوهانو د تحقيقاتو محصول بللی سو.

د کلمو معنوي سپړنه

په دوو ژبيزو قاموسونو کې د کلمو د ترجمې او معنی سپړنې په برخه کې د مختلفو پرنسيپونو څخه کار اخيستل کېږي، چې اساس ئې په دې ډول دئ:[۲]

۱ـ ټکي په ټکي ترجمه. د يوې ژبې د يوې کلمې په مرسته د کومې بلې ژبې د يوې کلمې ترجمه.

۲ـ د يوې کلمې ترجمه د بلې ژبې د څو مترادفو کلمو په کومک.

۳ـ د تشريح او تعريف پر اساس د يوې کلمې معنا څرګندول.

په پښتو قاموس (پښتو ـ فارسي) کې د پښتو ژبې ډېرې کلمې په نيمګړې توګه معنا سوې او ترجمې له مخه د پښتو کلمو معنوي اړخونه پوره نه سي څرګنديدای.

په همدې قاموس کې ډېرې داسې کلمې ليدل کېږي، چې د ترجمې په برخه کې ئې يوازې يوه کلمه د مترادفې کلمې په حيث راوړل سوې ده.د(کينل) کلمه يوازې په (کندن) سره ترجمه سوې ده. (کينل) او (کندن) د ځينو معناوو،لکه (دځاه کيندل، د مځکې کيندل) له پلوه سره مترادفې دي. له بلې خوا د (کندن) کلمه خينې نورې داسې معناوې لري، چې (کينل) ئې نه لري. (کندن) د شکول او کښل په معنا هم استعماليږي، خو د (کينل) کلمه دغه معناوې نه لري، نو په دې اساس د (کندن) کلمه له يوې خوا د (کينل) سره د ځينو معنوي اړخونو له پلوه نږدې ده او له بلې خوا د (کندن) کلمه په ځينو نورو معناوو کې د پښتو ژبې د نورو کلمو، لکه شکول او کښل سره مشترک معنوي اړخونه لري. ددې مثال څخه دې نتيجې ته رسيږو چې: که چيري د دوو ژبو څو معناييزه کلمې د ځينو معناوو له پلوه سره مترادفې هم وي، بيا هم دغه کلمې په ځينو نورو معنوي اړخونو کې توپير سره لري . په پښتو قاموس کې د (بدلون) کلمه يوازې په (معاوضه) باندې ترجمه سوې ده که څه هم (بدلون) او (معاوضه) د ځينو معناوو(د يوشي بدلولو او عوضولو) له پلوه سره نږدې دي، خو د (بدلون) کلمه په پښتو ژبه کې د تحول او تغيير په معنا هم استعماليږي، چې په دې معنوي برخه کې د (معاوضه) سره توپير لري.

د (ننوتل) کلمه په (داخل شدن) ترجمه سوې ده. دغه دوې کلمې د ځينو معناوو، لکه: (کومې موضوع ته ور داخليدل ـ په يوې کې نفوذ کول، په کوټه يا کور ننوتل) له پلوه دوې مترادفې کلمې دي. که څه هم دغه دواړې کلمې په معناوو کې ډېرې نږدې سره ښکاري، خو د استعمال له پلوه د دوی په منځ کې څه توپير ليدل کېږي. ويلای سو چې: احمد داخل کار شد(يعني احمد په کار شروع وکړه ـ يا احمد په کار کې داخل سو). دلته د (داخل کار شد) پر ځای (ننوت) نه استعماليږي.

---

[۲] کابل مجله ۱۳۵۳ل کال ۸گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه د (کښل) کلمه یوازې په (کشیدن) ترجمه سوې ده، دغه دوې کلمې په ډېرو معناوو کې سره نږدې ښکاري، لکه ۱ ـ څکول ۲ـ ایستل، لکه (دبوټو، کالو) ۳ـ څکول (دسګرټو) ۴ ـ ایستل، لکه (د غاښو، د ځاه څخه د اوبو کښل) ۵ ـ شړل ۶ ـ د کانال یا ویالې کښل ۷ ـ بې کاره کول (څوک له کاره کښل) ۸ ـ اچول (د کټوې څخه وریجې غوري ته ور اچول). سره له دې، چې (کښل) او (کشیدن) د ډېرو معناوو او استعمال له پلوه سره نږدې دی، بیا هم د دوی ترمنځ څه لږ توپیر لیدل کېږي او هغه داچې (کښل) د کتاب د لیکلو او خط لیکلو په معنا استعمالیږي، مګر(کشیدن) په دغو معناوو کې د (کښل) سره فرق لري.

که هرڅومره د دوو ژبو څو معناییزې کلمې سره نږدې او مترادفې وي، بیا هم هیڅکله د دوی ټول معنوي اړخونه او د استعمال ځایونه پوره مطابقت نه سره کوي. ددې اصلي علت دادی، چې د هرې ژبې کلمې خاص کلتوري، تاریخي او اجتماعي، معنوي تکاملي سیر لري، چې د کومې بلې ژبې د کلمو د کلتوري او تاریخي سیر سره سر نه خوري. په دې برخه کې اکاډیمیک. ل . وبشیر به، لیکي:

... په دوو ژبیزو قاموسونو کې یوه ستره او اصولي اشتباه له هغه تصور څخه منځ ته راغلې، چې ددوو ژبو مفهمونه معادل ګڼل سوي دي. د (شېربه په آثارو کې «قاموس لیکنې عمومي تیوري» د «روسي ـ فرانسوي قاموس» مقدمه ...).

ددوو ژبیزو قاموسونو دغه اشتباه په مدلل ډول ثابته سوې ده. دی لیکي چې: «که چیرې د دوو ژبو سره نږدې کلمې د یوه یا بل معنوي اړخ له پلوه سره مترادفې وي، بیا هم په خپلو نورو معنوي اړخونو کې سره بېلېږي».

په همدې اساس په دوو ژبیزو قاموسونو کې د کلمو په ترجمه کې باید د یوې معادلې یا مترادفې کلمې په راوړلو سره اکتفاء ونه سي، ځکه چې یوه څو معناییزه کلمه یو شمېر معناوې لري، چې دغه ټولې معناوې ئې د یوې مترادفې کلمې په راوړلو سره نه سي څرګندیدلای، نو د یوه ښه دوه ژبیز قاموس اصلي او لومړنۍ وظیفه داده، چې په یوه واضح او سیستماتیک ډول ددغسې کلمو معنوي اړخونه وسپړي.

کاریسل د کلیمو او مفاهیمو د ارتباط په برخه کې لیکي چې: د یوه محدود تعداد کلمو په واسطه د مفاهیمو په تناسب د ویش پر اساس یو ستر تعداد مفاهیم څرګندیږي، نو په همدې اساس قاموس لیکونکي ته ښایي ، چې د یوې کلمې معناوې په میتودیک ډول ترکومه ځایه، چې ممکنه وي، پرګروپونو و وېشي.

څرنګه چې په پښتو قاموس کې دغسې مثالو ته پوره پاملرنه نه ده سوې، نو اکثره پښتو کلمې په نیمګړې توګه معنا سوې دي، مثلاً لڅول یوه څو معناییزه کلمه ده، چې په پښتو ژبه کې دغه اصلي معناوې لري:

۱ـ بر بنډول او کالي ځیني کښل. ۲ـ سپینه او په ډاګه ویل. ۳ ـ توضیح کول. د (لڅول) دغه معناوې پښتو قاموس نه دي را اخیستي، بلکې یوازې په یوې مجازي معنایې اکتفاء کړې ده. په پښتو قاموس کې د (لڅول) کلمه داسې معنا سوې ده: «برهنه کردن و لخت کردن دزدها» دغه ترکیب هم تروېره حده سم او واضح نه ښکاري. همدارنګه د (خړ) کلمې ته لیکي: «خړ ـ (۱)خاکي، (۲) خجل...» اول خو دا نه ده واضحه چې د (خاکي) څخه مقصد د خاورو څخه جوړ سوی او که خاورو ته ورته دئ. دوهم داچې (خړ) د خړو اوبو، وریځې او غیر واضح (د وخت په باره کې) معناوې هم لري، چې پښتو قاموس نه دي را اخیستي. په پښتو قاموس کې ځیني کلمې بې له ترجمې او بې له تشریحي مثالونو څخه یوازې تعریف سوي دي او دا تعریف کله کله دومره ناڅرګند وي، چې د لوستونکو له پاره د معما حیثیت لري، مثلاً د (جوړېدونکي) کلمه داسې تعریف سوې ده: «جوړېدونکي ـ آب وجلاب وغیره که درشکم قر قر کند» بل ځای لیکي: «تخم ـ نژاد ازتوکم پشتون است» په پښتو قاموس کې ځیني داسې نورې کلمې هم سته، چې معناوې ئې پوره څرګندې نه دي، لکه: بلوره، بلوده، نڅۍ، ټولېدل... ددې ټولو خبرو څخه دې نتیجې ته رسیږو، چې د یوې کلمې د معناوو په سپړنه کې د یو یا بل پرنسیپ څخه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانګړي توګه استفاده کول کافي نه ګڼل کېږي، نو ښه به دا وي، چي د کلمو د معنوي اړخونو د سمي سپړني په غرض د درو واړو پرنسيپونو څخه په مجموعي ډول کار واخيستل سي. ددې ډول روش په مرسته کېداى سي، چي د کلمو معناوي څرګندي او د استعمال طرزئې واضح سي.

بله مهمه موضوع، چي د کلمو د معنوي اړخونو د سپړني سره ارتباط لري هغه په قاموسي مقاله کي د کلمو د معناوو ترتيب دئ. کاريس د عملي (امپريزم) او تاريخي ميتودونو په برخه کي داسي ليکي: چي موږ د کلمو د معناوو د ترتيب په برخه کي د دوو پرنسپونو سره مخامخ يو، چي هر يو ئې ځان ته ښېل اساسات لري.

يو پرنسيپ عملي اړخونه په نظر کي نيسي او بل ئې عملي سمون ته زيات ارزښت ورکوي. مګر د کاريس دغه قضاوت زموږ له پاره د قناعت وړ نه دئ.

د دغو دوو پرنسيپونو (عملي او تاريخي) په مقايسه کي زموږ نظر دا دى: چي عملي (امپريزم) ميتود هم په هغه اندازه يو واقعي او عملي ميتود دئ، په کومه اندازه چي د کاريس له پاره تاريخي ميتود علمي ښکاري.

څرنګه چي دوه ژبنی قاموس اصلاً ددې هدف له پاره جوړېږي چي په لومړي قدم کي د يوې ژبي د کلمو هغه معناوي څرګندي کړې، چي په اوسني حالت کي ډېري مستعملي معناوي او وروسته بيا لږ مستعملي او زړي معناوي ليکل کېږي عملي (امپريزم) ميتود دئ ، نو ګومان نه کوم چي د ژبپوهانو په منځ کي به د عملي ميتود د ترجيح په برخه کي کوم اختلاف نظر موجود وي، نو سمه به دا وي، چي په دوو ژبيزو قاموسونو کي د تاريخي ميتود پر اساس په قاموسي مقاله کي په ترتيب سره اول د کلمو ايتمولوژي بيا هغه معنا چي دغې ايتمولوژي ته نږدې وي، بيا پخوانې غير مستعمله معنا راوړل کېږي او د قاموسي مقالې په پاى کي هغه معنا راځي، چي په اوسني حالت کي ډېره مستعمله او مروجه وي.

په پښتو قاموس کي په عمومي ډول اول د کلمو اوسنۍ ډېري مستعملي معناوي او وروسته بيا هغه معناوي راړل کېږي، چي لږ مستعملي او يا زړي وي، مګر د پښتو قاموس ليکونکو دغه سيستم ترپايه پوري نه دى ساتلى او ډېري داسي کلمې پکښې موندلاى سو،چي اوسنۍ مروجي معناوي د قاموسي مقالې په پاى کي راوړل سوې دي. په پښتو قاموس کي د (تاوان) د کلمې قاموسي مقاله په دې ډول ده:

«تاوان ـ ۱ـ اتهام ۲ ـ بارکردن ۳ ـ جرم، بدل و عوض مال تلف شده غير ۴ – نقصان وخساره» ښه به دا واى، چي د (تاوان) د کلمې معناوي په دې ترتيب سره راوړل سوې واى: (تاوان) ۱ ـ نقصان، خساره ۲ ـ جرم ـ بدل و عوض مال تلف شده غير ۳ ـ بارګران ۴ ـ اتهام (که چيري دغه معناولري). همدارنګه په نومړي قاموس کي د بادام، چم، تکيه، ټابلي، درک ... د معناوو ترتيب نه دى ساتل سوى.

د اسلانوف(پښتو ـ روسی قاموس) د کلمو د معنوي اړخونو د سپړني، د کلمو د معناوو د ترتيب او ترجمې د روش له پلوه ترټولو پښتو قاموسونو ، چي تر اوسه خپاره سوي او زموږ لاس ته راغلي يو غوره اثر دئ.

څرنګه چي په مطبعه کي روسي حروف نه لرو، نو نه سو کولاى، چي ددې قاموس ځيني قاموسي مقالې د نموني په ډول لوستونکو ته وړاندې کړو (د نموني په ډول وګورئ ددې قاموس دغه کلمې: اينبودل، احترام).

خو سره له دې بيا هم ددې قاموس دځينو کلمو ترجمه د قناعت وړ نه ښکاري. د (پرې اېستل) د کلمې د معناوو په لړ کي ځيني داسي معناوي هم راوړل سوي دي، چي غورځول، ترېيل ۲ ـ ويشتل ۳ ـ پرې ښوول، طلاقول(لکه د ښځي). په بل ځاى کي (زنبيل) او (کچکول) د دوو مترادفو کلمو په حيث راوړل سوي، خو په پښتو ژبه کي (زنبيل) او (کچکول) دوه بيل مفهومونه افاده کوي. همدارنګه د اسلانوف په قاموس کي د هرکاره، سروبی، رېنګی، باورسی ځيني معناوې سمي نه ښکاري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژبنیو څېړنو په لړ کي سړی دې ټکي ته رسیږي، چي د یوې ژبي کلمې، چي وبلي ژبي ته ور ننوزي په معناوو کي ئې څه تغیرات پیښیږي او کله کله خپله پخوانۍ معنا له لاسه ورکوي او په یوه نوي معنا مروجه کېږي. اسلانف په خپل قاموس کي دغو معنوي تغیراتو ته تر ډېره حده پاملرنه کړي ده. مثلاً په عربي ژبه کي (مکان) یوازي د (ځای) په معنا استعمالیږي. خو کله چي دغه کلمه پښتو ژبه کي مروجه سوه، نو یوه بله معنایي هم پیدا کړه، چي اوس د (مکان) په پښتو ژبه کي سربیره پر(ځای) د (بیت الخلا) په معنا هم استعمالیږي. اسلانف هم په خپل قاموس کي دغه دواړي معناوي راوړي دي. که څه هم د (خطر) کلمه په عربي ژبه کي ډېري معناوي لري، خو اسلانوف یوازي هغه معناوي را اخیستي، چي په پښتو ژبه کي مروجي دي،(لکه مخاطر، خطر). خو کله کله بیا د اسلانف په قاموس کي د دخیلو کلیمو معناوي پوره سمې نه ښکاري.

(کمیس) په عربي ژبه کي د (خت، جامو) معناوي لري. مگر په پښتو ژبه کي کمیس یوازي د (خت) په معنا راغلی دئ او د (کالو او جامو) په معنا مروج نه دئ.

خو اسلانف په دغو دواړو معناوو راوړی دئ د (ثبت) کلمه په عربي ژبه کي د: ۱ ـ ثبات بدلون نه منونکي، استقامت، پایداري ۲ ـ په لست کي نېول ۳ ـ لیکل، ثبتول په معناوو استعمالیږي. په پښتو ژبه کي یوازي په دوهمه او دریمه معنا مستعمله ده مگر اسلانف په ټولو معناوو را اخیستي ده، همدارنگه د اسلانف په قاموس کي د تباشیر، اخست، متن، رسوخ کلمې په مستعملو اوغیرمستعملو معناوو سره ثبت سوي دي.

د معناوو د ترتیب په برخه کي په عمومي ډول اسلانف د عملي(امپریزم) میتود پیروي کړي ده، خو کله کله دغه ترتیب نه دی مراعات سوی، لکه: «پای ـ ۱ ـ پښه، پای مرد، ۲ ـ تېښته، فرار ۳ ـ آخر، انجام» په دې قاموسي مقاله کي د (پای) د کلمې لومړنۍ مستعمله معنا چي باید په اوله کي راغلي وای په پای کي راوړل سوې ده.

ددې له پاره، چي قاموس لیکونکی د خپلو دغسي اشتباهاتو څخه خلاص سي، نو ښه به دا وي، چي د معناوو د ترتیب په مسئله کي د ژبي پر احصایوي قاموسونو اتکا وکړي (که چیري په یوه ژبه کي دغسي احصایوي قاموسونه موجود وي).

دفلسفي اصطلاحاتو قاموس نومینالیزم او ریالیزم

د نومینالیزم او ریالیزم اصطلاحات د لاتیني ژبي د (Nomina- قومونه) او (Realis ـ مادي) کلمو څخه اخیستل سوي دي، لکه څنگه چي په تېره مقاله کي اشاره وسوه، د غربي اروپايي هېوادونو د منځنیو پېړیو په فلسفه کي نومینالیزم او ریالیزم دوه اساسي فلسفي جریانونه وو. دا دوه جریانه د څوپېړیو په اوږدو کي د ځینو فلسفي مسئلو په تشریح کي ددوو مخالفو قطبونو په توگه یو دبل ضد مبارزه کوله.[۸] [۲]

ددوی مناقشه او شخړه د کُلي او جزيې مفاهیمو پر توضیح بنا وه.

«ریالستانو» به ویل،چي په واقعي ډول د روحي ماهیت پر اساس یوازي کُلي مفاهیم موجودیت لري او هم کُلي مفاهیم نسبت جزيې مفاهیمو(مفردو شیانو) ته مقدم دي. د دوی په عقیده د انسان هغه کُلي مفهوم، چي پرخپلو ټولو انواعو باندي دلالت کوي یو مقدم مفهوم دئ او وروسته بیا ددې کُلي مفهوم په رڼا کي اجزاء (اشخاص) په مفرد شکل پېژندل کېدای سي، یعني اجزاء یوازي دکُلي مفهوم له لاري پېژندلای سو. د «ریالستانو» ددې عقیدي اصلي منشاء د اپلاتون پر فلسفه بنا ده.

---

[۲] زیری جریده ۱۳۵۲ل کال ۴۰ کنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نومينالستانو برعکس ټينګار کاوه، چې په واقعي ډول يوازې اجزاء (مفرد شيان) موجوديت لري او کُلي مفهوم يوازې هغه نومونه ده، چې د بېلو بېلو اجزاوو د ادراک په نتيجه کې وضعه کېږي.

د « رياليستانو» او نومينالېستانو مناقشه ورو ورو عميقه کېږي ترڅو، چې اساسي فلسفي بحث ته ور داخليږي او لرڅه عميقه فلسفي مشاجره ترې جوړيږي. ددوی بحث داسې شکل غوره کوي، چې کوم شی مقدم او کوم شی مؤخره دئ؟ هغه شيان، چې موږ ئې د حواسو په واسطه احساسولای سو تر مفکورې مقدم دي (نومينالېزم) او که مفکوره مقدمه او شيان مؤخر دي (رياليزم)؟ زموږ ادراک د شيانو د حس کولو له لارې مفاهيم درک کوي او که د مفاهيمو له لارې اشياء؟

د نومينالېستانو او «رياليستانو» دې مناقشې ته يوازې د امپيريزم او راسيوناليزم مبارزوې ښه غوره کړه، بلکې په واقعيت کې د ماټرياليزم او ايډياليزم ترمنځ مبارزه وه.

سره له دې،چې نومينالېزم په خپلو څېړنو کې ځينې مثبتې او علمي خواوې لري، خو بياهم دا به ستره اشتباه وي، چې نومينالېزم يوه علمي او مثبته فلسفه وګڼل سي، ځکه چې دوی د کُلي مفاهيمو او اجزاء وو د وحدت په واقعيت نه پوهېدل، نو ځکه ئې د کُلي مفاهيمو د واقعي موجوديت څخه رټ انکار کاوه. د سکولانستيک د فلسفي پيرو ب. تورسکي(۱۰۰۰ ـ ۱۰۸۸) چې د نومينالېزم د تکامل په لومړنۍ مرحله کې (۱۰ ـ ۱۱ پ.پ) ئې ستر رول درلود يوازې د هغو شيانو موجوديت يو واقعيت باله، چې د حواسو په واسطه درک کېدای سي.

ژبه اوټولنه

..... ژبه د انعکاس او څرګندوني وسيله ده، نو دغه خاص اجتماعي او اقتصادي تشکيل په ژبه کې منعکس کېږي. د ټولني د اقتصادي، سياسي، کلتوري او تخنيکي انکشاف په وجه نوي مفاهيم منځ ته راځي.[۹]

دغه د نويو مفاهيمو منځ ته راتګ په خپل وار دا ايجابوي، چې د ژبې په وسيله افاده سي.

زما، ستا، دده، ستاسي، ددوی، ددې...کلمې دشخصي ملکيتونو د افادې له پاره(نه د خپلوۍ د روابطو د څرګندولو په غرض) د ټولني په يوې داسې تاريخي مرحلې کې استعمال سوې، چې هلته شخصي ملکيتونه منځ ته راغلي دي. په لومړې ابتدايې تاريخي دوره کې، چې شخصي ملکيتونه نه وو، نو ددغسې کلمو د استعمال احتمال په دغسې معناوو نه لېدل کېږي. همدارنګه د استعمار، استثمار... د کلمو استعمال او پيدايښت په اوسنۍ مروجې معنی سره د ټولني په يوې بلې متکاملې تاريخي دورې کې د استعماله لويږي او په عوض کې ئې د نوي ټولني د غوښتنو سره سم نوي لغتونه استعماليږي. دلته به يو ساده مثال راوړو: د تراکتور د راتګ سره د زاړه سيستم د يوې د آلاتو نومونه ورو- ورو له منځه ځي او د تراکتور د آلاتو او پرزو نومونه مروج کېږي.

د پښتو ژبې لغوي پانګه هم په خپل تاريخي تکامل کې د بېلو بېلو تغيراتو سره مخامخ سوې ده ځيني لغتونه له منځه تللي او زاړه سوي دي او ځيني بيا نوي را پيدا سوي دي.

پښتو ژبې ته د نورو ژبو، لکه : عربي، دري، ترکي، هندي، انګليسي او نورو اروپايي ژبو څخه د تاريخ په اوږدو کې د نوي مفاهيمو د څرګندولو په غرض ډېرې کلمې او علمي اصطلاحات (اقتصادي، سياسي، تخنيکي ...) راغلي دي او د تاريخي ضرورت پر اساس استعمال سوي او اوس هم استعماليږي.

---

[۹] زيری جريده ۱۳۵۵ل کال ۴۰ ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې د لغوي پانګې دغه دخيله برخه د پښتو ژبې د لغوي پانګې ژوندۍ او فعاله برخه تشکيلوي. دغه ډول دخيل علمي اصطلاحات، چې د نورو ژبو څخه په يوه وخت کې پښتو ته راغلي او اوس عام استعمال هم لري، پردي لغتونه نه ګڼل کېږي، بلکې د پښتو ژبې د لغوي پانګې اصلي سرمايه ده.

ددې ډول علمي اصطلاحاتو او لغتونو په عوض کې نوي اصطلاحات او کلمې وضعه کول، د ژبې د تکامل د اصولو سره مخالف کار برېښي.

سربېره پردې کومه ګټه هم نه لري او دا په دې علت چې: ۱ـ د دغسې دخيلو مستعملو علمي اصطلاحاتو او لغتونو په عوض کې د ځانه نوي اصطلاحات وضعه کول د ژبې د تکامل د تيوري نه منل دي.

۲ـ د دغسې دخيلو مستعملو علمي اصطلاحاتو بدلول بې له دې، چې د اکثريت په تاوان وي، بله ګټه نه لري.

۳ـ دا کار به غير علمي او غير ممکن وي، ځکه چې که فرضاً يوازې يو د کيميا علم را واخلو، نو وينو چې په زرو علمي اصطلاحات لري چې يو قاموس په ليکل کېږي.

دا څنګه کېداى سي؛چې دغه ټول علمي اصطلاحات بدل کړو او که فرضاً بدل ئې هم کړو، څومره ګټه به ولري؟

۴ـ نن ورځ ژبپوهان په دې هڅه کې دي، چې د نړۍ د بېلو بېلو هېوادونو د خلکو د آساني مفاهيمي په عرض بين المللي ژبه جوړه کړي؛ مګر که موږ کوښښ کوو، چې هغه لغوي اشتراک چې اوس د ځينو بين المللي علمي اصطلاحاتو د استعمال په برخه کې د بېلو بېلو ژبو ترمنځ راغلی دی، په لوی لاس له منځه وړو او په عوض کې ئې نوي وضعه کوو، نه دا چې لويه اشتباه به مو کړې وي، بلکې غير ممکن کار برېښي او د نورو وخت به مو بې ځايه ضايع کړی وي.

ددې کار څخه کومه بله ګټه متصوره نه ده.

۵ـ د دغسې علمي مستعمل دخيلو اصطلاحاتو بدلول پښتو او دري ژبې د لغوي اشتراک له پلوه سره ليري او کوم لغوي اشتراک، چې د دواړو ژبو ترمنځ موجود دئ ضعيفه کېږي بايد کوښښ وسي، چې پښتو ژبه او دري ژبه د لغوي پانګې له پلوه نوري هم سره نږدې سي، چې د دواړو ژبو زده کړه ددواړو ژبو د ويونکو له پاره لا هم پسي اسانه سي، نه داچې دغه دوې ژبې د لغوي پانګې له پلوه سره لېري کړو.

امونيمونه اوپه قاموس کي د هغوی راوړل

د امونيمونو پېژندنه هم د تيوري له پلوه او هم په علمي ډول د ليکسيکالوژي او قاموس ليکني يوه مهمه مسأله ده. همدا وجه ده چې دې مسئلې د ډيرو ژبپوهانو اوقاموس ليکونکو توجه ځان ته راګرځولې. د امونيمونو د ټاکلو او په قاموس کې د هغو د ثبتولو په برخه کې بېلې بېلې نظرئې ځرګندې سوې دي، خو د دې موضوع د پېچلتوب له کبله تر اوسه پوري ژبپوهان کومې واحدې تيوريکې او علمي فيصلې ته نه دې رسېدلي او د دوی د نظريو ترمنځ ستر توپير ليدل کيږي. له ۱۹۳۰-۱۹۴۰کلونو څخه د شوروي اتحاد په قاموس ليکنه کې د امونيمونو د ټاکلو او په قاموسونو کې د هغوی د ثبتولوپه برخه کې په عمومي ډول يو نظر موجود وو او هغه داچې د دوی په عقيده هغه لغتونه امونيمونه ګڼل کېدل چې د ريښو په لحاظ سره بېل او تلفظ ئې يو ډول وو؛ مګرکوم قاموسونه چې بيا د۱۹۵۰ کلونو په شاوخواکې خپاره سوي د امونيمونو دتعريف په برخه کې د زاړه او عنعنوي روش څخه اوښتي دي. په دې قاموسونو کې نه يوازې هغه لغتونه امونيمونه ګڼل کيږي کوم چې تلفظ ئې سره ورته وي او د ريښو په لحاظ سره بېل وي، بلکه هغه لغتونه هم امونيمونه ګڼل کيږي کوم چې تلفظ ئې يو ډول وي اود لغتونو د تاريخي تکامل پر اساس د يوې کلمې د بېلو بېلو معناوو د بيلتون په نتيجه کې منځ ته راغلي وي. دغه وروستی تعريف په هغه ژبني ميتود بنا دی چې د شلمې پېړۍ د علمي تحقيقاتو د پراختيا په نتېجه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځ ته راغلي او په نننۍ ژبپوهنه کې د ستروکتوراليزم په نامه يادېږي. د ستروکتوراليزم پيروان په خپلو ژبنيو څېړنو کې د ژبې اوسني حالت ته زيات ارزښت ورکوي. او په همدې اساس د دوی دتحقيقاتو اساسي هدف د ژبې د اوسني حالت څېړنه ده که څه هم دوی په خپلو ژبنيو تحقيقاتو کې تاريخي ميتود له نظره نه اچوي. اکاديميک .و .و. وينگرادف ليکي: د ژبې په تاريخ کې تل د کلمو په معنوي سرحدونوکي بدلون او اختلاط پيښيږي، چې د همدې بدلون په اساس د يوې کلمې لغوي فرازيالوژيکي اشکال په مستقلوکلمو- امونيمونه بدليږي او هم برعکس امونيمونه د اتصال او اختلاط په نتيجه کې د يوې واحدې کلمې اشکال گرځي ( ) ل. ل کوتينه په خپلو څېړنو کې داسي نتيجې ته رسيدلی دئ : نن د امونيمونو اصطلاح د هغو کلمو له پاره استعماليږي؛ چې د تلفظ ورته والی ئې تصادفي وي او يا دا چې د يوې کلمې د بېلو بېلو معنا ؤ د لېرې والي په نتيجه کې منځ ته راغلي وي( ) که څه هم د امونيمونو په بړخه کې د دغه ډول نظر تائيد د[32]شوروي اتحاد د زياتو مشهورو ژبپوهانو لکه: پرو فيسر. اس. ما سلف، او. اس. اخمانوه، ل. ا.نوويکف،ک. ا. تيمفيف، م. م. فلکوويچ، اس. ای. اوږيگف او داسي نورو... په اثارو کی ليدل کيږي او په درسي کتابونو کي هم دغه ډول نظرمنعکس کيږي، خو بيا هم د ټولو ژبپوهانو له خوا نه تائيديږي. د ستروکتوراليزم په مقابل کي يو بل ژبنی ميتود واقع دئ چې د ۱۹ پيړۍ په ژبپوهنه کي يوازنی علمي ميتود گڼل کيدای شي، او د مقايسوي- تاريخي ميتود په نامه يادېږي. څرنگه چې د مقايسوي- تاريخي ميتود پيروان په ژبنيوتحقيقاتوکي تر ډيره حده پر تاريخي پيښنو اتکأ کوي اود دوی له پاره يوازينی علمي ميتود مقايسوي- تاريخي ميتود دئ، نو د دوی نظرهم د امونيمونو په برخه کي د ستروکتوراليستانو سره توپير لري. د مقايسوي- تاريخي ميتود پيروان يوازي هغه لغتونه امونيمونه گڼي چي تلفظ ئې يو ډول وي، خو د اتمولوژي له نظره هيڅ ارتباط سره ونه لري او په تاريخي لحاظ د يوې ريښي څخه منځ ته نه وي راغلي. دغه نظر په ډېر صراحت سره د و. ای. ابايف په اثارو کي ليدل کيږي . و. ای. ابايف وايي چې په ژبه کي په واقعي ډول دوې مختلفي پېښي ليدل کيږي ؛چې يوه يې له بلي سره هيڅ ډول ارتباط نه لري. دغه دوې پيښي يوه د امونيمي په نامه او بله ئې د پليسيمي   په نامه يادېږي. ددې دوو پېښوتر منځ هيڅ ډول پلونه اوگډ سرحدونه نه ليدل کيږي نه پليسيمي په امونيمي بدلېداسي او نه هم امونيمي په پليسيمي بدليدای سي   په همدې اساس ابايف معتقّد دئ چې د پليسيمي او امونيّمي[33] په بېلولو کي په هغه ميتود اتکأ وکړي،کوم چي دژبو په اوسني حالت پر څيړنو اکتفأ کوي څېړونکي له واقعت څخه لېرې کوي، ځکه دا ميتود د پليسيمي او امونيمي سرحدونه سره گډ وي او د دې په عوض کي چې د دې ميتود په وسيله په واقعي ډول د لغتونو معنوي سيستم وسپړل سي د هغه معکوسه او کږه بڼه څرگنديږي. همدارنگه و.تی. ابايف د تاريخي ميتود په رڼا کي امونيمي او پليسيمي داسي سره بېلوي:

۱-هغه يو ډول غږيز لغتونه چې په تاريخي لحاظ يو له بله سره هيڅ ارتباط ونه لرى، او د يوې کلمې د مختلفو معناوو د ليري والي په نتيجه کي منځ ته نه وي راغلي، او هر لغت ځانته بېل تاريخی سير ولري نو دغو لغتونو ته واقعي امونيمونه ويل کيدای سي

۲- هغه يو ډول غږيز لغتونه چي معناوي ئې اوس يوه له بلي څخه لري ښکاري خو په تاريخي او اتمولوژيکي لحاظ يو له بل سره داسي ارتباط ولري چي د يوه لغت دبېلو بېلو معناوو د بيلتون په نتيجه کي منځ ته راغلي وي واقعي امونيمونه

---

[30] و.و وينگرادف- دکلمي شکلونه.دعلومو داکاډمي خپرونه.دژبي او ادبياتوڅانگه ۳ ټوک،۴۳ مخ،۱۹۴۴کال

[31] ل.ل کوتينه،د امونيمونو مسأله او داسني روسي ژبي په قاموسونوکي دهغوی انعکاس.دقاموس ليکني مجموعه،۴ټوک،۵۸ مخ،م،۱۹۶۰کال

[32] کله چي يوه کلمه څومعنی وي ولري نو دغسي پېښی ته پليسيمي وايي ،لکه داړول کليمه چي داسي معناوی لري.اړول(۱)يوشی پربل مخ کول،پړمخي کول،(۲)کريابول،محتاجول(۳)بيرته گرځول،پښيمانه کول،له لاري ايستل،عقيده وربدلول.

[33]،ابايف په قاموسونو کي د مونيمونوثبتول.دژبپوهني مسألي،۳گڼه،۳۳-۴۰ مخ م،۱۹۵۷کال. و،ای

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه دي، بلکي دغسي پېښېي ته امونيمونه پليسيمي ويل کيږي .د عمومي تيوريتيکي پلان[34] په رڼا کي د پروفيسر يو. اس. ما سلف نظر دتائيد وړ دئ. دده په عقيده ټول هغه شکلونه (د لغتونو، مورفيمونو او ترکيبونو په سويه) چي تلفظ ئې يو ډول او معناوي ئې سره بېلي وي او امونيمونه بلل کيداى سي په دې تعريف کي دا په نظر[35] کي نه نيول کيږي چي دا يو ډول غږيز لغتونه څنگه منځ ته راغلي د تاريخي تکامل پر اساس د يوې کلمې د بېلو بېلو معناوو د لېري والي په نتيجه کي منځ ته راغلي او که په اتمولوژيکي هر يو بېل تاريخي سير لري. د ژبې د اوسني حالت په څېړنه کي زموږ له پاره دومره کافي ده چي هغه لغتونه او امونيمونه (متشابه) وگڼو چي تلفظ يي يو ډول او معناوي ئې سره بېلي وي دا چي دغه لغتونه په پخوانيو وختونو کي څنگه وو، د ژبې د اوسني حالت د څېړني له پاره کوم مهم رول نه لري. د مثال په ډول په اوسني پښتو ژبه کي د کوټه (باطل) کوټه (خونه) او تور (د سپين ضد)- تور (تهمت) امونيمونه دي ؛ځکه چي تلفظ يي يو ډول او معناوي ئې سره بېلي دي. دا چي په پخوانيو زمانو کي کوټه (خونه) –کوټه (باطل) او يا تور (د سپين ضد) تور (تهمت) د يوه لغت بېلي معناوي وي او يا مستقيلي کليمې وي د ژبې د اوسنی حالت په څېړنو کي د امونيمونو د تعريف په برخه کي کوم تغير نه شي راوستلاى، ځکه که چيري د اتمولوژيکی څېړنو په نتيجه کي ثابته هم شي چي کوټه (خونه) –کوټه (باطل) له يوې رېښې څخه منځ ته راغلي دي بيا هم دغه دوې کلمې امونيمونه دي. ځکه چي اوس ئې غږيزه بڼه يو ډول او معناوي ئې سره بېلي دي. د همدې څېړنو په نتيجه کي ويلاى سو چي د اوسنۍ پښتو ژبې په قاموسونو کي د دغه واقعيت منعکس کول ضروري گڼل کيږي. او هغه يو ډول غږيز لغتونه چی معناوي ئې سره بېلي وي بايد په قاموسونوکي د امونيمونو په شکل منعکس شي. قاموس ليکونکي بايد په دې پسي ونه گرځي چی دغه يو ډول غږيز لغتونه د ريښو په لحاظ ارتباط سره لري او که يه. د پښتو ژبي په هغو- قاموسونو کي چي تر اوسه په افغانستان کي ليکل شوي دي دې مسألې ته پوره توجه نه ده شوې، په پښتو قاموس (پښتو-فارسي قاموس) کي حتى ددې مسألې يادونه هم نه ده شوې. په نوموړي قاموس کي يوازي د (رموزاواشارات) تر عنوان لاندي دومره ليکل سوي دي چي ((دا گل( ) چي د لغت په سر کي ايښودل سوي دي د مستقل لغت علامه او نښه ده)) ددې علت به دوې چي تراوسه پوري په پښتو ژبپوهنه کي د امونيمونو موضوع په خاص ډول نه ده څېړل سوې، سره له دې هم په پښتو قاموس کي ځيني امونيمونه د مستقلو کلمو په حيث راوړل سوي دي که څه هم د کومي علامې په واسطه نه دي ښوول سوي لکه: وږی (لکه د غنمو) وږی (د ماړه ضد) کوټه (خونه) –کوټه (باطل) کوږ (يو ډول حيوان) کوږ (د سم ضد) او داسي نور... مگر سره له دې هم په پښتو قاموس کي کله کله داسي سوي دي چي په يوه قاموس مقاله کي تر يوې کلمې لاندي د معناوو په لړ کي مستقلي کلمې راوړل سوي دي لکه : چور: (۱) تاخت و تاج (۲) پودر (۳) ريزمريز (۴) بالکل (۵) سوراخيکه به زريعه جريان آب در بند [36]
آب و پلوان پيدا ميشود. (٦) قول کوه (۷) سنگ تيزيکه شبان در وقت ضرورت گوسفندبان ذبح ميکند. کله چي سړی دغي قاموسي مقالې ته ځير شي نوداسي څرگنديږي چي تريوې کلمې لاندي ئې د معناوو په لړ کي بېلي مستقلي کلمې سره راټولي کړي دي چي د معناوو تر منځ ئې هيڅ ډول ارتباط نه ليدل کيږي . او هغه مستقلي کلمې چي په همدې قاموسی مقاله کی ئې امونيمونه بللای سو په دې ډول دي: ۱-چور (تاخت وتاج)۲ –چور پور، ريز مريز)۳- چور (بالکل) ۴- چور (سنگ تيزيکه شبان در وقت ضرورت گوسفندان ذبح ميکند) ۵- چور(قول کوه) -٦چور(سوراخيکه به ذريعه جريان آب در بند آب وپلوان پيداميشود) همدارنگه په نوموړي قاموس کي د ځل (وار)- ځل (دځلا په معنی) د يوې کلمې په حيث په

[34] و.ای.ابایف.په قاموسونو کي دامونيمونو ثبتول،دژبپوهني مسألي . ۴۰ مخ۳٤ ۱۹۵۷
[35] يو،اس.ماشلف دژبي دتيوري او اوتاريخ دمسألومجموعه.ل،۱۹۸مخ،۱۹٦۳
[36] و.گ پښتوقاموس ،پښتوټولنه،۱۳۳۰کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوې قاموسی مقاله کي راوړل شوی دئ. سره له دې چي د معناوو په منځ کي ئې هيڅ ډول ارتباط نه ليدل کيږي او واقعي امونيمونه دي.کله کله د عربي کلمو مغفن کول هم په پښتو ژبه کي د امونيمونو د پيدايښت سبب ګرځي د پښتو قاموس ليکونکو کوښښ کړی دی چي په قاموس کي د عربي کلمو مغفن شکل وليکي لکه: رو(روح)، وسه (وسعه) او داسي نور دي. د پښتو قاموس ليکونکو دغسي عربي مغفني کلمې او پښتو کلمې په يوه قاموسي مقاله کي راوړي دي او معناوو ته يي پوره پاملرنه نه ده کړې. لکه: رو(۱) آهسته (۲) روح (۳) المونيم. وسه (وسعه) وسه (باران) همدارنګه په پښتو قاموس کي کوټ (کلا) کوټ (بالاپوښ) چي هيڅ ډول ارتباط نه سره لري د يوې کلمې د معناوو په شکل ثبت کړي دي. د دې پورتنيو څېړنو او مثالونو څخه داسي څرګنديږي چي د د پښتو قاموس ليکونکو د امونيمونو په ټاکلو او په قاموس کي د هغوی د ثبتولو په برخه کي پوره پاملرنه نه ده کړې. نو ځکه ئې بېلې بېلې کلمې د يوې کلمې د معناوو په لړ کي په يوه قاموسی مقاله کی سره ځای کړې. مګر اسلانوف بيا په خپل قاموس کي (پښتو- روسي قاموس) کي د امونيمونو مسألې ته پوره توجه کړې ده. څرنګه چي د شوروي اتحاد په ژبپوهنه کي د ژبي مسألې بېل بېل اړخونه څېړل سوي دي، نو اسلانوف هم د اوسنۍ ژبپوهني په رڼاکی هغه لغتونه چي تلفظ ئې يو ډول او معناوي ئې بېلې وي د امونيمونو په نامه پېژني او په همدي اساس دا ډول کلمې د مستقلو کلمو په حيث په بېلو بېلو قاموسی مقالو کي ثبتوي او د اعدادو په وسيله ئې له نورو عادي کلمو څخه بېلوي لکه: تور (تهمت) تور (د سپين ضد) تور (جال) اسلانوف په خپل قاموس کي سربېره پر امونيمونو اموګرافونه[37] هم د اعدادو په وسيله ښوولّي دي لکه: تلل- د تګ په معنًا. –تلل- د وزن کولو په معنا مګر دا هم بايد وويل سي چي په دې قاموس کي ځيني داسي کلمې

د اموګرافون په حيث راوړل سوې دي، چي واقع يا موګرافونه نه دي او د ليکلو په لحاظ فرق سره لري لکه: خولۍ – خولې يا کلی – کلي او داسي نور...

د لغتونو ګرامري خصوصيات

قاموس د لغتونو يوه ساده ممجموعه نه ده. بلکه سربېره پردې چي د يوې ژبي لغتونه راغونډ وي او لوستونکو ته ئې د يوې مجموعې په توګه وړاندي کوي، ددې په څنګ کي د لغتونو بيل بيل اړخونه او ځيني اساسي او لومړني خصوصيتونه هم څرګندوي، تر څو لوستونکي او يا زده کوونکي د دغو لغتونو په شاوخوا کي لومړني معلومات او پوهه لاس ته راوړي. يوه له دغو مسألو څخه چي اوس ئې د ژبپوهانو پاملرنه ځان ته را ګرځولې او ننۍ قاموس ليکنه ئې بايد حل کړي هغه دا ده چي تر ممکنه حده پوري بايد په قاموسونو کي د لغتونو ګرامري خصوصيتونه او ګرامري کټګورۍ وښوول سي. خصوصاً په دوه ژبيزه قاموس کي د لغتونو د ګرامري خصوصيتونو او ګرامري کټګوريو ښوول هم د تيوري او هم په عملي لحاظ ډېر ګټورکار دئ. په دوه ژبيزو قاموسوکي د دغي مسئلې صحيح حل له يوې خوا د دواړو ژبو د ګرامري سيستمونو په مقايسه کي او له بلې خوا د کليمو د سم استعمال په برخه کي د لوستونکو سره پوره مرسته کولای سي؛ ځکه هره ژبه ځان ته خاص ګرامري قواعد، د افادې مشخص سيستم او د کليمو د يو ځای کيدو بيل بيل پرنسيپونه لري. د اکاډيميک ل. و. شېربه د تيوريکي تحليل په رڼا کي ويلای سو چي تر کومي اندازې پوري چي په دوه ژبيزه قاموس کي د کليمو د لغوي معناوو د خصوصيتونو څرګندول امکان لري، په همدې اندازه هم بايد د کليمو د ګرامري معناوو خصوصيتونه وښوول سي .خصوصاً ددې مسألې ارزښت په دوه ژبيزه قاموس کي هغه وخت ښه څرګنديږي چي دوې داسي ژبې سره مقايسه

[37] اموګرافونه هغو کلموته وايي چي په پښتو ليکدود کي يو ډول ليکل کيږي،خو تلفظ او معناوي يي فرق سره ولري

[38]شېربه.دميتودولوژي له نظره ګرامراو دلغتونو سره دهغه متقابل اړيکي...په منځنيوښوونځيوکی دخارجي ژبودريس.م.ل.۱۹۴۷ و.ګ.ل

کړو؛ چي د گرامري سیستمونو له پلوه سره لېږي وي. په دې مقاله کي به موږ ﯾﻪ پښتوقاموسونو (پښتو قاموس، د اسلانف قاموس) کي د کلیمو د گرامري خصوصیتونو پر دغو مسألو باندي و غږیږو.

الف: د پښتو ژبي د کلام د اجزاوو ښوول، ب – د کلام د اجزأوو دگرامري خصوصیتونو څرگندول، ج – د کلیمو د هغو برخو ثبتول چي د مارفولوژي له نظره ښېلېدونکي دي.

الف: د پشتو ژبي د کلام اجزأ: که څه هم په پښتو ژبه کي د تحلیلي ژبو په شان، پریدلوگ د کلیمو د نحوي ارتباط د څرگندولو له پاره استعمالیږي، خو د مارفولوژي له نظره د اوښتونکو ژبو گروپ ته منسوبه ده. ځکه چي د کلام اجزأوو گرامري معنی اکثرأ د کلیمو د وروستیو برخو (پای) د تغیر له پلوه څرگندیږي. د پښتو گرامر پوهانو له نظره د پښتو ژبي د کلام اجزأ دا دي. اسم، صفت، قید، ضمیر، فعل، عدد، د اداتو توري، د ندا توري، د ربط توري، پریدلوگ او پسلي لوگ هر یو له د غو څخه مشخصي گرامري علامې لري. خو دا هم باید وویل سي چي د پښتو ژبي د کلام د اجزأوو تر منځ کوم مطلق سرحد نه سته او کله کله د کلام یو جز هم د صفت او هم د اسم او یا قید په شکل استعمالیږي. په پښتو قاموس (پښتو- فارسي١٣٣٠) کي د ځینو علامو په واسطه د کلام اجزأ ښوول سوي دي. مگر دغه علامې تر ډېره حده د کلام د اجزأوو سره پوره مطابقت نه لري. په پښتو ژبه کي قید د کلام د یوه جز په حیث په عمومي ډول دا لاندي خصوصیتونه لري.

١-د جنس تابع نه وي (د مذکر او مونث له پاره یو ډول استعمالیږي) ،٢- د عدد تابع نه وي (د مفرد او جمعي له پاره یو ډول استعمالیږي)، ٣- د حالت تابع نه وي (د لته ځیني استثنا آت شته) ،٤ -د یوخ عم لیا کیفیت د څرنگوالي پر علایمو د لالت کوي. په پښتو قاموس کي قید کله د صفت کله د اسم په نامه ثبت سوي او کله کله بیا بیخي هیڅ ډول علامه نه ده ورته لیکل سوې: ١ - هغه کلیمې چي د کلام د اجزأوو د وېش له پلوه د قید په گروپ پوري اړه لري ددې قاموس لیکونکو هغه یوازي د صفت په شکل راوړی دی لکه: نن، نږدي، ناڅاپه، ژر ژر، تر ژره، دلته، لیري، غوندي، ښایي، تل، ورو ورو، ډېر، لیږ، خورا، لاندي، په ښېر، په شان او داسي نور... [١] [٤]

٢-هغه قیدونه چي په همدې قاموس کي د مذکرو نومونو په شکل ثبت سوي دي لکه: پرون، اوس، سبا، زښت، خورا ډېر، چیرته.

٣-هغه قیدونه چي هیڅ ډول علامې نه دي ورته لیکل شوي. لکه: هلته، لکه، پخوا، داسي، دغسي، بېخي، همدارنگه په پښتو قاموس کي ځیني صفتونه هم د غلطي گرامري علامې په واسطه ښوول سوي دي. په دې قاموس کي ډېری داسي کلیمې راغلې چي اصلاً صفتونه دي خو د لیکونکو له خوا مذکر یا مونث نومونه گڼل سوي دي لکه: وړی، وچ، سور، سپک، زړه ور، ړوند، روڼ، ړنده، توره، وچه، خوږه او داسي نور... په پښتوقاموس کي دضمیرونو په ښوولو کي د کوم سیستماتیک پرنسیپ مراعات نه دی سوی. ځینو ته ئې گرامري علامې لیکل سوي او ځینو ته بیا نه دي لیکلي سوي لکه: زه، زما، د ده، د دوی، هغه، څوک، هیڅوک، چي کومې گرامري علامې نه دي ورته لیکل سوي. همدا رنگه په پښتوقاموس کي کومکي توري لکه: له (پریدلوگ)، څخه، ځني (پوسلیلوگ)، هو، هوکې، (د ادات توري) – هم (د ربط توری) بې له گرامري علاموڅخه ثبت سوي دي . سربېره پر دې خو (د ادات توری) - بلکه، چه، مگر، خو (د ربط توري) اصلأپه قاموس

---

[٣٩] .ددووژبیزوقاموسونو په جوړولو کي دژبودگرامري جوړښت دبیلوالي ارزښت.قاموس لیکنه اولهجې پیژندنه،دلیکنو مجموعه.دعلومو اکاډیمي. ١٩٥٣م. و.گ.ل.ي.مایتینسکیه

[٤٠] یادونه:تراوسه پوري دپښتو ژبي دکلام داجزاوودوېش په برخه کي کوم بشپړ اویامنل شوی اثر نه شته،نوځکه دا لازمه گڼل کیږي چي په دې برخه کي پوره څېړنه وشي.زه به کوشش وکړم چي دپښتو ژبي دموادوپر اساس دکلام اجزأ وڅېړم او په خاصو گروپونو (کټگوریو)یي ووېشم.(دا څېړني به په زیري کي په پرله پسي ډول خپري شی.).

[٤١] ډېر لږ(په ځینولهجو کي)ژر متحرک سرحدونه لري په دغوقیدونو کي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي نه دي راوړل شوي. په پښتوقاموس کي د مصدرونو د ښوولو له پاره گرامري علامي ليکل سوي دي مگر د لازمي او متعدي فعلونو ذکر ئې نه سته.

ب- د کلام د اجزأوو گرامري خصوصيتونو: دوهمه مسأله په قاموسونو کي د کلام د اجزأوو د معنی وو بيلول دي. څرنگه چي په پښتو ژبه کي د کلام د اجزأوو معنوي سرحدونه متحرک دي نو د قاموس ليکني د علم له نظره دا لازمه گڼل کيږي چي په قاموسونو کي د کلام د اجزأوو وظيفه او د دوی د واقعي معناوو کلاسيفيکيشن وښوول سي. صفت په پښتو ژبه کي په عمومي ډول دغه خصوصيتونه لري

۱- د جنس تابع دی (يعني که موصوف مذکر وي صفت ئې هم د مذکر او که موصوف مؤنث وي نو صفت ئې هم د مونث شکل غوره کوي.) ۲- صفت د عدد تابع دئ (يعني که موصوف مفرد وي نو صفت د مفرد په شکل او که موصوف جمعه وي نو صفت هم ورسره د جمعي په شکل استعماليږي.) ۳- د حالت له مخي تغير منونکی دی (هم اصلي حالت لری او هم مغيره حالت). مگر د صفتونو په منځ کي ځيني داسي استثنايې گروپونه هم سته چي خاصي توضيح ته ضرورت لري: ۱ - نه بدليدونکي صفتونه : دا هغه ډول صفتونه دی چي د مذکر او مونث، د مفرد او جمعي، په اصلي حالت او مغيره حالت کي نه بدليږی او د ټولو له پاره په يوه بڼه استعماليږي لکه : لاسي، ابي، ښايسته او داسي نور... ۲- هغه صفتونه چي د مذګر د مفرد او د مذکر د جمعي ﻟﻪ پاره يو ډول استعماليږي او بدلون نه مومي لکه : تيره (مذکر- مفرد اوجمع) بيده (مذکر – مفرد او جمع) او داسي نور... ۳- هغه صفتونه چي کله که د صفت او کله کله د قيد وظيفه اجراکوي. لکه : ښه، ورو، ښايسته او داسي نور... دغه کليمې د کلام په بېلو اجزاوو پوري اړه لري او په متن کي مختلفي معناوي څرگند وي.

۴- په پښتو کي ځيني داسي کليمې سته چي هم د صفت او هم د اسم وظيفې اجرأ کوي، لکه : مشر، ړوند، سپور، سپين، لوی زوړ او داسي نور... د پښتو قاموس ليکونکو د پورتنيو کليمو گرامري خصوصيتونو ته پاملرنه نه ده کړې او نه ئې په خپل قاموس کي دغه خاص گروپونه د کومو خاصو گرامري علامو په واسطه ښوولي دي. يوه بله موضوع چي د کلام د اجزأوو د گرامري خصوصيتونو سره ارتباط لري او په قاموس کي ئې څرگندول ضروري ښکاري،هغه داده چي په پښتو ژبه کي ځيني داسي کليمې سته چي يوازي د جمعی په شکل استعماليږي لکه : اوړه ، وريښم، وابښه، غنم، اوبه، شيدې، وړی، وريجي او داسي نور... همدارنگه ځيني کليمې بيا د مفرد او جمعي له پاره يو ډول استعماليږي. لکه: هگی، خولی، چوکی او داسي نور... چي په قاموس کي بايد د دغه ډول کليمو خصوصيتونه او گرامري معناوي د خاصو گرامري علامو په واسطه و ښوول سي، خو په پښتو قاموس کي د کليمو دغه ډول گرامري خصوصيتونه هم نه د ي ښوول سوي مثلأ : د هگی کليمې ته يوازي دومره ليکل سوي دي چي مونثه کليمه ده. غنم ته ليکل سوي چي مذکر او بس؛ مگر اوړه، وريښم، وابښه، اوبه، شيدې، وړی، وريجي-کلمو ته د جمعي گرامري علامې ليکل سوي دي خو دلته ئې بيا د مذکر او مونث يادونه نه ده سوې.

ج - په قاموس کي د کليمو د هغو برخو راوړل چی د مارفولوژی له نظره بېليدونکي دي: په قاموس کي بايد د کليموهغه برخي چي د ژبي د ويونکو له نظره مارفولوژيکي بيلوالی لري د خاصو گرامري علامو په واسطه و ښوول سي اوس به

[42] ښايست دمفردمونث او دجمعي دمونث په مغيره حالت کی بدلون مومي

[43] دصفتونو پورتنی کلاسيفيکيشن پوره او بشپړنه دئ.دلته زمامقصد دانه دی چي دپښتوژبي دصفتونو ټول عمومي او استثنايي ګروپونه او حالتونه وښيم ځکه دابيا بيله څېړنه او بېل بحث غواړي.په دې مقاله کي زه يوازي دومره يادونه کوم چيپه پښتو ژبه کي دکلام داجزاوو سرحدونه متحرک دي او کيدای شي چي دکلام يو جز څو مختلفي ګرامري معناوي ولري نوځکه يي په قاموسونو کي دمختلفومعناوو ښوول او دکټه ګوريو بېلول ضروري ښکاري.

[44] ل.و.شپربه.منتخبات(دژبپوهني او فونيم پوهني په برخه کي)،۱،ټوک،ل،۳۶مخ،۱۹۵۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وگورو چي په پښتو قاموس کي مختاړي (پريفکسونه)، ورستاړي (سوفکسونه) او بنسټ (هغه برخه ده چي د يوه فعل بيل بيل گرامري شکلونه ځني جوړيږي) په څه ډول سره راوړل سوي دي کله چي د قاموس پاڼې را واړوو نو وينو چي دغه مسأله هم په نيمگړې توگه پکښي راغلې ده. دغه مختاړي نه دي راوړل سوي؛لکه: کښي، پوري، ننه، پرې، و(و- د مطلق فعل مختاړی). همدارنگه په نوموړي قاموس کي د نومونو او صفتونو وروستاړي (سوفکسونه) په غيرسيستماتيک ډول سره ثبت سوي دي. په همدې قاموس کي د نومونو ورستاړي لکه: تور، تيا، وال، والا، تون، د صفتونو ورستاړي لکه: من يا لی راوړل سوي دي؛ مگر له بلې خوا بيا د نومونو د وروستاړي په قاموس کي نه دي راغلي : ځی (پوهنځی، ښوونځی...) وان (موټروان...) والی (کلکوالی، تودوالی...) همدارنگه د صفتونو ځيني وروستاړي هم نه دي ثبت سوي لکه: جن (غمجن...) ور(زړه ور...) په پښتوقاموس کي د (توب) او (تيا) وروستاړي سم نه دي توضيح سوي. دوی ليکلي چي دغه وروستاړي د مجردو صفتونو وروستاړي دي. حال دا چي دغه ورستاړي د مجردو نومونو په پای کی راځي. لکه: سړيتوب (سړی - توب) غړيتوب (غړی+توب) ، زلميتوب (زلمی+توب) روغتيا (روغ+تيا) لوړتيا (لوړ+تيا) ژورتيا (ژور+تيا) او داسي نور... په پښتوقاموس کي وروسته له مصدرونو څخه د فعل ځيني گرامري شکلونه ښوول کيږي.که چيري د فعل گرامري شکلونه له نوموړو مصدرونو څخه (د دوی په عقيده) نه سي جوړېدای نو ليکونکی د انالوژي (قياس) له مخي له ځانه مصدرونه ورته جوړوي او د غير مستعمل نوم ورباندي ايږدي لکه: کتل، (ف.ز.س) مص- ديدن- نگريستن، انتظار (حا) افعال دی گراز مصدرغيرمستعمل گورل.

حا-گوري ما-وکوت ا-وبه گوري امر وگوره.

مگر خبره دا ده چي په پښتو ژبه کي د فعل گرامري شکلونه د مصدر څخه نه جوړيږي. ټول فعلي شکلونه د حال د بنسټ او د ماضي د بنسټ څخه جوړيږي. په زياترو افعالوکي د ماضي بنسټ مساوي دی له مصدره سره منفي مصدري علامې:

د ماضي بنسټ	مصدر	مصدري علامې
په کتل کي:کت(Kat)	کتل(katal)	(al)
په تلل کي:تلل(tl)	تلل(tlal)	(al)

مگر د حال د افعالو مصدرونه بيا مختلف وي. په (کتل) کی هغه بنسټ چي د حال د زمانې گرامري فعلي شکلونه ځني جوړيږي (گور) دئ او په (تلل) کي بيا (ځ) دی لکه: گورم، گورو، گوري،...او ځم، ځو، ځي... همدا وجه ده چي زموږ زياتره گرامر پوهان ځينو مصدرونو ته با قاعده او خينو ته بې قاعده مصدرونه وايي؛ څکه دوی داسي فکر کوي چي گرامري فعلي شکلونه له مصدرونو څخه جوړيږي. په دې برخه کي دوی د عربي تر تاثير لاندي راغلي دي. ښه به دا وي چي په قاموس کي وروسته له مصدرونو څخه هغه بنسټونه وښوول شي له کومه څخه چي د فعل مختلف گرامري شکلونه جوړيږي.د اسلانف په پښتو - روسي قاموس کي د کلام د اجزأ په سم ډول سره ښېل او د گرامري علامو په واسطه ښوول سوي دي. يوازي مفردو مذکرو صفتونوته گرامري علامې نه دي ليکل سوي. ددې علت به شايد دا وي چي ليکونکی اکثرأ صفتونه د مفرد، مذکر او اصلي حالت په شکل راوړي دي. د پښتوقاموس په خلاف په دې قاموس کي د کلام د اجزأوو معناوي په ښه توگه سره ښېلي سوي او تشريح سوي دي. خصوصأ کوښښ سوی چي کلام د هغو اجزاوو معناوي سره بيلي کړي،کوم چي د معنوي سرحدونو له پلوه متحرک وي لکه:١ول. ښه (د صفت په حيث) ښه آس، ښه هلک...٢ هم د اسم په حيث، د ښو ښه زيږي، د بدو وابنه-د بدو سرو څخه د ښو هيله مه کوه!...٣يم (د قيد په حيث) ډېر ښه، خورا ښه، ښه سو چي...په ښه ډول، په ښه شان، ښه مي په ياد دي چي ...[٤٥]

[٤٥] دتفصيل له پاره وگورئ اسلانف پښتو-روسي،قاموس د(ښه) قاموس مقاله.مالازمه ونه گڼل چي ټوله قاموسي مقاله دلته رانقل کړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسلانف په قاموس کي هغه صفتونه چي د مذکر د مفرد او جمعي له پاره يو ډول استعماليږي د خاصوگرامري علامو په واسطه ښوول کيږي. لکه تيره، ښه... خو ځيني صفتونه چي نه بدليدونکي دي يعني د مذکر، مونث، مفرد اوجمعي په حال کي يو ډول اسعماليږي لکه: لاسي، آبي... د اسلانف په قاموس کي د کومو خاصوگرامري علامو په واسطه نه دي ښوول سوي. هغه کليمې چي په پښتو ژبه کي يوازي د جمعي په ډول استعماليږي د اسلانف په قاموس کي د سموگرامري علامو په واسطه ښوول سوي دي لکه: غنم، وړی او داسي نور... همدارنگه د اسلانف په قاموس کي د کليمو هغه برخي چي د مارفولوژي له نظره بيليدوکي دي (مختاړي، وروستاړي، بنسټ) د گرامري علامو په واسطه ښوول کيږي. د کليمو بنسټونه د الفبأ په ترتيب په خپل ځای په قاموس کي ثبت سوي دي. دغه کار لږ څه غير موزون غوندي ښکاري؛ ځکه که چيري ځوک غواړي چي د کوم فعل بنسټ په قاموس کي ولټوي هغه ته بايد ددې فعل بنسټ معلوم وي.که چيري ورمعلوم وي نولټولو ته ئې کوم ضرورت نه پيداکيږي او که چيري نه وي ور معوم نو بيا ئې په قاموس کي د الفبأ په ترتيب نه سي پيداکولای. سمه به دا وي چي د فعلونو بنسټونه د مصدرونو سره يوځای راوړي وای، نه بيل بيل. مثلاً ښه به دا وای چي د (اغوند)، (الوځ)، (بول) بنسټونه ئې د (اغوستل) الوتل (او (بلل) د مصدرونو سره يوځای راوړي وای. مگر په دې قاموس کي مصدرونه د الفبأ په ترتيب په يوه ځای کي او د فعل بنسټونه ئې د الفبأ په ترتيب په بل ځای کي راوړل سوي دي . خو سره له دې بيا هم د اسلانف قاموس د کليمو د گرامري خصوصيتونو د ځرگندولو له پلوه تر ټولو هغو پښتو قاموسونو غوره دئ،کوم چي تراوسه خپاره سوي او زموږ لاس ته راغلي دي. کابل مجله ۱۳۵۲ل کال ۱۰گڼه۴۴-۴۷ مخونه ٦

په قاموس کي د لغتونو تلفظ ليکل او د خج ښوول

د پښتو ژبي فونوټيکي خصوصيات د همدې اوسني ليک په واسطه په واقعي ښه نه سي ځرگندېدای د پښتو ژبي او ليک ترمنځ ستره فاصله ليدل کيږي. دغه د پښتو ژبي د ږغونو او ليک ترمنځ بيلتون د پښتو قاموسونو ليکونکو درک کړی دئ. پښتو قاموس ليکونکو کوښښ کړی دئ، چي په يوه يا بل ډول سره د پښتو لغتونو تلفظ په قاموسونوو کي وښيي. محمدگل مومند په خپل قاموس (پښتوسيند-۱۳۱٦)کي د کلمو د تلفظ د افادې له پاره د مخففونو داسي يو سيستم غوره کړی دئ: ٧ ٤

ازانگه کول – (مف، مف، مم، سا، حر مخ، سا، مف، مض، سا)

بيرته اخيستل - (مک، سا، مج، سا، مف، سا، مم، مک، سامع، سا، حر مخ، سا) او داسي نور...

مگر د پښتو قاموس (پښتو – فارسي -۱۳۳۰) ليکونکو د پښتو سيند مرکب مخففونه لږ څه ساده کړي دي. په دې قاموس کي د کلمو تلفظ د داسي بسيطو تورو په واسطه ښوول کيږي چي هر توری ئې د هغو حرکاتو نمايندگي کوي چي اصلا په عربي ژبه کي معمول دي. لکه: لځول: (ز ف ز س) شکول: (س ز ز س) کور: (ض مج س) لور: (ص مع س) شيدې: (ک مع کمج) او داسي نور... دغه ډول تلفظ د افادې سستمونه له يوې خوا د ډېرو لوستونکو لهپاره مشکل او له بلې خوا د کليمو تلفظ نه افاده کوي. بلکي د کليمو د تورو حرکتونه ښيي. په همدې اساس دغه ډول سيستمونه د کليمو د فونيتيکي ترکيب سره پوره مطابقت نه لري. د پښتو په اوسني ليک کي هغه کليمې چي په زور (a) او زورکي (ə) ختميږي دواړه واولونو د يوه توري (ه) په واسطه ځرگنديږي. او سربيره پردې په پښتو قاموس کي دغه ډول واولونه د سکون په شکل ښوول سوي دي لکه: زړه: (س ز س) زړه: (ف ف س) او داسي نور... څرنگه چي له يوې خوا د پښتو ژبي د ږغونو او ليک

---

[4] کابل مجله ۱۳۵۳ل کال ۴ گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترمنځ توپیر موجود دئ او له بلې خوا دغه ډول د تلفظ د افادې سیستمونه چې په افغانستان کې د پښتو ژبې په قاموسونو کې مروج دي د کلیمې پوره او سم تلفظ نه سي افاده کولای. نو یوازنۍ سمه لاره به داوي چې په پښتو قاموسونو کې د کلیمو تلفظ په لاتیني تورو لیکل سوی. د لاتیني تورو په مرسته کولای سو چې د پښتو کلیمو سم تلفظ افاده کړو. همدا وجه ده چې په هغو پشتو قاموسونو کې چې په شوروي اتحاد کې خپاره شوي دي لکه: د پ بزودین پښتو - روسي قاموس (۱۹۵۰)، ک ۱۰.لېبدیف پښتو-روسي قاموس (۱۹۶۲) اوم. ګ. اسلانف پښتو - روسي قاموس(۱۹۶٦) کې د پښتو کلیمو تلفظ د روسي الفبا په تورو لیکل سوی دئ. د پښتو ژبې کوم ږغونه چې د روسي الفبا د تورو په واسطه نه سي افاده کیدای، نو د روسي ژبې د هغو تورو پر سر یا لاندي ټکي ورکول کیږي. کوم چې د مروج په لحاظ د پښتو ژبی د ږغونو سره نږدې ږغونه افاده کوي. سره له دې چې د اسلانف قاموس په پښتو قاموس لیکنه کې تر ټولو پښتوقاموسونو ښه او جامع دئ، خو بیا هم د پښتو کلیمو د تلفظ په برخه کې ځیني نیمګړتیاوي لري، لکه:

د اسلانف په قاموس کې: سم تلفظ یې

ټمبل (tambul) tambal

چیم چې

ړا ړي اوداسی نور...

د کلیمو خج: خج په بېلو بېلو ژبو کي د موقعیت په لحاظ توپیر لري. د ځینو ژبو په کلیموکي معین ځای لري او په ځینو ژبو کي بیا متحرک وي. په چیک او سلواکي ژبو کي خج د کلمو پر لمړي سیلاب راځي په پولیندي ژبه کي د کلیمي د پای له خوا په دوهم سیلاب باندي خج واقع کیږي. د فارسي ژبي په شان په پښتو کي د کلمو خج کوم معین ځای نه لري. په ځینو کلمو کي پر لومړي سیلاب، په ځینو کي پر منځني او په ځینو کي پر وروستي سېلاب خج راځي لکه: وسپنه (خج پر لومړي سیلاب) لوړوالی (خج پر منځني سېلاب)، پرون (خج پر وروستي سېلاب). په همدې اساس ویلای سو،چي د پښتو کلیمو د سم لوستلو لپاره به دا ښه وي؛ چي په پښتو قاموسونوکي د کلمو د خج ځایونه و ښوول سي، ځکه د خج د ځای د بدلون په اساس د ډېرو کلمو لغوي یاګرامري معناوو کي تغیر

پېښیږي چي ځیني مثالونه به ئې دلته راوړل شي

د لغوي معنا بدلون: غوټه (خج پر لومړي سیلاب) ګنډه

غوټه (خج پر وروستي سیلاب) غوټه، په اوبوکي ځان ډوبول.

ښکاري(خج پر لومړي سیلاب) ځرګندیږي

ښکاري (خج پر وروستي سیلاب) ښکارکول

واړه (خج پر لومړي سیلاب) ټول

واړه (خج پر ورو ستي سیلاب) کوچنیان تبره (خج پر لومړي سیلاب) ماضي

تېره (خج پر وروستي سیلاب) د پڅ ضد جوړه (خج پر لومړي سیلاب) سوله جوړه (خج پر وروستي سیلاب) جفت

بوره (خج پر لومړي سیلاب) هغه ښځه چي زوی ئې له لاسه ورکړی وي. بوره (خج پر وروستي سیلاب) چینی

د ګرامري معنا بدلون

نتوتل (خج پر وروستي سیلاب) د جمعي استمراري ماضي فعل ننوتل (خج پر لومړي سیلاب) د جمعي مطلق ماضي فعل

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوري وتل (خج پر وروستي سيلاب) د جمعي استمراري ماضي فعل پوري وتل (خج پر لومړي سيلاب) د جمعي مطلق ماضي فعل

پرې ايسته (خج پر وروستي سيلاب) استمراري ماضی فعل پرې ايسته (خج پر لومړي سيلاب) مطلق ماضي فعل

تړه (خج پر لومړي سيلاب) اسم (يوه پلنه ډبره،کلپه لاره) تړه (خج پر وروستي سيلاب) استمراري امر

گټه (خج پر لومړي سيلاب) اسم (پايده) گټه (خج پر وروستي سيلاب) استمراري امر او داسي نور..

څرنگه چي په پښتو ژبه کي د خج ځای متحرک دئ؛ نو په پښتو قاموسونو کي د کلمو د خج د ځای ښوول يو ضروري کار دئ. دا کار له يوې خوا د کلمو په سم لوستلو کي زموږسره مرسته کوي او له بلي خوا د کلمو د معياري تلفظ له پاره هم بې گټي نه دئ. خو سره له دې هم پښتو قاموس ليکونکو دې موضوع ته پوره پاملرنه نه ده کړې اوبې له يو څو کلمو نه چي د خج ځايونه ئې ښوول سوي دي نوري ټولي کليمې ئې بې د خج د ځای له ښوولو ثبت کړي دي. خو اسلانف په خپل پښتو روسي قاموس کي دهري کلمې دخج ځای شوولی دئ.

د لغتونو انتخاب

دمخه تر دې چي د لغتونو اساسي مسألی په پښتو قاموس او د اسلانوف په پښتو- روسي قاموس کي په ژور نظر سره وکتل شي بايد د اوسنۍ ادبي پښتو د لغوي پانگي مشخصات په لنډ ډول و ښوول سي. په معاصره ژبپوهنه کي دا يو منل سوی حقيقت دئ، چي خارجي عوامل د يوې ژبي په تاريخي تکامل کي ستر رول لري. يوله دغو عواملو څخه د ټولني اقتصادي-تاريخي مرحله او د دولت شکل دئ. د مثال په ډول: د يوې ژبي موجوديت د لهجو په شکل د فيوډاليزم د دورې يو څرگند خصوصيت دئ؛ لکه چي په فيوډالي دوره کي اقتصادي او سياسي مرکزيت ضعيف وي همداسي په دې دوره کي د يوې ژبي د لهجو ترمنځ زياته او تماسونه لږ وي.[٤]

نو ځکه په داسي ټولنو کي ژبه يو معياري اوعمومي بڼه نه لري، بلکه د بيلو بيلو لهجو په شکل څرگنديږي هره تاريخي دوره د ټولني په ژوندانه کي يو خاص اجتماعي او اقتصادي رژيم منځ ته راوړي.څرنگه چي ژبه د ټولني د شعور د انعکاس او څرگندوني وسيله ده نو ددغه خاص اجتماعي او اقتصادي رژيم په ژبه کي منعکس کيږي، چي په همدې اساس د ټولني د توليدي قواوو، تخنيک او کلتور د انکشاف په وجه نوي مفاهيم منځ ته راځي او دا په خپل وار دا غواړي چي د ژبي په وسيله افاده سي. د ژبي د تاريخي تکامل د خارجی عواملو څخه يو هم ژبني تماسونه دي نن ورځ په يوه داسي ژبه هم نه وي چي په خپل تکاملي جريان کی دي د نورو ژبو له تاثير څخه بې برخي پاته وي.

د ځينو ژبپوهانو په عقيده (ټولي ژبي په عمومي ډول مخلوطي گڼل کيدای شي د پښتو ژبي لغوي پانگه هم په خپل تاريخي تکامل کي د بيلو بيلوتغيراتو سره مخامخ سوي ده ځيني لغتونه له منځه تللي او زاړه سوي دي او ځيني بيا نوي راپيدا سوي دي: په عمومي ډول د اوسنۍ ادبي پښتو ژبي لغوي پانگه له دوو برخو څخه تشکيله سوې ده. يوه برخه د پښتو ژبي خپلي کلمې دي او بله برخه هغه کلمې دي چي د نورو ژبو لکه: عربي، فارسي، ترکي، هندي، انگليسي او نورو اروپايي ژبو څخه د تاريخ په اوږدو کي پښتو ژبي ته ور ننوتې او د تاريخي ضرورت پر اساس استعمال سوي او هم اوس استعماليږی. د دخيلي پانگي ستره برخه هغه کلمې دي چی د عربي ژبي څخه پښتو ته ورننوتې او د ژوندانه په بيلو بيلو اړخونو کي استعماليږي، لکه مذهبي اصطلاحات: جنت، صراط، اعراف، صحابه، طواف، صدقه... تعليمي او تربيوي اصطلاحات: معارف، ثقافت، تعليم، اخلاق... حقوقي او قضايي اصطلاحات محکمه، قاضي، عدليه، استنطاق، عدالت...

---

٤ کابل مجله ١٣٥٣ل کال ٩ گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجتماعي او سياسي اصطلاحات: مبارزه، طبقاتي استعمار، استثمار اضداد ...اداري او دولتي اصطلاحات صدارت، وزارت، ماموريت، كاتب، مدير، مامور، رئيس، وزير، صدر اعظم... تقريباً ټول گرامري اصطلاحات: صرف، نحوه، صفت، فعل، مصدر،ضمير...

سربېره پردې عربي كلمې د پښتو ژبې په نورو برخو كې هم استعماليږي. لنډه دا چې ويلای سو چې مشكله به وي چې په پښتو ژبه كې دې داسې ساحه موجوده وي چې هلته دې عربي دخيلي كلمې نه استعماليږي. د ب. ز. خاليدف په عقيده د اوسنۍ ادبي پښتو ژبې په لغوي پانګه كې په سل كې پنځوس عربي دخيلي كلمې دي. همدا رنګه عربي دخيلي كليمی په پخوانيو پښتو اثارو كې هم په زياته اندازه ليدل كيږي مثلاً: د شپاړسمې پېړۍ د ليكونكي بايزيد انصاري په ليكنو كی په سلو كې شل د اخوند دروېزه په ليكنو كې په سلو كې دېرش، داتلسمې او نولسمې پيړيو په اشعارو كې په سلو كې تر دېرشو څلوېښتو پورې عربي دخيلي كليمې استعمال سوي دي. مګر په پښتني فولكلور كې عربي دخيلي كلمې لږ استعمال لري، چې تقريباً په سلو كې درو څخه تر اتو پورې عربي دخيلي كليمی موجودې دي دا چې د عربي ژبې څخه پښتو ته ډيري كليمې ننوتې كومه تصادفي خبره نه ده، بلكي تاريخي علتونه لري له يوې خوا عربي ژبې د ختيځواسلامي هيوادونو د كلتور په تاريخ كې ستر رول لوبولی دئ او همدا وجه ده؛ چې كله كله عربي ژبه حتی د شرقي لاتيني ژبې په نامه ياديږي. له بلې خوا دا چې عربي يوه ديني ژبه وه چې له دې پلوه هم هرومرو د ټولو اسلامي هيوادونو ژبې بې تاثيره نه دي ځيني پاته سوي، نو طبعي خبره ده چې د همداسې عواملو له كبله پښتو ژبې ته هم زيات عربي لغتونه ور ننوتي دي. همدا رنګه پښتو د فارسي ژبې څخه هم بې تاثيره نه پاته ده سوی؛ ځكه له يوې خوا د پښتو او فارسي ويونكو ګډ ژوند او تماسونه او له بلې خوا دا چې فارسي د دوو پېړيو په اوږدو كې د افغانستان يوازنۍ رسمي دولتي او دمعارف ژبه وه.

پرته د عربي او فارسي ژبو څخه د تركي او هندي ژبو څخه هم ځيني لغتونه پښتوته ورننوتي دي. د وروستيو شلو دېرشوكلونو په اوږدو كې د علمي، اجتماعي، تخنيكي او اقتصادي روابطو د تكامل په سبب د اروپايي ژبو څخه علمي، تخنيكي، اقتصادي او بين المللي سياسي اصطلاحات پښتو ته ور داخل شوي او عام استعمال ئې موندلی دئ، چې دې كار د پښتو ژبې لغوي پانګه لاپسې درنه كړې ده. د پښتو ژبې د لغوي پانګې د مشخصاتو لنډې يادونې څخه وروسته به او س دا وګښېږو چې په پښتو قاموسونو كې د پښتو لغوي پانګې د انتخاب په برخه كې د كومو پرنسپونو څخه كار اخيستل سوی دئ.

پښتو قاموس: په پښتو قاموس كې زياتره هغه لغتونه ثبت سوي، چی د پښتو اصلي لغتونه ګڼل سوي او يا دا چې له دغو لغتونو څخه په اشتقاقي ډول جوړسوي دي. په همدې اساس په دې قاموس كې اكثراً هغه لغات راغلي دي؛ چې په عاميانه اومحاوري ژبه كې مستعمل دي.

مګر هغه لغتونه ډېر لږ ثبت سوي چې اجتماعي او علمي مفهومونه څرګندولای سي. ددې علت دادی چې دغه ډول لغتونه يعني اجتماعي، علمي، اقتصادي او سياسي اصطلاحات تر ډېره حده پورې د پرديو ژبو څخه پښتو ته ور ننوتي. كه څه هم دغه ډول دخيل لغتونه د پښتو ژبې د فعالي لغوي پانګې اساسي برخه تشكيلوي او د پښتو ژبې په علمي او ادبي ليكنو كې زيات استعماليږي خو بيا هم د نوموړي قاموس ليكونكو د هغو د ثبتولو څخه ډډه كړې ده. ددې قاموس له لوستلو څخه سړی دې نتيجې ته رسيږی، چې ليكونكو به نه غوښتل چی پردۍ كلمې دې په دې قاموس كې راوړل سي. خو سره له دې هم د (۲۰۰) كلمو په حدودو كې پردې لغتونه ثبت سوي دي چې د ليكونكو له خوا د مفغن يا مشتركو كلمو په نامه ياد سوي دي. او يو څو محدود (د لسو په شاوخوا كې) لغتونه هم د دخيلو په نامه راوړل سوي دي؛ لكه (ناموس، نبي، غني،كرت،

[50] ب.ز.خاليدف په اوسنۍ ادبي پښتو كې عربي دخيلي كلمې ددوكتورت دتيزيس لنډيزه تاشكند دثمرقند پوهنتون،۶مخ ۊ۱۹۵۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

نرگس، لام) کوم لغتونه چي د ليکونکو لخوا د مشترکو يا مفغنو په نامه ثبت سوي اکثراً د دخيلو کلمو سره د پرنسيپ له پلوه کوم توپير نه لري، اوس به له هر گروپ څخه د نموني په ډول ځيني لغتونه د دغه قاموس څخه را واخلو.

مفغني کلمې: کوزه (قبضه)،کوايت (قواعد)، لوز(لفظ) مابوب (محبوب)، مامور(معمور)، ماملة (معامله)،کتل (قتل)...

مشترک لغتونه: خير، دنيا، ميدان،کبر،گرمه، ملنگ، ناز، اپرين، هوس...په پښتو قاموس کي د مفغنو او مشترکوکلمو په برخه کي هيڅ يوه يادونه نه ده سوې چي په دې برخه کي د ليکونکو اصل هدف او پرنسيپ ځيني ځرگند سوي واى. خوکله چي هغه لغتونه چي په قاموس کي د دخيلو مفغنو او مشترکو په نامه ياد سوي دي سره مقايسه کړو دا ځرگنديږي چي د دغو لغتونو ترمنځ د پرنسيپ او اصولو له مخي کوم توپيرونه ليدل کيږي. د ځينو څېړونکو په عقيده پښتو ژبې ته د ترکي ٥ ژبو څخه ډېر لغتونه ننوتي دي خو په دې قاموس کي داسي لغتونه ډېر لږ ليدل کيږي، چي هغو ته دي کومه داسي اشاره سوې وي چي د ترکي ژبو څخه پښتو ته راغلي او يا د ترکي ژبو څخه مفغن گڼل سوي وي لکه: چاکو او خلگ په دې قاموس کي ځيني داسي کلمې ليدل کيږي، چي اصلاً د ترکي ژبو څخه پښتو ته ورننوتي دي، خو د قاموس ليکونکو هغه را اخستي او بې له کومي يادوني څخه ئې ثبت کړي دي، لکه: کارگه، ورشو، ټنگه، چول،کاچوغه او داسي نور...

مگر له بلي خوا په دې قاموس کي نور ډېر داسي زاړه لغت ثبت سوي دي خو هغو ته کومه سبکي اشاره نه ليکل سوې، لکه: غوړن، دښن، دريځ، تون زړن، ستايوال، لونل، ميرځي، جونډى، رپ ، سوبه، ښکلل،گروهيدل، لوړاوى، روغى او داسي نور... همدارنگه ځيني نوري داسي زړې کلمې سته چي د پورتنيو زړو کلمو سره يو ځاى په پخوانيو ادبي ليکنوکي ليدل کيږي او د استعمال له پلوه هم له پورتنيو زړو کلمو سره کوم توپيرنه لري خو پښتو قاموس نه د ي اخيستي، لکه: سولل، باړى، ټيکنه، سين،کورول، مخسور، من، سمى، شنار، ملا اوداسي نور...

پښتو روسي قاموس: د پښتو قاموس په خلاف په دې قاموس کي د پښتو کلمو په څنگ کي دخيل اجتماعي سياسي لو علمي لغات هم ثبت سوي دي؛ ځرنگه چي اسلانوف ته دا پوره ځرگنده ده چي يوې ژبي ته د نورو ژبو څخه کلمې او اصطلاحات داخليدل يو تاريخي واقعيت دئ، نو ځکه په خپل قاموس کي هغه پردۍ کلمې چي دنورو ژبو څخه پښتو ته راغلي او اوس مستعملي دي ثبت کړي دي؛ لکه: جوى، خانم، خاک پا، آمدن، درون، زنبور، سرفه، کارد، نماز، پاسخ او داسي نور... ځينو فارسي کلمو ته ليکل سوي دي، چي لږ استعماليږي، لکه: استخوان، پشم، سنگ، آتش، خنک، ابر، افتاب، ابرو اوداسي ... د زړو په برخه کي ددې قاموس او پښتو قاموس ترمنځ کوم توپير نه ليدل کيږي. اسلانوف هم په خپل قاموس کي ځيني زاړه لغتونه راوړي او ځيني ئې بيا نه دي ثبت کړي ځرنگه چي دا قاموس د زړو لغتونو په برخه کي د پښتو قاموس سره د پرنسيپ له پلوه کوم اساسي توپير نه لري نو په دې بر خه کي زياتو توضيحاتو ته ضرورت نه ليدل کيږي.

چي اسمان يي مخ پټ کړی په سحاب ؤ	خدای وماته ښکاره کړ هغه نمر بيا
چي رقيب راته تړلی په زنځير ؤ	خپل حبيب راباند يرانيست هغه ور بيا
په وصال يي منت بار اوسه رحمانه	په صدف کي دخيل نشته دگوهر بيا

مقايسوي ـ تاريخي ژبپوهنه او ۱۹ پېړۍ

د نولسمي پېړۍ ژبپوهنه د مقايسوي-تاريخي ميتود پر محور گرځي، ددې ميتود په رامنځ ته راتلو سره په ژبپوهنه کي د نوو علمي تحقيقاتو ور پرانستل کيږي او ژبپوهانو ته داسي امکانات لاس ته ورځي چي د ژبنيو واقعتونو بېل بېل اړخونه

---

٥١ دمفغنواو دخيلو کلمو په برخه کي وگورې زيرى( )گنى

٥٢

(c) ketabton.com: The Digital Library

په سیستماتیک ډول تر څېړني لاندي و نیسي مختلفي پېچلې مسألې طرحه او هم حل کړي، لکه: د یوې کورنۍ د ژبو د ارتباط ښوونه، د ژبو د تکاملي قوانینو سپړنه یوازي او یوازي د همدې مقایسوي-تاریخي میتود په مرسته ژبپوهانو وکړای سول چي د پخوانیو مړو ژبو رمزونه کشف او د لوستلو وړوګرځوي.

دا ډول څېړني ته یوازي د ژبپوهني بلکه د بېلا بېلو میتودونو د پخواني تاریخ او کلتور پر نا څرګندو اړخونو رڼا اچوي، د همدې میتود د رواجیدو سره د ژبپوهني په تاریخ کي یوه نوې اصولي او علمي مرحله شروع کیږي او ژبپوهنه د یوه مستقل علم بڼه غوره کوي. ددې میتود رواجیدل په کوم یوه خاص مملکت پوري اړه نه لري او حتی مخکي له نولسمي پېړۍ څخه په بېلا بېلو هیوادونو کي داسي تمایلات لیدل کیږي چي مختلفي ژبې سره مقایسه او د هغوی نږدېوالی اولېږي والی وښیي او ژبې پر مختلفو کورنیو اوګروپونو ویښیي. څرګنده ده، چي دغو څېړنو تر ډېره حده پوري ساده شکل درلود او مقایسه به صرف پرځو مثالونو بنا کې ده، خو په نولسمي پېړۍ کي دغه تمایلات به اروپایي هیوادونو کي علمي بڼه غوره کوي او پر مشخصو او مستندو اصولو بنأ کیږي. د نولسمي پېړۍ د لومړنیو شلو کلونو به شاوخواکي لومړني ژبني علمي آثار منځ ته راځي چي د مقایسوي-تاریخي میتود علمي پرنسپونه پکښي طرحه کیږي. د سوېډن د ژب پوهاند ر. رسک (۱۸۳۲-۱۷۸۷م) اثر (د پخوانۍ ایسلایندي ژبې د پیدایښت څېړنه) چي په ۱۸۱۸م کي خپریږي، د مشهور جرمني عالم ف. بوپ(۱۸۶۷-۱۷۹۱)اثر(۱۸۱٦) چي په هغه کی د سانسکریت د تصریف سیستم د زندي، ارمني، یوناني، لاتیني، دري او جرمني ژبو د تصریف سیستم سره مقایسه کیږي، د یاګریم (۱۸۶۳-۱۷۸۵) اثر د جرمني ژبې ګرامر، چي په ۱۸۱۹ کي خپور سوي دي، د اولسي عالم ا.خ. و ستوک اثر چي په ۱۸۲۰ کي ئې لومړی ټوک وتلی دئ د مقایسوي-تاریخي ژبپوهني د نولسمي پېړۍ لومړني مشهور اثار ګڼل کیږي.

د دغو ژبپوهانو د اثارو له کتلو څخه سړی دې نتیجې ته رسیږی چي د ژبو مقایسه باید مخکي تر هرڅه د ګرامري شکلونو پر تجزیه بناوي. که چیري په دې صورت کي د ژبو ترمنځ اساسي نږدېوالی څرګند سي نو هغه وخت کیدای سي چي د دغو ژبو د خپلوي مسأله طرحه سي. راغلو دې ته چي د ژبو په مقایسه کي د لغاتو شباهت او نږدېوالی د ژبو د خپلوي په برخه کي کوم مطمئن معیار ګڼل کیدای نه سي؛ ځکه ډ ژر احتمالات سته چي دغه مشابهي کلمې به په تاریخي دورو کي یوې ژبې د بلي ژبې څخه په مستعاراخستي وي.نوله همدې کبله د ژبو د خپلوي د څېړني په برخه کي د لغوي شباهتونو څخه باید یوازي د مکمل په حیث کار واخیستل سي، یعني که چیري د دوو ژبو ترمنځ موږ وکړای سو، چي د ګرامري اشکالو (مختاړو، وروستاړو،...) نژدېوالی پیداکړو نو وروسته تر هغه به لغاتو ته رجوع کوو. او د لغتونو په مقایسه کي هم باید اصلي اشکال (ریښې) او د هغوی پخوانۍ معناوي سره پرتله سي. د ژبو په مقایسوي-تاریخي څېړنو کي سربېره پرګرامري تجزیو او لغوی سپړنو باید د ژبې په غږیز اړخ ته هم پوره توجه وسي او په دې برخه کي پوره احتیاط په کار دئ، ځکه د اوسنیو ژبو په منځ کي کیدای سي چي د بېلو بېلوکلمو د غږیز شباهتونه تصادفي وي. نو ددې له پاره، چي د تصادف و ډنډ ته ور ونه لوېږو، لازمه ده چي هرغږیز شکل په تاریخي لحاظ د پیدایښت څخه را ونیسو او ټول تاریخي تحولات او تغیرات ئې هم په ژبه او هم په هغه ګروپ کي چي دا ژبه ورنژدې بلل کیږي وسپړو. د همدې ډول څېړني په ترڅ کي کولای سو، چي هغه مشخص قوانین کشف کړو کوم چي ددې تغیراتو او تحولاتو سبب ګرځي. د همدغو غږیزو شکلو د تحول د قوانینو کشف او سپړنه د مقایسوي-تاریخي ژبپوهني بنسټ تشکیلوي. دا ژبنی مکتب اوس هم د نړۍ په بېلو بېلو هیوادونو کي یو شمېر پیروان لري. دلته به ددې مکتب د دوو پېړیو (نولسمي او شلمي) د تحقیقاتو نتیجې او هغه پرنسپونه چی د ژبو د مقایسې په برخه کي ددې مکتب د پیروانو له خوا وړاندي سوي او په مختلفواثاروکي ئې یادونه سوې په لنډ ډول وړاندي کړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱-د ژبو د يوه گروپ په منځ کي چي د خپلوي اړيکي ليدل کيږي ددې اصلي علت دا دی چي دغه ژبي د يوې واحدي ژبي د انحلال او انحطاط په نتيجه کي د بېلوبېلو لهجو په شکل منځ ته راغلی او تاريخي شرايطو د بېلوالي او هرې لهجې د خاص تکامل په نسبت د دوی ترمنځ فرقونه دومره زيات سي چي هري يوې د مستقلي ژبي بڼه غوره کړې ده. که څه هم اوس نه سي کېدای، چي اصلي لومړنۍ ژبه چي د انوري ژبي ځني زېږېدلې دي په پوره ډول د ټولو مشخصاتو سره بيرته را ژوندۍ کړو، خو يوازي دومره کيدای سي چي د هغې فونتيکي، گرامري او لغوي اساسي او کلي مشخصات څرگند او وټاکل سي.

۲-په مقايسوي-تاريخي ميتود کي د لغوي شباهتونو څخه کار اخيستل کيږي، خو دا معنا نه لري چي هره کلمه چي په مخه راغله او په څو ژبو کي ئې يو ډول ږغيز شکل او يوه معنی درلوده، نو دی د ژبو په مقايسه کي د تشابهي معيار په حيث کار ځني واخستل سي. دغسي کلمې د يوې خوا کيدای سي؛ چي د خپل مستعار شکل و لري لکه: د فابريکه، کلمه چي په بيلو بيلو ژبو کي يوه ږغيزه بڼه لري او هم په يوه معنی استعمالېږي. او د بلې خوا کيدای سي چي داسي شباهتونه تصادفي وي، لکه: په پښتو اودري کي د (بد) کلمه او په انگليسي کي د bad کلمه چي هم د معنی په لحاظ او هم د ږغيز شکل له پلوه سره يو شی غوندي دئ. ددې ډول شباهتونه او نژدې والی د سېړنو په اساس هيڅکله يوې سمي نتيجې ته رسيدای نه شو. د مقايسې په وخت کي بايد داسي کلمې انتخاب سي چي په تاريخي لحاظ د لومړنۍ اصلي ژبي عصر ته نژدې وي. د لومړنۍ اصلي ژبي تاريخي مرحله د ځينوفرضيو پر اساس لومړنۍ ابتدايي بشري ټولنه گڼله سوې ده، نوکه چيري سړی هغه کلمې سره مقايسه کړي چي دکپټاليزم د عصر محصول وي لکه: فابريکه، موټر... نو دا به يوه غير اصولي مقايسه وي. د اکثرو پوهانو به عقيده په لغوي مقايسه کي بايد هغه کلمې سره پرتله سي چي د مفاهيمو د افادې له مخه تاريخي تقدم ولري لکه: خور، ورور، پلار، مور... اعداد يو، دوه، دري... د حيواناتو اونباتاتو نومونه، په دې ځای کي د لغتونو د معنا کلي شباهت حتمي نه بلل کيږي، مگر منتها دومره خبره ده چي د اختلاف په صورت کي بايد فرقونه سيستماتيک وي.

د ژبو په مقايسه کی يوازی د لغوي شباهتونو پيداکول کافي نه گڼل کيږي؛ بلکي ددې له پاره چي يوه مقايسوي څېړنه د ژبو د خپلوۍ د ارتباط په برخه کي مستنده او علمي بڼه و لري، نو ښايي چي په مقايسې کي د ژبوگرامري جوړښت و سپړل سي او د دوی په منځ کی نږدې اړيکي کشف سي.

۴- په مقايسوي-تاريخي څېړنو کي د ژبو ږغيز جوړښت ستر ارزښت لري. او بې له مقايسوي ږغپوهني څخه مقايسوي ږغبوهنه اصلاً خپل مفهوم بايلي. د ږغيزو شباهتونو د پيداکولو لپاره بايد ډېره هڅه ونه سي چي داسي کلمې پيداکړای سي چي په غږيزه بڼه کي ئې کلي شباهت موجود وي، ځکه په هره اندازه چي د کلمو ږغيز شباهت سره ورته وي په هغه اندازه ژبي يو له بله ليري او د دوی د خپلوي احتمالات لږوي؛ مگر برعکس هر څومره چي په ږغيزه بڼه کي سيستماتيک شباهت او لږ منظم توپير موجود وي په هغه اندازه د ژبو د خپلوۍ احتمالات ډېر قوي دي. ځکه کومي ژبي چي د يوې اصلي منشأ څخه را زېږېدلې او بيا په بيلو بيلو تاريخی او اجتماعي شرايطو کي وده کوي نوهرو مرو به تغيرات هم مني. د غږيزو شباهتونو په پيداکولو کي بايد هغه غږيز تغيرات په نظر کي ونيول سي، چي د تاريخ په اوږدو کي دداخلي تکاملی قوانينو په اثر په خپله په ژبه کي منځ ته راغي او د ژبي د فونيتيکي قوانينو بڼه غوره کوي.

۵-د دې له پاره چي د يوه گروپ ژبو د لومړنۍ ژبي (چی دانوري ځني زېږېدلی) فونتيکي گرامري او لغوي عمومي مشخصات را پيداکړو، نو ښه به دا وي چي د يوې خوا د دغو ژبو دکلمو ريښې، مختاړي، او وروستاړي سره مقايسه سي او د بلې خوا د پخوانيو مړو ژبو مواد د ژونديو ژبو او لهجوسره پرتله سي ترڅو چي د منظمو تغيراتو د سپړني په نتيجه کي

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړني اشکال وټاکو. د نولسمي او شلمي پېړيو په ژبپوهنه کي د مقايسوي- تاريخي څېړنو په نتيجه کي ژبپوهان موفق سول چي د نړۍ ژبي پر بيلو بيلو کورنيو او گروپونو وويشي. د همدې مقايسوي-تاريخي څېړنو په اثر پښتو ژبه په اريايي گروپ بيا په ايندو اروپايي کورنۍ کي داخليږي. دلته به د مثال په ډول يوازي د ايندو اروپايي کورنۍ ژبي وښيو:

اريايي گروپ: پښتو، دري، بلوڅي، تاجيکي،کوردي، پامري، اوسيني، تاتي، تاليشي، د کسپين د غاړو ژبي، يغنوبي.

۲-هندي گروپ: هندي- اوردو، بنگالي، پنجابي، هندي، سيندي، راجستهاني،گوجراتي، مراتهي، سينگالي، نيپالي، بهاري، اوري (اودري)، آسيامي، کشميري، څيگاني

۳-سلاوياني گروپ: روسي، اوکرائني، بيلروسي، بلغاري، مقدوني، سېربه خرواتي، سلويني، چيکي، سلواکي، پوليندي، کاښو، سېربه لوږيځ

۴-د بالتيک گروپ: ليتواني، ليتوني، لتگالي

۵-جرمني گروپ: انگليسي، هاليندي، جرمني، دنمارکي، سوېډني، ناروېجي، آسلايندي، فريزي، فاريوري، ايديش

٦- روماني گروپ: فرانسوي، ايتالوي، هسپانوي، پرتگالي، روماني، پرونسالي، سرديني، کتلاني، ملداري، ارموني، ريته رومانيؤکربولي

۷- کليتي گروپ ابرليند يوسکاتلندي، د مان د ټاپوگانو ژبي، بريتوني، اونبزي (وليبي)، گالي

۸- يوناني گروپ: نوې يوناني ژبه. ۹-الباني گروپ: الباني ۱۰-ارمني گروپ: ارمني ۱۱- اناتومي گروپ: په دې گروپ کي ژوندۍ ژبي نشته ۱۲-تخاري گروپ: په دې[4] گروپ کي ژوندۍ ژبي نشته[5].

مقايسوي تاريخي ميتود په ژبپوهنه کي ستر نوي تحولات راوستل. ژبپوهنه ئې پرعلمي اساساتو و دروله او پخوانۍ عنعنوي ژبپوهني ته يي د نوو پرنسپونو او ميتودونو پر اساس ځرگنده وده ورکړه. دابې ځايه نه ده چي پوهان د همدې ميتود په رواجيدو سره ژبپوهني ته د يوه مستقل علم په حيث قائليږي، خو سره ددې ټولو ښېگڼو دا ميتود ځيني نيمگړې خوا وي لري چي ځيني عمومي نيمگړتياوي ئې دا دي:

د دې ميتود پيروانو د ژبي ځينو مسألو ته لکه: دا چي ژبه څنگه تکامل کوي؟ کوم عوامل دي چي ژبي په تحول او تکامل کي مؤثر رول لري؟ توجه نه ده کړې

۲-د دې پوهانو ټوله توجه دې ته وه چي د يوې کورنۍ ژبو هغه اصلي او پخوانۍ ژبه راوسپړي، د کومي څخه چي ددې کورنۍ نوري ژبي زيږزدلي دي په همدې اساس د دوی ټولي څېړني د يوې مړې ژبي د را ژوندۍ کولو پر محور گرځېدې. د مړو ژبو د څېړنو بي ځايه تمايل ددې سبب شو چي د ژوندیو ژبو د داخلي جوړښت اوسټرکچر څېړنه له نظره ولوېده او ډېره لږه توجه ورته کيده. دغه سبب وو چي په شلمه پيړۍ کی د پوهانو د انتقادونو په نتيجه کي نوی ژبنی مکتب منځ ته راغلی چی ستروکتوراليزم په نامه يادېږي. (ستروکتوراليزم به په خپل ځای وڅېړل شي)

ملاده گراماتيزم

دنولسمي پېړۍ په اواخرو او د شلمي پېړۍ په اوايلو کي ملاده گراماتيزم د اروپا په ژبپوهنه کي يو مؤثر ژبنی مکتب وو. دا ژبنی مکتب په جرمني کي منځ ته راغلی (د۱۸۷۰کال په شاوخوا کي) ددې مکتب منځ ته راتگ او فعاليت ددغو پوهانو دنومونو سره ارتباط لري: ا. لېسکين(۱۹۱٦-۱۸۴۰)، و. ښېرير (۱۸۸۷-۱۸۴۱)، ب. ديلبريوک (د۱۸۴۲-۱۹۲۲)، گ.

---

[4] داريايي گروپ مړې ژبي دادي :زړه فارسي،اوستا.پهلوی،ميدي،پارفياني،موغدي،خوارزمي،سکيفي،ساکي(خوتني)

[5] دژبو دوېښ په برخه کي وگورئ:ا.ا.ريفرماتسکي.دژبپوهني مبادي.۱۹٦۷م،۴۰۷-۴۴٦مخ،ر.بوداگف.دژبپوهني دعلم مقدمه.۱۹۵۸ م،۳۵۷-۳٦۰ مخ. ب.ب.ن.گلوين.دءپوهني اساسات ۱۹٦۸م ،۲٦۱-۲٦۹ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاول (۱۹۲۱-۱۸۴٦)، گ او ستگوف (۱۹۰۹-۱۸۴۷، ک. بروگمن (۱۹۱۹-۱۸۴۹)، په روسیه کی ف. ف. فرتوناتف (-۱۸۴۸ ۱۹۱۴)، اکادیمیک ا. ا. ښاخمتف (۱۹۲۰-۱۸٦۴)، په امریکا کي و. د. اویتني (۱۸۹۴-۱۸۲۷)، په فرانسه کي م. بریيل (۱۹۱٦-۱۸۳۲)، په ایټالیاکي گ. اسکولي (۱۹۰۷-۱۸۲۹) او داسي نور...

که څه هم دا مکتب د اصولو د مخه د مقایسوي-تاریخي میتود دریمه متکامله مرحله گڼل کیږي، خو بیا هم ددې له پاره چي خپل روش د یوه مستقل ژبني مکتب په حیث وړاندي کړي، نو یوه اعلامیه (مانیفیست) خپروي او په هغې کي د تاریخي-مقایسوي میتود په پیروانو او رهبرانو انتقادونه کوي. د مانیفیست د لیکونکو انتقادونه، ف. پوپ، یازگریم، ا. شلېخر او د مقایسوي-تاریخي میتود نورو مشرانو ته متوجه وو.

د ملاده گراماتیزم پیروانو داسي عقیده درلوده چي که څېړونکی غواړي چي کوم نوی میتود وړاندي کړي، نو ښايي چي اول هغه معلومات وسپړل سي چي د مخه تر ده وړاندي شوي دي . په همدې اساس دوی هم د مخه تر دې چي خپل اصول وړاندي کړی اول د مقایسوي- تاریخي میتود اصول د انتقادي پلوه سپړي. د اعلامیی لیکونکي وايي چي د مقایسوي- تاریخي میتو د رهبرانو د خپلو څېړنو د محور په حیث د ایندواروپايي ژبو څېړنه منلې ده او په دې برخه کي ئې جدي تحقیقات کړي دي. مگر بد بختانه حتی په دې برخه کي ځینو اساسي مسألو ته لکه: دا چي په عمومي ډول یوه انساني ژبه څنگه ژوند او تکامل کوی؟ او داچي کوم عوامل د انسان پر وینا تاثیر کوي؟ او دا عوامل د انساني ژبي په تدریجي تکامل کی څومره رول لري؟ هیڅ توجه نه ده کړې، نو طبعي خبره ده تر څو چي دغه عوامل ونه سپړل سي او څېړونکی پرې ونه پوهیږي، نو څېړنه کوم علمي ارزښت نه پیداکوي. نو همدا وجه ده چی ټولي مقایسوي-تاریخي څېړني یوه شلېدلې او غیر منظمه بڼه لري.

سربیره پر دې د مانیفیست لیکونکي د مقایسوي-تاریخي میتود د پیروانو اشتباهات په دې کي بولي چي: ۱- دوی سایکولوژي ته کافي پاملرنه نه ده کړې. ۲- د دوی ټولو توجه دې ته وه، چي هغه پخوانۍ ژبه را وسپړي چي دا نوري ژبي ځیني زېږېدلې دي. ۳- دوی بې د کومو اسنادو څخه تاریخ پر دوو دورو وېشي .

د مخه تر تاریخ دوره او تاریخي دوره. ۴- دو ی د ژوندیو ژبو او د دوی د تاریخ سره کافي دلچسپي نه درلوده. ۵- دوی غږ او توري سره گډ کړي دي. ٦- په فونوټیکي قوانینو کي استثنأت منی. ۷- په اشتقاقي قوانینو کی انالوژي ته په ارزښت نه دي قائیل سوي. د مانیفیست لیکونکي وروسته تر دې انتقادي برخي خپل اصول وړاندي کوي. ددې اصولو اساسي ټکي په دې ډول دي:

١. ژبه یو داسي شی نه دئ، چی د باندي تر انسان دي موجودیت ولري، بلکه برعکس ژبه په واقعي ډول په فرد کي موجودیت لري.

٢. نو په همدې اساس د ټولو ژبنیو تغیراتو منشاویونکي افراد دي

- د انسان سایکولوژیکي او فزیکي فعالیت ثابت او نه بدلیدونکی دئ.

٣. لکه څنگه چي هر فونوټیکي تغیر په میخانیکي ډول د مشخصو قوانینو پر اساس منځ ته راځي، نو ځکه اشتباه هم نه مني.

٤. د ژوندیو ژبو په ژوند کي د انالوژي پر اساس د نوو ژبنیو اشکالوجوړېدنه ستر ارزښت لري. او دا د ژبو د غني کیدو یوه مهمه وسیله ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملاده گراماتیزم د اعلامیې تر خپرېدو دوه کاله وروسته و گ. پاول مشهور اثر چي (د ژبي د تاریخ پرنسیپونه) نومیږي راوزی. دا اثر د ملاده گراماتیزم د میتودولوژي څرگنده نمایندگي کوي. پاول ددې اثر په یوه برخه کي د (فرد، ټولني او ژوند) پر مقابلو روابطو رڼغیږي.

پاول لیکي چي: «ټولنه یوازي کلتور جوړوي، یوازي همدا ټولنه ده چي سړي ته تاریخي موجودیت ورکوي» «افهام او تفهیم یوازي هغه شی دئ چي د فرد ژبه خلق کوي» «که څه هم فردي سایکولوژي او فزیکی خصوصیتونه د ژبي د شکل عوامل دي، خو بیاهم د افهام او تفهیم درول په تناسب دوهم درجه عوامل گڼل کیږي.» گ. پاول د خپلو دغو پورتنیو نظریاتو څخه یوې داسي نتیجې ته رسیږي چي توقع نه ځني کیده. دی داسي نتیجې ته رسیږي:

۱-هر ډول ژبنی خلاقیت تل فردي وي . «یعنی ژبه د فرد محصول گڼي »

۲- بې د فردي ژبو څخه بله هیڅ ډول ژبه موجودیت نه لري.

۳په نړۍ کي په هغه اندازه ژبي شته، په کومه اندازه چي افراد موجود وي.

د فرد، ټولني او ژبی د متقابلو روابطو مسأله په نولسمه پېړۍ کي د و. گومبلد د خوا هم طرحه سوې ده، خو پاول هم دگومبلد په شان ونه سو کړای چی ددې مسألې د حل سم شکل وړاندي کړي. د پاول په قضاوتونو کي څرگند تناقض لیدل کیږي، ښه به دا وای چي ده د خپلو نظریو څخه داسی نتېجه اخستې وای چي: ۱- ژبه د ټولني محصول ده. ۲- د ټولني (اجتماعي) ژبه یو واقعت دئ. اولسي (اجتماعي) ژبه یو خیال او قصورنه دئ ۳- دیې ژبي مثلاً پښتو د ټولو ویونکو افرادو ژبي سره د ټولو شفاهي توپیرونه بیا هم یوه ژبه (پښتو) ده که څه هم ملاده گراماتیزم په خپل وخت کي د ژبپوهني په تاریخ کي مهم رول درلود او داینډو اروپایي ژبو په څېړنه کي ئې د مقایسوي-تاریخي میتود د تکامل او بشپړتوب په برخه کي پوره مرسته کړې ده. خو بیا هم د ملاده گراماتیزم روش هم د بیغورۍ له پلوه او هم په عملي توگه ځیني داسي خواوي لري چي گوته ورته نیول کیږي. د ملاده گراماتیزم اکثره تیوریکي اشتباهات ددې څخه راولاړیږی چي په خپلو ژبنیو څېړنو کي د نولسمي پېړۍ په ځینو ذهني ایدیالیستیکي فلسفي میتودونو خصوصاً (پزیتیویزو) اتکا کوي.

پزیتیویزو د نولسمي پېړۍ په فلسفه کي یو فلسفي روش دئ، چي په نولسمه پېړۍ کي ئې د غربي هیوادونو په سوسیولوژي ، فلسفه او نورو اجتماعي علوموکي د بیلوبیلو مسألو په څېړنه کي زیات رول لوبولی دئ، نو ددغه وخت ځیني ژبپوهانو هم د ژبنیو مسألو په څېړنه کي ددغه میتود څخه کار اخستی او په ژبنیو څېړنو کي ئې تر ډېره حده ظاهري شباهتونه اوظاهري روابطو ته زیاته توجه کړې ده او د ژبنیو پېښو اصلي ماهیت ته ئې لږه پاملرنه کړې ده. نو دا به بده نه وي چي د پزیتیویزوم ځیني عمومي مشخصات دلته راوړو، پزیتیویزوم یو فلسفي مکتب دئ، چي په ۱۹ پېړۍ کي منځته راغلی او درې تاریخي مرحلې لري. ددې فلسفې روش طرحه اوگوست کونت ته (۱۸۷۵-۱۷۹۸) منسوبیږي. سپینسر(انگلستان) همدې روش د پرنسپونو په طرحه کولو کي ستر رول لري. د پزیتیویزو د طرفدارانو په عقیده دا روش نه آیډیالیزم دئ او نه ماټریالیزم، بلکه تر دواړو پورته او یو دریم فلسفي روش دئ. خو د روش له پلوه په واضح ډول څرگندیږي، چي یو ذهني آیډیالیستي روش دئ.

ځکه دوی وایي چي: علم یوازي دومره کولای سي چي د بیلو بیلو پېښو ظاهري روابط وسپړي او ظاهري شباهتونه څرگند کړي. مگر نه سیکولای چي هغه قوانین و سپړي، کوم چي د دغو د تغیر او تکامل سبب گرځي. د پزیتیویزوم آیډیالیستي خصوصیت د تجربې) د توضیح په برخه کي په ښه توگه څرگندیږي. د تجربې په برخه کي وایي چي سړی نه سي کولای چي د شیانو او پېښو خصوصیتونه و ټاکي او ددوی په ماهیت کي ورننوزي. ځکه چي سړی یوازي د خپل ذهني جهان سره سروکار لري او د خپلو حواسو د چوکاټ څخه د باندي نه وزي. په دې اساس د دوی په عقیده پوهه د حواسو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترساحې د باندي مخکي نه سي تلای. علمي پوهه یوازي د سړي په ذهني (شخصي) تجربو پوري تړلې ده. د پزیتیویزوم د اصولو د مخه د ټولني او طبیعت د عیني قوانینو څخه انکار کوي. همدارنګه د پزیتیویزوم فلسفي روش د ماهیت په لحاظ یوه بل فلسفي مکتب ته چي د اګنوستیسیزم په نامه یادیږي او اساسات ئې په اتلسمه پېړۍ کي د یوم او کانت په فلسفه کي طرحه سوي دي ډېر ورته والی لري .

دغه دوه فلسفي روشه یوازي د شکل او عبارت له پلوه څه توپیر سره لري. د اګنوستیسیزم د پیروانو په فکر د انسان عقل محدود او د حواسو د ساحې څخه د باندي په هیڅ شی نه سي پوهېدای. انسان نه سي کولای د شیانو ماهیت و پېژني او د هغوی په برخه کی موثقه پوهه ولري. یوم فکر کاوه چي: څنګه چي سړی د خپلو ذهني (شخصي) حواسو سره سرو کار لري؛ نو په همدې اساس دی نه سي کولای چي د خارجي نړۍ په واقعیت و پوهیږي. کانت که څه هم د شیانو د عیني موجودیت څخه انکار نه کوي، خو دده په فکر د شیانو ماهیت نه درک کیدونکی دئ. سړی د خپل عقل او منطقي تفکر په مرسته یوازي دومره کولای سي چي د پدیدو ظاهري بڼه وپېژني. په همدې اساس دغه شیان چي موږ ئې وینو او هغوی ته په کوم شکلي خاصیت قائل یو، دکانت په نظر دغه د شیانو خپل خاصیت او شکل نه دئ، بلکه دغه خاصیت زموږ د ذهن مولود دئ، چي زموږ ذهن ئې شیانو ته ورکوي مګر علم وایي چی نه یوازي د یوه شي شکل او ماهیت دواړه عیني موجودیت لري بلکه د دواړو ترمنځ ټینګ متقابل روابط موجود دي . شکل (ظاهري بڼه) د یوه شي خارجي علایم او خصوصیات دي او ماهیت د یوه شي هغه داخلي او ذاتي قوانین دي چي د تکامل سیر ئې ټاکي.

اوس به د ملاده ګراماتیزم د میتودولوژۍ هغه تیوریتیکي او عملي عمومي نمګړتیاوي چي ګوته ورته نیول کیږي په دې ډو ل خلاصه کړو:

- د ملاده ګراماتیزم پیروان د فرد ټولني په متقابلو روابطو او په ژبه کي په فردي او اجتماعي ارزښتونو ښه نه پوهېدل.
- نوځکه یي ویل چي په واقعي ډول یوازي فردي ژبه موجودیت لري او اجتتماعي (اولسي) ژبه تش خیال او تصور دئ.

۳-په ژبنیو څېړنو کي د دوی بې ځایه تمایل سایکولوژي ته ددې سبب سو چی د ژبپوهني او سایکولوژي سرحدونه د دوی په څېړنو کي سره ګډ سي د ژبي علم د فردي سایکولوژي سره وتړي.

۴-که څه هم دوی په خپلوانتقادونو کي (د مقایسوي-تاریخي میتود پیروانو) ټینګار کاوه چي د ژوندیو ژبو څېړنه یوعیني ضرورت دئ، خو بیا هم د دوی پوره پاملرنه د ژبو تاریخ ته وقف شوې ده. د ژوندیو ژبو څېړني ته ئې مافي پاملرنه نه ده کړې.

۵-په همدې اساس د ژبي د سیستم څېړنه د دوی په تحقیقاتو کي بیخي لږ ځای لري. دا بي ځایه نه ده چي ژبپوهان ملاده ګراماتیزم (اتمیزم) باندي ست هم کوي. ځکه چي تر ډېره حده دوی ژبنی مسألې په مجرد ډول څېړلې دي .

٦-دوی د ژبي د بیلو بیلو خواوو په څېړنه کي تعادل نه دئ ساتلی، د ملاده ګراماتیزم د پیروانو زیاته پاملرنه مارفولوژي او فونیم پوهني ته وه. نحوي، لغت پوهني او سبک پیژندني ته ئې پوره پاملرنه نه ده کړې .

۷-دوی د فونیتیکي تغیراتو په برخه کي هیڅ ډول استثنا نه منله.

۸-د دوی په عقیده د ټولو فونوتیکي تغیرات اساس یوازي او یوازي فزیالوژیکي عوامل دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوکتور عبدالحکیم هلالي ژباړې

علمي جهان بیني او د ژبپوهنې مسالې

۱ـ ایا دا سمه ده چې ژبه د زېربنا د روبنا په حیث و بولو؟

جواب. یا دا سمه نه ده. [۵]

زېربنا د ټولنې د تکامل د یوې مشخصې مرحلې اقتصادي سیستم دئ. روبنا به د ټولنې سیاسي، حقوقي، دیني، هنریو فلسفي نظریات او د دې سره سم ئې سیاسي، حقوقي او داسې نورې مؤسسې دي. هره زېربنا خپله مشخصه روبنا لري: فیوډالي سیستم خپله مشخصه روبنا لري. خپل مشخص سیاسي، حقوقي، فلسفي نظریات اړ د دې سره سم سیاسي، حقوقي، فلسفي او داسې نورې مؤسسې لري. همدارنګه د کپیټالیستي سیستم زېربنا خپله مشخصه روبنا او د سوسیالیستي سیستم زېربنا خپله مشخصه روبنا لري. که چېرې زېربنا بدلېږي او له منځه ځي، نو په تعقیب ئې روبنا هم بدلېږي او له منځه ځي. که چېرې نوې زېربنا منځ ته راځي، نو په تعقیب ئې خپله مشخصه روبنا هم منځ ته راځي.

ژبه په همدې لحاظ کاملا د روبنا سره تفاوت لري. د مثال په ډول به روسي ټولنه او روسي ژبه راواخلو. د دې وروستیو دېرشو کلونو په اوږدو کې په روسیه کې پخوانۍ کپیټالیستي زېربنا له منځه تللې او پر ځای ئې نوې سوسیالیستي زېربنا منځ ته راغلې ده. د زېربنا د دې بدلون سره هغه روبنا چې د کیفټالیستي زېربنا محصول وو له منځه تللې او ځای ئې هغې نوې روبنا نیولی چې د سوسیالیستي زېربنا محصول د پخوانۍ سیاسي، حقوقي، هنري، فلسفي او داسې نورې مؤسسې په سوسیالیستي موسسو بدلې سوې دي.

مګر سره له دې تغیراتو روسي ژبه، په اساسي ډول، په هغه شکل پاته ده، لکه چې د اکتوبر تر انقلاب د مخه وه.

په دغه وخت کې په روسي ژبه کې څه تغیرات راغلل؟

د روسي ژبې په لغوي پانګه کې څرګند بدلون راغی. په دې معنا چې د نوي سوسیالیستي تولید، نوي سوسیالیستي دولت، نوي سوسیالیستي کلتور، نوي اجتماعي ژوند او په پای کې د علم او تخنیک د پرمختګ په ارتباط د روسي ژبې لغوي پانګه د نوو کلمو او اصطلاحاتو له پلوه لا پسې غني سوه. د ځینو کلمو او اصطلاحاتو معناوي بدلې شوې او نوې معناوې ئې پیدا کړې. ځینې زړې کلمې د لغوي پانګې څخه ووتلې او د استعمال څخه ولوېدلې. اصلي لغوي پانګه او ګرامري سیستم چې د ژبې اساس ګڼل کېږي، نه دا چې د کپیټالیستي زېربنا تر انحطاط وروسته له منځه نه ولاړل او په نوي اصلي لغوي پانګې او نوي ګرامري سیستم بدل نه شول، بلګې برعکس په کلي ډول وساتل شول او بې له اساسي تغیرڅخه د اوسنۍ روسۍ ژبې د اساس په حیث پاته شول.

بله دا چې دا سمه ده چې روبنا د زېربنا زېږنده ده، مګر د دې معنا قطعا دا نه ده، چې روبنا یوازې او یوازې زېربنا منعکسوي، په خپله غیرفعاله او بې طرفه ده او د خپلې زېربنا د سرنوشت، د طبقو د سرنوشت او د سیستم د خصوصیت په برخه کې بې علاقې او بې تفاوته ده، بلکې برعکس روبنا د خپل پیدایښت له وخته د یوې سترې فعالې قوې په حیث تبارز کوي. د خپلې زېربنا په تشکیل او ټینګښت کې فعاله برخه اخلې. د نوي سیستم سره د مرستې او دفاع په غرض او د زاړه سیستم او زړو طبقو د له منځه وړلو او محوه کلولو له پاره ټول ترتیبات نیسي او بل ډول کېدای نه شي، ځکه چې روبنا

[۵] کابل مجله ۱۳۵۸ل کال ۷ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصلا د زېربنا له خوا د دې له پاره منځ ته راځي، چي زېربنا ته خدمت وکړي، په تشکيل او ټينګښت کي ئې فعاله ونډه واخلي او د زاړه سيستم د زېربنا او روبنا د له منځه وړلو له پاره کلکه او فعاله مبارزه وکړي. او همدغه د روبنا رول او وظايف دي. که چېري روبنا د خپلي زېربنا د فعال دفاعي سيستم څخه وګرځي او د بې تفاوتۍ موقف اختيار کړي. که چېري د طبقاتو د سرنوشت په مقابل کي بې تفاوته واوسي. نو په دې صورت کي روبنا خپل روبنايي کيفيت د لاسه ورکوي او او روبنا نه شو ورته ويلای.

په همدې لحاظ ژبه، اساسا، د روبنا سره تفاوت لري. ژبه په ټولنه کي د يوې يا بلي تاريخي دورې- زړې او يا نوي زېربنا زېږنده ده، بلکي د ټولني او زېربنا د پېړيو پېړيو د تاريخ محصول ده. ژبه د کومي طبقې زېږنده نه، بلکي د ټولني زېږنده ده، چي د ټولني د ټولو طبقو د سلګونو نسلونو محصول ده. ژبه د کومي يوې طبقې د اړتياوو د ليري کولو د پاره نه ده پيدا شوې، بلکي د ټولني او د ټولني د ټولو طبقو د اړتياوو د ليري کولو د پاره منځ ته راغلې ده. نو ځکه واحده ده. د ټولني د پاره او عمومي ده. د ټولني د ټولو غړو د پاره د خلګ ژبه د خلکو د مفاهمې د مهمي وسيلې په حيث، د*ژبې رول په دې کي نه دئ چي د ټولني د يوې طبقې په تاوان او د بلي طبقې په ګټه کار وکړي، بلکي رول ئې اساسا، په دې کي دئ چي په يو شان د تولني د ټولو غړو او ټولو طبقو په خدمت کي وي. د دې څخه به په واضيح ډول ځرګندېږي چي ژبه، بې تفاوته، لکه څنګه چي زاړه سستم ته خدمت کوي همداسي نوي سستم ته خدمت کوي او لکه څنګه چي د پخوانۍ زېربنا په خدمت کي وه، همداسي د نوي زېربنا په خدمت کي ده او لکه څنګه چي د استثمارګرانو په خدمت کي ده، همداسي د استثمار کېدونکو په خدمت کي ده.دا واقعيت د هيڅا څخه پټ نه دئ، چي روسي ژبې د اکتوبر تر انقلاب تر مخه روسي کيپتاليزم، روسي بورژازي کلتور ته دغسي ښه خدمت کاوه، لکه اوس چي ئې د سوسياليستي سستم او روسي ټولني د سوسياليستي کلتور د پاره کوي. د شوروي اتحاد د نورو ملتونو د ژبو (لکه، اوکرايني، ازبکي، ترکمني) په برخه کي هم دغه ويلای شو چي دغو ژبو د خپلو ملتونو زاړه بورژوازي سستم ته دغسي ښه خدمت کاوه، لکه اوس چي ئې نوي سوسياليستي سستم ته کوي.

بل ډول کېدای نه شي. ژبه، اصلا، د دې د پاره موجوديت لري او د دې د پاره منځ ته راغلې ده، چي د خلکو د مفاهمې د وسيلې په حيثيت د ټولني د ټولو طبقو په خدمت کي وي، واحده وي د ټولني د پاره او عمومي وي د ټولني د ټولو غړو د پاره. که چېري ژبه د دغه عمومي خلقي موقف څخه واوړي او داسي موقف ونيسي چي د ټولني د نورو اجتماعي ګروپونو په تاوان، د يوه اجتماعي کروپ په ګټه او حمايه کي ودرېږي، نو همدغه کاپي ده چي ژبه، د ټولني د افهام او تفهيم د يوې مهمي وسيلې په حيث خپل اصلي کيفيت د لايه ورکړي. د يوه احتماعي ګروپ د يوې لهجې حيثيت پيدا کړي او د زرال او انهتات خوا ته روانه شي.

په همدې لحاظ ژبه اصولا، د روبنا سره فرق لري، مګر د توليد وسايلو، مثلا ماشين ته ورته ده. ماشين، لکه ژبه، د ټولني د طبقاتو په مقابل کي بې تفاوته موقف لري او کيفتاليزم او سوسياليزم ته په يوه شان خدمت کوي.

همدارنګه روبنا د ټولني د يوې دورې د اقتصادي زېربنا محصول دئ، نو ځکه روبنا ډېر ژوند نه کوي او د دغي معيني زېربنا د انحطاط او زوال سره له منځه ځي. برعکس ژبه د پېړيو پېړيو زېږنده ده، چي د پېړي پېړيو په اوږدو کي تشکيل کوي، غني کېږي، تکامل کوي او صيقل کېږي. په همدې اساس ژبه په نه مقايسه کېدونکي ډول تر هري زېربنا او تر روبنا زيات ژوند کوي. نو ځکه نه يوازي د يوې زېربنا او روبنا زوال بلکي د څو زېربناوو او روبناوو زوال او انحطاط د دې

*ـ مقصد د ټولني د يوې ژبې ويونکي دي، نه د بېلو، بېلو ژبو ويونکي (مترجم)

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبب کېدای نه شي، چي ژبه دي له منځه ولاړه شي او نوې دي شي. د نوي لغوي پانګي او نوي ګرامري سستم سره منځ ته راشي.

د پوشکین له مرګ څخه تر سلو زیات کلونه تېر شوي دي. په دې کلونو کي په روسیه کي فیوډالي سستم، کیپتالیستي سستم له منځه ولاړل او نوی سوسیالیستي سستم منځ ته راغی. یعني دوی زېربناوي او د دوی روبناوي له منځه ولاړې. مګر که د مثال په ډول روسي ژبه راواخلو نو په دې ژبه کي په دې اوږده وخت کي کومه میجاړتیا نه ده راغلې او اوسنی معاصره روسي ژبه به د خپل جوړښت په لحاظ د پوشکین د ژبي سره ډېر جزیي تفاوت ولري. دا تفاوت او تغیر به څه وي؟ د روسي ژبي لغوي پانګه په څرګند ډول غني شوه. یو زیات شمېر زړې کلمې د لغوي پانګي څخه ووتلې او د استعماله ولوېدې، د یو زیات شمېر کلمو معناوي بدلي شوې، د ژبي ګرامري سستم ښه شو، مګر د پوشکین د ژبي سټرکچر، ګرامري سستم او اصلي لغوي پانګه، په اساسي توګه، پاته شول او د معاصري روسی ژبي د بنسټ او اساس په توګه وساتل شول.

دا خبره ښېخي څرګنده ده، چي واقعا آیا د دې د پاره څه ضرورت لیدل کېږي، چي تر هر انقلاب وروسته دي د موجوده ژبي سټرکچر، ګرامري سستم او اصلي لغوي پانګه له منځه یووړل شي او نوې دي شي. لکه څنګه چي دا کار د روبنا سره کېږي؟ دې ته څه ضرورت لیدل کېږي، چي (اوبه) (مځکه) (غر) (کور) ... کلمې دي په دغه ډول نه، بلکي په بل ډول وویل شي؟ څوک دې ته ضرورت لري، چي د کلمو تغیرات دي په ژبه، ترکیبونو او جملو کي د موجوده ګرامري سستم پر اساس نه، بلکي د یوه نوي ګرامري سستم پر اساس وي؟ آیا په ژبه کي به د دغسی انقلاب راوستل د ټولني د انقلاب د پاره څه ګټه ولري؟ تاریخ اساسا، هغه څه نه کوي، چي ضرورت ورته نه وي. که پوښتنه داسي طرحه کړو- سره له دې چي موږ ته دا ثابته هم وي، چي موجوده ژبه د خپل سټرکچر له پلوه د نوي سستم د استفادې وړ او هم د نوي سستم اړتیاوي یه اساسي ډول پوره کولای شي، نو دې ته به بیا څه ضرورت وي، چي په ژبه کي انقلاب راولو؟ د روبنا په برخه کي ویلای شو، چي نه یوازي ممکنه ده، بلکي ضروري هم ده، چي باید د نوي سستم د ټولني د تولیدي قوواو د پراخ تکامل او انکشاف په منظور زړه روبنا له منځه یوسو او په نوې روبنا ئې بدله کړو. مګر څنګه کولای شو، چي د څو کلونو په جریان کي موجوده ژبه له منځه یوسو او په عوض کي ئې نوې ژبه منځ ته راوړو او هغه هم په داس یشکل چي نه دي په ټولنیز ژوند کي انارشي راشي او نه دي هم ټولنه د تجربې د تهدید سره مخامخ شي؟ څوک بې له ملا نصرالدین (دونکیخوت) کولای شي چي ځان ته دغسي مساله طرحه کړي؟

په پای کي دا هم باید ووایم، چي د ژبي او روبنا تر منځ یو بل اساسي فرق دا دئ، چي روبنا د تولید او د سړي د تولیدي فعالیت سره مستقیم ارتباط نه لري. د روبنا ارتباط د تولید سره، په غیرمستقیم ډول، یوازي د اقتصاد د لاري، د زېربنا له لاري تامینېږي. نو ځکه روبنا د تولیدي قوواو د تکامل د درجو تغیرات، فورا او په مستقیم ډول نه منعکسوي، بلکي د زېربنا تر تغیر وروسته، د زېربنا په تغیر کي د تولید له تغیر او بدلون په ترڅ کي منعکسه کوي. د دې څخه دا معنا اخیستلای شو، چي د روبنا د فعالیت ساحه تنګه او محدوده ده. برعکس ژبه د سړي د تولیدي فعالیت سره مستقیم ارتباط لري. ژبه نه یوازي د سړي د تولیدي فعالیت سره مستقیم ارتباط لري، بلکي د سړي د ټولو نورو فعالیتونو او د کار دټولو ساحو سره د تولید څخه نیولې تر زېربنا پوري او د زېربنا څخه پیا تر روبنا پوري مستقیم ارتباط لري. په همدې اساس ژبه هغه تغیرات چي پ تولید کي منځ ته راځي، فورا او په مستقیم ډول منعکسوي. بې له دې چي د زېربنا تغیر ته انتظار وباسي. څرنګه چي ژبه د انساني فعالیت ټولو ساحو سره مستقیم ارتباط لري، نو د فعالیت ساحه ئې د روبنا د فعالیت د ساحې په تناسب ډېره پراخه او هر اړخیزه ده. د دې څخه مخکي له هر څه دا څرګندېږي، چي ژبه خصوصا لغوي پانګه، تقرېبا په پرله پسې او دوام تغیر کي واقع ده. د صنعت، کرني، تجارت، ترانسپورت، تخنیک او علم پر له پسې تکامل او انکشاف

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ايجادوي، چي ژبه د دغو انکشافاتو د غوښتني سره سم خپله لغوي پانگه د نوو کلمو، نوو اصطلاحاتو له پلوه غني کړي. ژبه هم څرنگه چي دغه ضرورت مستقيما منعکسوي، نو خپله لغوي پانگه په نوو لغتونو، نوو اصطلاحاتو غني کوي او خپل گرامري سستم بشپړوي. لنډه دا چي:

(۱) څوک چي مترقي ايډيالوژي عقيده لري، ژبه د زېربنا د روبنا په حيث نه شي بللای.

(۲) ژبه د روبنا سره گډول ستره اشتباه ده.

د ژبپوهني مسئلي

(ژباړه)

دوهمه پوښتنه آيا دا سمه ده،چي ژبه تل طبقاتي وي او ده او د ټولني له پاره عمومي واحده غير طبقاتي ژبه موجوديت نه لري؟ [۷] [۵]

جواب: په دا سمه نه ده.

په آسانۍ سره په دې پوهېدای سو،چي په هغي ټولني کي،چي طبقات نه وي،نو د طبقاتي ژبي موضوع اصلاً، نه طرحه کېږي. لومړنۍ ابتدايي ټولني طبقات نه پېژندل، نو طبعاً هلته ژبه طبقاتي نه وه.

ژبه په لومړني ابتدايي ټولني کي د ټول کليکتيف د لومړنۍ ابتدايي ټولني د کليکتيف په شمول بايد طبقه وبلله سي دا يوازي او يوازي يوه لفاظي او د کلمو سره لوبي دي،چي رد او يا توضيح ته ئې اصلاً څه ضرورت نه ليدل کېږي.

هغه څه چي د ژبو په تکامل پوري اړه لري په زغرده ويلای سو،چي په هرځای کي د ژبو د تکامل په ټولو پړاوو کي ـ د خيل څخه د قبيلي د قبيلي څخه د مليتونو او د مليتونو څخه د ملي ژبو سطحي ته د تکامل په هرپړاوکي ژبه په ټولنه کي د پوهولو او پوهېدلو د وسيلي په حيث د ټولني له پاره عمومي او واحده وه او بي له دې،چي د ټولني د غړو اجتماعي موقف ئې په نظر کي وي په يوه شان د ټولني د غړو په خدمت کي وه دلته زما مقصد د غلامۍ او منځنيو پېړيو امپراتورۍ،لکه د کوروش، ستر الکساندر او يا ژول سزار او ستر کارل امپراتورۍ نه دي، چي واحد اقتصادي بنسټونه ئې نه درلودل او اتحاد ئې هم موقتي او بي ثباته نظامي ـــ اداري اتحاد ودې امپراتوريو، نه يوازي دا چي واحدي عمومي ژبي نه درلودي،بلکي ممکنه نه وه،چي ټوله امپراتوري دې داسي يوه واحده ژبه ولري،چي د امپراتورۍ غړي دي په وپوهېږي دا ځکه چي دا امپراتورۍ د مختلفو قبيلو او مليتونو د ميخانيکي اتحاد پر اساس منځ ته راغلي وي،چي دې قبيلو او مليتونو خپلي ژبي درلودي. زما مقصد دغه او دا ډول امپراتورۍ نه دي،بلکي زما مقصد هغه قبيلي چي د يوې امپراتورۍ په چوکاټ کي ئې خپل جلا گډ اقتصادي بنسټ درلود.

او له پخوا څخه ئې خپله تشکيله سوي ژبه درلوده تاريخ وايي چي ددغو قبيلو او مليتونو ژبي طبقاتي نه وي بلکي عمومي وي. دقبيلو او مليتونو له پاره چي هر غړی ئې په پوهېده په دې کي شک نسته،چي ددې ژبو ترڅنگ لهجي او محلي محاوري موجودي وي، خو دغه لهجي او محاوري د قبيلي يا مليت د عمومي واحدي ژبي تابع وي.

وروسته د کپيټاليزم د پيدايښت د فيوډاليزم د تشتت په محوه کېدو او د ملي بازار په منځ ته راتگ سره مليتونو د ملتونو مرحلي او د مليتونو ژبو ملي ژبو ته تکامل وکړ. تاريخ وايي چي ملي ژبي طبقاتي نه،بلکي عمومي ژبي دي، عمومي دي د ملتونو د ټولو غړو له پاره او واحدي دي د ملتونو له پاره لکه څنگه چي وويل سول ژبه په ټولنه کي د ټولني د غړو د افهام او تفهيم د وسيلي په حيث په يوه شان د ټولني د ټولو غړو په خدمت کي ده او په دې برخه کي د طبقو په مقابل کي خپله بي تفاوتي څرگندوي. مگر د بيلو بيلو اجتماعي گروپونو او طبقو خلک د ژبي په مقابل کي کاملاً بي تفاوته نه دي.

---

[۵] کابل مجله ۱۳٦۰ل کال ۸گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی کوښښ کوي چي ژبه په خپله ګټه (انترس) استعمال کړی خپلي خاصي کلمي ور واچوي خپل خاص اصطلاحات، خپلي خاصي محاوري ور داخلي کړي په دې برخه کي په خاص ډول د شتمني طبقي حاکمه قشرونه چي د خلکو څخه بیل سوي وو او د خلکو څخه ئې کرکه درلوده د یادوني وړ دي.

په همدي ډول«طبقاتي» لهجي(۱)

بړرګون ۲ او اشرافي (ژبي) منځ ته راځي.

په آثارو کي اکثرا، په غلط ډول د «پرلتري ژبي» او بزګري ژبي په مقابل کي دغه لهجي (دیالیکټ) اوبړرګون «اشرافي ژبي» او «بورژوازي ژبه» ګڼلی سوي دي.

د ډېر تعجب ځای دی،چي زموږ ځیني پوهان پر همدي اساس دی نتیجي ته ورسیدل،چي ملي ژبه یو تش خیال دی او هغه څه چي په واقعي ډول موجودیت لري هغه طبقاتي ژبي دئ.

زه فکر کوم چي دا ډول نتیجه ګیري ستره اشتباه ده. آیا دغه لهجي اوبړرګون ژبي ګڼل کېدای سي؟ بي شکه، یه دا ځکه چي (۱) دغه خاصي لهجي اوبړرګون خپل خاص ګرامري سیستم او خپله خاصه اساسي لغوي پانګه نه لري، دوی دغه د ملي ژبي څخه اخلي.

۲ـ دغه لهجي اوبړرګون د یوې طبقي د حاکمه قشرونو د غړو ترمنځ د استعمال تنګه ساحه لري او قطعاًدخلکو د قشرونو دغړو ترمنځ د استعمال مجموعي ډول د ټولني په درد نه خوري، نو دغه لهجي اوبړرګون څه شی لري؟ یو مقدار خاصي کلمې لري،چي د ارستوکراسي او یا د بورژوازي د لوړو قشرونو د ذوق او سلیقي سره سم مخصوص مفاهیم څرګندوي، یوڅه خاص اصطلاحات او ترکیبونه چي له ادبي پلوه اوظرافت له مخي د ملي ژبي سره فرق لري او هغه زیوه عبارتونه او ترکیبونه نه لري چي په ملي ژبي کي سته او په پای کي ویلای سو چي یو مقدار خارجي کلمي لري. مګر سره له دي اساسي لغوي پانګه او ګرامري سیستم ئې عمومي ولسي ملي ژبي څخه اخیستل سوي دي، په همدې اساس لهجي اوبړرګون مستقلي ژبي نه دي،بلکي د عمومي ولسي ملي ژبي څانګي دي،چي د استعمال یوه تنګه او محدوده ساحه لري. داسي فکر کول چي لهجي اوبړرګون کولای سي، چي د مستقلو ژبو سطحي ته تکامل وکړي، او دا استعداد لري،چي ملي ژبي له صحني وباسي او عوض دي ئې کړي، نو دا دتاریخي پرسپیکتیف څخه انکار او د مارکسیستي نظر څخه د انحراف معنی لري.

پر ک.م استناد کوي او دده د مقالې «مقدس ماکس» څخه هغه عبارت را اخلي چي هلته ویل سوي دي،چي بورژوازي «خپله ژبه» لري او دا ژبه (دبورژوازۍ محصول ده)، چي د تجارتي راکړي ورکړي او میرکانتلیزم روحیه ورننوتي ده.

ددغه عبارت پر اساس ځیني کسان غواړي دا ثابته کړي،چي ګویا ک. م ژبه طبقاتي بلله او د ملي واحدي ژبي موجودیت ئې رداوه. که چیري دغو کسانو د موضوع سره واقعي برخورد کولای، نو دوی باید د همدې مقالې (مقدس ماکس) هغه عبارت هم رانقل کړی وای، کله چي ک. م د ملي واحدي ژبي د تشکیل د لارو پر مسئلو بړغیږي وایې چي په یوه ملي ژبه کي د لهجو د تمرکز شرط اقتصادي او سیاسي تمرکز دی، نو دلته نه دا چي ک. م د ملي واحدي ژبي موجودیت نه ردوي، بلکي دئ د یوه لوړ شکل په حیث د یوې واحدي ملي ژبي ضرورت تایید وي او لهجي د ټیټ پوړ په حیث د هغي تابع ګڼي.

په دې صورت کي بورژوازي ژبه چي د ک . م د وینا پر اساس «د بورژوازي محصول ده» باید څنګه تعبیر سي؟ آیا ک . م دغه ژبه داسي ژبه ګڼله لکه ملي ژبه چي خپل حاضر ژبنی سټرکچر لري. آیا ک . م کولای سول،چي دغسي ژبه ئې وګڼي؟ واقعاً، یه! ک . م یوازي دومره غوښتل چي ووایې، چي بوژروازي په خپلو خاصو تجارتي کلمو او اصطلاحاتو سره واحده ملي ژبه کثیفه کړي، چي ګویا دوی خپل تجارتي بړرګون لري. ددې څخه په څرګند ډول دا نتیجه اخیستلی سو، چي زموږ دې خلکو د ک . م نظر تحریف کړی دی، ځکه ئې تحریف کړی، چي دوی د ک . م عبارتونه را نقلوي او پرده استناد

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، مگر نه دمارکسیستانو په څېر، بلکي د هغو کسانو په څېر چي کتابونه ئې ډېر لوستي وي، خو د موضوع واقعیت ته نه وي ورننوتي.

همدارنگه بل ځای پر ف . ا استناد کوي او «په انگلستان کي د کارگري طبقي وضعه» نومي رسالي څخه د ف . ا هغه عبارت را نقلوي چي وایي «د وخت په تېرېدو سره د انگلستان کارگره طبقه، کاملاً بل ډول خلک سول او د انگلستان د بورژوازی سره کاملاً فرق لري»، او «د بورژوازي په تفاوت کارگران په خپله لهجه خبري کوي،بیلي مفکوري او بیل درک او تصورات لري، بیل اخلاق او بیل اخلاقي پرنسپونه لري، بیل سیاست لري» ددې مثال څخه ځیني خلک داسي نتیجه اخلي، چي ف . ا د عمومي ولسي ملي ژبي د ضرورت څخه انکار کاوه او گویا ده «طبقاتي» ژبه تائیدوله. حقیقت دادی، چي ف . ا په دې ځای کي پر ژبه نه رغیږي،بلکي دی پر لهجي (دیالیکت) رغیږي، نه پر ژبه ف . ا کاملاً په دې پوهېده چي لهجه د ملي ژبي د څانگي په حیث ملي ژبه نه سي عوضولای. زه داسي فکر کوم، چي دغه خلک د ژبي او لهجي ترمنځ تفاوت ښه نه سي احساسولای بله دا چي د ف . ا دغه عبارت چي دوی د خپلي ادعا د اثبات له پاره را نقل کړی دی پر خپل ځای نه بلکي بي ځایه راوړل سوي دي، ځکه دا واضحه ده، چي ف . ا په دې ځای کي پر«طبقاتي ژبو» نه رغیږي. دئ په دې ځای کي، اصلاً د ایډیالوژي، درک او تصور، اخلاقو او اخلاقي پرنسپونو او سیاست پرطبقاتي خلصت باندي رغیږي. دا کاملاً سمه ده او په دې کي هیڅ شک نسته،چي د بورژوا او پرو لتاریا ایډیالوژي، درک او تصور، اخلاق، اخلاقي پرنسپونه او سیاست کاملاً تفاوت سره لري، نو دا دملي ژبي یا «طبقاتي ژبي» سره اصلاً څه ارتباط لري؟ آیا په ټولنه کي د طبقاتي اضدادو موجودیت زموږ له پاره ددې دلیل کېدای سي، چي ژبه «طبقاتي» وبولو او یا برعکس د ملي واحدي ژبي د موجودیت ضرورت ثابت کړو؟مارکسیزم د ننه په ملت کي د طبقاتي اضدادو د موجودیت په درک سره سره وایي چي د ژبي یووالی د ملت د ښښو څخه یوه ډېره اساسي نښنه ده آیا دا کسان دغه مارکسیستي تیزس مني او که یه؟

همدارنگه پرلافارک استناد کوي او وایي، چي لا فارک په خپله رساله «ژبه او انقلاب» کي ژبه (طبقاتي) گڼي او گویا دئ د عمومي ولسي ملي ژبي ضرورت نه تائیدوي دا سمه نه ده.

واقعاً لافارگ د ټولني د بیلو بیلو قشرونو د «اشرافي ژبي» یا (ارستو کراسي ژبي) اوږرگون په برخه کي رغیږي مگر ځیني دا هیروي چي لا فارگ د ژبي اوږرگون ترمنځ د بیلوالي او تفاوت د مسئلي سره کومه دلچسپي نه ده نېولي او لهجو ته کله «مصنوعي وینا» کله (ږرگون) وایي. دئ په خپله رساله کي په مشخص ډول سره داسي اعلان کوي: «مصنوعي وینا، چي د ارستو کراسي مشخصه ده، د هغي عمومي ولسي ژبي څخه جلاسوه چي بورژوا، کسبگرو، ښار او کلي خبري پري کولي» په همدي اساس لافارگ د عمومي ولسي ژبي موجودیت او ضرورت تائیدوي او عمومي ولسي ژبي ته د «ارستو کراتانو د ژبو» نورو لهجو او ږرگون په تابع خصلت او ارتباط پوره پوه وو، نو ددې څخه دا نتیجه لاس ته راځي چي پر لافارگ هم سم استناد نه دی سوی.

پر دې استناد کوي،چي یو وخت په انگلستان کي، انگلیسي فیوډالان« د سلو کلونو په اوږدو کي» په فرانسوي ژبه رغیدل، په داسي حال کي،چي د انگلستان خلکو په انگلیسي ژبه خبري کولي، نو داسي فکر کېږي، چي دغه حالت د «طبقاتي» ژبي د تائید او د عمومي ولسي ژبي د ضرورت درد دلیل کېدای سي. مگر دا دلیل نه دی، بلکي یوه مضحکه کیسه او افسانه ده دا ځکه چي:

۱ـ په هغه وخت کي د انگلستان ټولو فیوډالانو په فرانسوي ژبه خبري نه کولي، بلکي یوازي د انگلیسي فیوډالانو یوې جزیې حاکمي ډلي په سلطنتي دربار کي او د گرافانو په ساحه کي په فرانسوي ژبه خبري کولي.

۲ـ دوی په کومي (طبقاتي ژبي) خبري نه کولي، بلکي په عادي عمومي ولسي فرانسوي ژبه رغیدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ لکه څنګه چي ښکاره ده، دغه په فرانسوي ژبه نازيدنه او افتخار، بي له دي چي اثر ئې پاته سي، له منځه ولاړ او خپل ځای ئې عمومي ولسي انګليسي ژبي ته پريښود.

آيا دا خلک داسي فکر کوي، چي «د سلو کلونو په اوږدو کي» د انګلستان د فيوډالانو او د انګليستان د خلکو ترمنځ د پوهولو او پوهېدلو پروسه د ترجمانانو د لاري ترسره کيده، د انګلستان فيوډالانو د انګليسي ژبي څخه استفاده نه کوله په هغه وخت کي عمومي ولسي انګليسي ژبه نه وه، فرانسوي ژبي په هغه وخت کي بي له يوې اشرافي ژبي، چي د حاکمي ارستوکراتي ډلي ترمنځ په يوه تنګه ساحه کي ويله کيده، کوم بل حالت ئې درلود؟ څنګه کيدای سي، چي ددغسي مضحکو «دلايلو» پر اساس د عمومي ولسي ژبي د موجوديت او ضرورت څخه انکار وسي؟

روسي ارستو کراتان هم يو وخت د تزار په دربار او تالارونو کي په فرانسوي ژبه نازيدل.

دوی په دې افتخار کاوه، چي کله چي په روسي ژبه ږغيږي، نو اکسينټ ئې فرانسوي دی، يعني دوی په روسي ژبه يوازي په فرانسوي اکسنټ سره ږغيدای سي، نو دا ددې دليل کېدای سي، چي د وخت په روسيه کي عمومي ولسي روسي ژبه نه وه، عمومي ولسي ژبه په هغه وخت کي يو تش خيال او «طبقاتي ژبه» يو واقعيت و؟ زموږ ځيني پوهان په دې برخه کي اقلاً دوی غلطي کوي. لومړی غلطي ئې په دې کي ده، چي دوی ژبه دروبنا سره ګډوي. دوی فکر کوي، چي که روبنا طبقاتي خصلت لري، نو ژبه هم بايد عمومي ولسي نه، بلکي طبقاتي وي ما مخکي وويل، چي ژبه او روبنا دوه بيل مفهومونه دي او مارکسيست هيڅ کله دغه دوه مفهومونه نه سره ګډوي.

دوهمه غلطي په دې کي ده، چي ددوی په دې درک سره، چي د بورژوازي او پرولتاريا ګټي او غوښتني متضادي دي او دوی ترمنځ نه پخلا کيدونکي مبارزه روانه ده، نو ټولنه هم پر دوو برخو تجزيه سوي ده او د دوو دشمنو طبقو ترمنځ هيڅ ډول اړيکي نسته. دوی فکر کوي څرنګه چي ټولنه تجزيه سوي ده او واحده ټولنه نسته، بلکي يوازي طبقات سته، نو د ټولني له پاره د يوې واحدي ژبي ضرورت هم نسته اوملي ژبه په کار نه ده، ښه نو چي ټولنه منحله سوه او عمومي ولسي ملي ژبه هم نسته، نور نو څه پاتي کېږي؟

څه چي موجوديت لري هغه طبقات او«طبقاتي ژبي» دي. ددې څخه واضحه ده، چي هره (طبقاتي ژبه) به خپل (طبقاتي) ګرامر يعني (پرولتري) ګرامر او (بورژوازي) ګرامر لري حقيقت خو دادی چي په طبيعت کي دغسي ګرامرونه نه سته، نو سره له دې هم دا خلک نه حيرانيږي او عقيده لري، چي دغسي ګرامرونه نه پيدا کېږي.

موږ په يوه وخت کي داسي«مارکسيستان» درلودل، چي دوی پر دې ټکي ډېر ټينګار کاوه، چي د اوسپنو هغه لاري چي د اکتوبر تر انقلاب وروسته زموږ په هېواد کي پاته سوي دي، بورژوازي لاري دي او موږ مارکسيستانو ته نه ښايي چي د هغو څخه استفاده وکړو، موږ بايد هغه له منځه يوسو او نوی «پرولتري» لاري جوړي کړو.

دوی په خپل دې نظر سره د لومړني ابتدايي دورې د سمڅو د انسانانو لقب وګاټه.

څرګنده ده چي د ټولني طبقو او ژبي په برخه کي دغسي ابتدايي انارشيستي نظر د مارکسيزم سره هيڅ ډول ارتباط نه لري او يو غير مارکسيستي نظر دئ.

واقعاً دا سمه نه ده، چي د طبقاتي نه پخلاکيدونکي مبارزي په موجوديت سره دي ټولنه تجزيه او پرطبقو سره وويشله سي او په يوې ټولنه کي دي دا طبقي يوه دبلي سره اقتصادي روابط ونه لري. ترهغه وخته پوري،چي کپيټاليزم موجوديت لري، نو بورژوا او پرولتاريا به د يوې واحدي کپيټاليستي ټولني د برخو په شکل د اقتصاد په ټولو مزو سره تړلي وي. بورژوانه ژوند کولای سي او نه غني کېدای، ترڅو په خپل واک کي اجير مزدوران ونه لري او پرولتار خپل موجوديت ته دوام نه سي ورکولای، ترڅو کپيټالستانو ته استخدام نه سي ددوی ترمنځ د ټولو روابطو قطع کېدل د هر ډول توليد د قطع

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېدو معنا لري او د هرډول تولید قطع کېدل د ټولني د مرگ او په خپله د طبقاتو د مرگ معنا لري او دا څرگنده ده، چي هيڅ يوه طبقه هم دا نه غواړي چي ځان په خپله محوه کړي. په همدې اساس طبقاتي مبارزه که هرڅومره شديده هم وي، دا نه سي کولای چي ټولنه تجزيه کړي، يوازي د مارکسيزم د مسئلو او د ژبي د طبيعت په برخه کي کاملي ناپوهی کولای سول، چي د ټولني د تجزيې د «طبقاتي» ژبو او (طبقاتي) گرامر افسانه زموږ د ځينو خلکو په ذهن کي تلقين کړي.

همدارنگه پر و. ا ل استناد کوي او وايي چي ده په کپيټاليستي سيستم کي د دوو کلتورونو بورژوازي کلتور او پرولتري کلتور موجوديت منلی دی او په کپيټاليستي سيستم کي د ناسيوناليستي کلتور شعار، ناسيوناليستي شعار بولي. دا خبره بيخي سمه ده او په دې برخه کي دی کاملاً سم وايي مگر دا ددې سره، چي ژبه «طبقاتي» ده، اصلاً څه ارتباط لري؟ څرگنده ده چي هيڅ ارتباط نه لري مگر دغه خلک پر و. ا. ل. استناد کوي او دده دغه خبره رانقلوي چي په کپيټاليستي سيستم کي دوه کلتوره موجود دي، زما په فکر دوی غواړي، چي له دې لاري په لوستونکوکي دا تلقين کړي، چي په يوې ټولني کي د دوو کلتورونو بورژوازي کلتور او پرولتري کلتور موجوديت په خپله دا معنا لري، چي ژبي هم بايد دوي وي، ځکه چي ژبه د کلتور سره ارتباط لري. ددې څخه دا نتيجه اخلي چي و. ا. ل د يوې واحدي ملي ژبي د ضرورت څخه انکار کوي او ژبه طبقاتي گڼي.

په دې برخه کي ددغو خلکو اشتباه اصلاً په دې کي ده، چي دوی ژبي او کلتور سره گډوي او ژبه او کلتور يو شی بولي مگر کلتور او ژبه دوه بيل شيان دي. کېدای سي چي کلتور بورژوازي او سوسياليستي وي، مگر ژبه د پوهولو او پوهېدلو د وسيلي په حيث تل عمومي ولسي ده او بورژوازي کلتور او سوسياليستي کلتور ته خدمت کولای سي. آيا دا يو واقعيت نه دی، چي روسي، اوکرائيني ، ازبيکي ژبي چي نن ددغو ملتونو سوسياليستي کلتور ته ښه خدمت کوي، همدغه شان ئې د اکتوبر تر انقلاب د مخه ددغو ملتونو بورژوازي کلتور ته ښه خدمت کاوه؟

دوی په خپل دې تاييد سره، چي د دوو کلتورونو موجوديت د دوو بيلو ژبو د منځ ته راتگ او د يوې واحدي ژبي د ضرورت د نفي سبب کېږي، ستره اشتباه کوي. کله چي و. ا. ل د دوو کلتورونو په برخه کي ږغيږي، نو دده د وينا اتکاء اصلاً پر دې ده، چي د دوو کلتورونو موجوديت د واحدي ژبي د نفي او د دوو ژبو د منځته راتگ سبب کېدای نه سي او ژبه بايد واحده وي کله چي د بوند غږو شروع وکړه چي و. ا. ل په دې متهم کړي، چي دی د واحدي ملي ژبي ضرورت ردوي او کلتور د «غيرملي» کلتور په بڼه تعبير او تفسير وي، نو و. ا، ل د دوی پرضد سخت پروټېست وکړ او دا ئې اعلان کړه چي دی د بورژوازي کلتور پر ضد مبارزه کوي، نه د ملي ژبي پرضد، چي ضرورت ئې دی په خپله د يوه مسلم واقعيت په حيث تاييد وي. د تعجب خبره ده،چي زموږ ځينو خلکو هم د بوند د غږو پيروي وکړه او د دوی پر پله روان سول.

څه چي په واحدي ملي ژبي پوري اړه لري او و. ا. ل ئې د ضرورت په رد متهم سوي، دا ايجابوي،چي د و.ا. ل دې لاندي عبارت ته غوږ کښيږدو.

«ژبه د انسانانو د پوهولو او پوهېدلو مهمترينه وسيله ده د ژبي يووالی او بي خنډه (آزاد) تکامل ئې د اوسني کپيټاليزم سره د موافق واقعاً آزاد او وسيع چال چلند او پر ټولو مختلفو طبقو د نفوذ د آزادو او وسيعو گروپ بنديو د شرايطو څخه مهمترين شرط دی).

په پای کي پر ج. س استناد کوي او دده څخه د مثال په توگه دغه عبارت را اخلي، چي: «بورواژوازي او ناسيوناليستي گوندونه ئې هم پخوا او هم په اوسني مرحله کي ددغسي ملتونو اساسي رهبري کونکي قوه وه او ده» دا کاملاً سمه خبره ده. بورژوازي او ناسيوناليستي گوندونه ئې واقعاً بورژوازي کلتور رهبري کوي،لکه څنگه چي پرولتاريا او انټرناسيوناليستي گوند ئې پرولتري کلتور رهبري کوي. مگر دا ددې سره چي ژبه «طبقاتي» ده اصلاً څه ارتباط لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

آیا دې خلکو ته دا څرګنده نه ده، چې ملي ژبه د ملي کلتور بنه ده، چې ملي ژبه دواړو (بورژوازي کلتور او سوسیالیستي کلتور) ته خدمت کولای سي؟ آیا زموږ خلک ددې مارکسیستي فارمول سره آشنا نه دي، چې نننی روسیې، اوکراینې، سپینې روسیې او داسي نورو... کلتورونه سوسیالیستي دي د محتوا په لحاظ ملي دی د شکل په لحاظ یعني د ژبې له پلوه آیا دوی ددغه مارکسیستي فارمول سره موافق دي؟

په دې برخه کي ددې کسانو اشتباه په دې کي ده، چې دوی د ژبې اوکلتور ترمنځ فرق نه ویني او په دې نه پوهیږي، چې کلتور د خپلي محتوا له پلوه د ټولني دتکامل د هري نوي مرحلي سره بدلیږي په داسي حال کي چې ژبه د څو مرحلو په اوږدو کي په اساسي ډول پرخپل حالت پاتي کیږي او نوي او زاړه کلتور ته یوشان خدمت کوي نو:

الف ـ ژبه دپوهولو او پوهېدلو د وسیلي په حیث واحده وه او ده دټولني له پاره عمومي وه او ده دهغې د ویونکو له پاره.

ب ـ د لهجي اوړرګون موجودیت د عمومي ولسي ژبې موجودیت نه رد وي،بلکي برعکس د عمومي ولسي ژبې موجودیت تایید وي، چې لهجي اوړرګون ئې د څانګو په حیث د هغې تابع دئ.

ج ـ د «طبقاتي» ژبې فارمول یو غلط غیر مارکسیستي فارمول دئ.

علمي جهانبیني او ژبپوهني مسئلي

(ژباړه)

د ژبې علایم

ژبه د هغو اجتماعي پدیدو څخه یوه پدیده ده، چې د ټولني د موجودیت په ټولو اوږدو کي فعالیت کوي. ژبه د ټولني د زیږیدو او تکامل سره زیږي او تکامل کوي او د ټولني د مړیني سره یو ځای مري. ژبه د باندي تر ټولني موجودیت نه لري، په همدي علت د ژبې قوانین او تکامل یوازي هغه وخت د درک وړ دی،چې د ټولني د تاریخ او د هغو خلکو د تاریخ سره یوځای وڅېړل سي، په کومو خلکو پوري چې دا ژبه اړه لري او ددې ژبې ویونکي او ایجادونکي دي. ۸

ژبه یوه وسیله او آله ده، چې خلک ددې په مرسته یو له بل سره راشه درشه کوي، افکار سره تبادله کوي او د یوې مفاهیمي ته سره رسیږي، څرنګه چې ژبه د تفکر سره مستقیم ارتباط لري، نو په کلمه او په جملو کي د کلمو په ترکیب سره د تفکر نتیجي او انساني شعوري پرمختګونه ثبتوي او ساتي یې، چې په دې ډول په بشري ټولنه کي د افکارو د تبادلي امکانات برابروي.

د افکارو تبادله یو دایمي او حیاتي ضرورت دی، ځکه چې بې له دې د طبیعي قواوو پرضد په مبارزه کي او د لومړني مادي احتیاجاتو په تولید کي د خلکو د ګډ فعالیت تنظیم امکان نه لري د ټولني د تولیدي فعالیتونو پرمختګونه امکان نه لري او لنډه دا چې د ټولنیز تولید موجودیت ممکن نه دی ټولنه بې له داسي ژبې چې ټولنه پرې پوهېږي او د غړو له پاره ئې عمومي وي، خپل تولید قطع کوي تجزیه کیږي او په نتیجه کي د یوې ټولني په توګه خپل موجودیت له لاسه ورکوي. ددې په څنګ کي چې ژبه د مفاهیمي وسیله ده د ټولني د مبارزي اوتکامل آله هم ده.

لکه څنګه چې څرګنده ده د یوې ژبې د ټولو کلمو د ترکیب څخه د ژبې لغوي پانګه جوړیږي. د ژبې د لغوي پانګي مهمه برخه اساسي لغوي پانګه ده، چې ټولي اصلي اوبومي کلمې ئې اجزا دي او د ژبې د لغوي پانګي د اساسي هستي حیثیت لري. اساسي لغوي پانګه د ژبې د لغوي پانګي په تناسب ډېره محدوده مګر عمر ئې ډېر اوږد اوپیړیو، ته رسیږي او د ژبې د نوو کلمو د جوړیدو بنسټ تشکیلوي.

---

۸ کابل مجله ۱۳۶۳ل کال ۸ ـ ۹ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لغوي پانگه د ژبي د حالت تصوير منعکسوي، څومره چي د ژبي لغوي پانگه غني او هر اړخيزه وي په هغه اندازه ژبه غني او پرمختللي وي.

مگر لغوي پانگه په يوازي ډول ژبه نه سي جوړېدلای،بلکي لغوي پانگه د ژبي د تعميراتي موادو حيثيت لري، لکه څنگه چي په تعميراتي چارو کي بي له تعميراتي موادو څخه تعمير نه سي جوړېدای، خو بيا هم تعميراتي مواد د تعمير معنا نه لري همدارنگه هم لغوي پانگه په يوازي ډول ژبه نه ده، که څه هم ژبه بي له لغوي پانگي کوم مفهوم نه لري. لغوي پانگه هغه وخت ستر ارزښت پيداکوي، چي د ژبي د گرامر تر فرمان لاندي راځي. گرامر د کلمو دتغير اصول او قواعد په جمله کي د کلمو د ترکيب قوانين ټاکي او ژبي ته منظم، معقول او معنا لرونکی خصوصيت ورکوي. گرامر(مورفولوژي، نحو) د کلمو د تغير، په جمله کي د کلمو د ترکيب د قوانينو مجموعه ده.

ددغه گرامر په برکت ژبه دا امکانات ترلاسه کوي،چي بشري فکر ته شکل او صورت ورکړي او مادي ژبنۍ جامه ور واغوندي. د گرامر متمايز خصوصيت په دې کي دی،چي د کلمو د تغير د قوانينو په بيانولو کي، کومي مشخصي او معيني کلمې په نظر کي نه نيسي، بلکي کلمې په عمومي او مجرد ډول په نظر کي نيسي همدا رنگه کله چي د جملو د رغښت اصول او قواعد څرگندوي بيا هم کومي مشخصي او ټاکلي جملي او ټاکلي رغنده اجزا يې، لکه کوم ټاکلی مستند عليه کوم معين خبر په نظر کي نه وي بلکي په عمومي او کلي ډول بې له دي چي د يوې يا بلي مشخصي جملې د شکل سره ارتباط ولري په نظر کي نيسي.

گرامر هم د کلمو او هم د جملو په برخه کي ئې درلود، که څه هم قوانين او اصول ئې ابتدايي وو، خو په هرصورت يو گرامري سيستم و. را وروسته، د توليد انکشاف، د طبقو منځته راتگ، د ليک پيدايښت د دولت تشکيل، چي دخپلي اداري له پاره ئې د مراسلاتو تنظيم ته څه ضرورت درلوده او د تجارت انکشاف، چي د مراسلاتو تنظيم ته ئې لا زيات احتياج درلود، د چاپ د ماشين اختراع، د آثارو زياتوالی دې ټولو د ژبي په تکامل کي ستر بدلون راوست. ددغه وخت په اوږدو کي قبيلي او مليتونه تجزيه کېدل، سره ښېلېدل، سره گډېدل او په پای کي ملي ژبي او دولتونه منځ ته راغلل، انقلابونه وسول، زاړه اجتماعي سيستونه په نوو اجتماعي سيستونو بدل سول. دغو ټولو تحولاتو په ژبه او د ژبي په تکامل کي لا نور ستر تغيرات راوستل.

مگر دا به ستره اشتباه وي، که فکر وسي چي د ژبي د تکامل پروسه د روبنا د تکامل يعني د موجوده سيستم د ړنگېدو او د نوي د جوړېدو په څېر ده. په واقعيت کي د ژبي د تکامل لاره دا نه ده، چي موجوده ژبه دې ړنگه او پرځای دي نوي جوړه سي، بلکي ژبه د موجودي ژبي د انکشاف او پراخوالي او د اساسي عناصرو د بشپړولو له لاري تکامل کړی دئ. ژبه د يوه کيفي حالت څخه بل کيفي حالت ته په يوه غورځنگ سره د زاړه حالت په ړنگولو او د نوي په رامنځته کولو نه ده را اوښتي، بلکي په تدريجي او دوامداره ډول د زاړه کيفيت لرونکو عناصرو په مړه کېدو او د ژبي د نوي رغښت د نوي کيفيت لرونکو عناصرو په پاسره او اخيستنه د يوه کيفي حالت څخه بل کيفي حالت ته اوښتي ده.

وايي چي د ژبي د مرحلوي تکامل تيوري يوه مارکسيستي تيوري ده، ځکه چي دغه تيوري د زاړه کيفيت څخه نوي کيفيت ته ناڅاپي غورزنگ، د ژبي د تېرېدو د شرايطو په حيث تاييدوي. دا سمه نه ده، ځکه مشکله ده چي پدي تيورۍ کي دي کوم مارکسيستي څه ـ مه پيدا کړو او که چيري مرحلوي تيوري واقعاً د ژبي د تکامل په تاريخ کي ناڅاپي غورځنگ تاييدوي، نو پدې تاييد سره لاخپل مخ توروي. مارکسيزم د ژبي په تکامل کي ناڅاپي غورځنگ يعني د موجودي ژبي ناڅاپي او فوري مړينه او د نوي ژبي ناڅاپي جوړېدل نه تاييدوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لافارک پر حقه نه و، کله چي په فرانسه کي د اووه لس سوه نهه اتیا(۱۷۸۹) او اوه لس سوه څلور نوي یم (۱۷۹۴) کلونو ترمنځ پرناڅاپي ژبني انقلاب رغیده.

(وګورئ دلافارګ رساله،ژبه او انقلاب) هغه وخت په فرانسه کي هیڅ ډول ژبنی انقلاب او هغه هم ناڅاپي نه و پیښ سوی. داسمه ده چي په دغه مرحله کي د فرانسوي ژبي لغوي پانګه په نوو کلمو او د ځینو کلمو په معنا کي بدلونونه راغلل او بس، نو دغسي بدلونونه په هیڅ صورت د ژبي سرنوشت نه ټاکي. په ژبه کي د اهمیت وړ د ژبي ګرامري سیستم دی او اساسي لغوي پانګه ده. خو د فرانسي د بورژوازي انقلاب په مرحله کي نه یوازي داچي د فرانسوي ژبي ګرامري سیستم او اساسي لغوي پانګه محوه نه سول، بلکي تر ننني ورځي پوري ئې په اوسنۍ فرانسوي ژبه کي خپل ژوند ته دوام ورکړی دئ.

دا خو اصلاً د بحث وړ نه ده، چي پنځه کلنه شپږکلنه لنډه موده (ناڅاپي ژبنی انقلاب) دي د یوې موجودي ژبي د محوه کېدو او د نوي ملي ژبي د جوړېدو له پاره کافي وګڼله سي، نه یوازي داچي دا موده ډېره لنډه ده،بلکي خندونکي ده، ددې له پاره پېړۍ په کار دي مارکسیزم فکر کوي چي:

ژبه د زاړه کیفي حالت څخه، نه د غورځنګ له لاري او نه هم د موجودي ژبي د محوه کېدو او د نوي د جوړېدو له لاري، نوي کیفي حالت ته اوړي.

لازمه ئې بولم د غورځنګ علاقه مندانو او پلویانو تر غوږه ئې ورسوم، چي د زاړه کیفیت څخه نوي کیفیت ته د تېرېدو د غورځنګ قوانین نه یوازي داچي د ژبي د تکامل په تاریخ کي د تطبیق وړنه دي، بلکي د نورو زیربنایې او روبنایې اجتماعي پدیدو په برخه کي هم تل صدق نه کوي. غورځنګ د هغي طبقاتي ټولني له پاره چي پر دښمنو طبقو سره بیلې سوي وي حتمي دي مګر دهغي ټولني له پاره، چي دښمني طبقي نه لري، هیڅکله حتمي او ضروري نه دي.

موږ د اتو، لسو کلونو په اوږدو کي د خپل هېواد (شوروي اتحاد) د کرني په ساحه کي بورژوازي انفرادي زراعتي سیستم په سوسیالیستي، کلخوزي سیستم بدل کړ. په کلي کي د بورژوازي اقتصادي سیستم ړنګول او د نوي سوسیالیستي سیستم جوړول دا یو انقلاب و. مګر دغه انقلاب د غورځنګ او ټوپ په توګه، یعني د موجود حکومت په درولو ترسره نه سو. بلکي په کلي کي د زاړه بورژوازي سیستم څخه نوي سیستم ته د تدریجي تېرېدو له لاري سرته ورسید.

دا کار ځکه موافقانه اجرا سو، چي دغه انقلاب په کلي کي له پاسه او د مسلط حکومت په تشبث او ابتکار او د بزګرو د اکثریت په حمایې سرته ورسید.

وایې چي د ژبو د ګډوډېدو یو زیات شمېر تاریخي حقایق ددې دلیل کېدای سي، چي سړی دي ګومان وکړي چي د ژبو د ګډېدو په وخت کي په ناڅاپي ډول د غورځنګ له لاري د زاړه کیفیت څخه نوي کیفیت ته په تېرېدو سره نوې ژبه منځته راځي دا بیخي غلطه ده.

د ژبو ګډېدل باید د یوازیني فیصله کوونکي عمل او ضربي په خیر مطالعه نه سي چي د څو کلونو په اوږدو کي ئې نتیجي راوزي. د ژبو ګډېدل یوه اوږده پروسه ده، چي په سلګونو کلونه دوام کوي، ځکه نو په دې برخه کي هیڅ ډول غورځنګ اصلاً طرحه کیدای نه سي.

همدارنګه بیخي غلطه ده، که داسي فکر وسي، چي د ګډېدو مثلاً د دوو ژبو د ګډېدو په نتیجه کي دي یوه داسي نوي دریمه ژبه منځته راسي، چي د ګډېدونکو ژبو له یوې ژبي سره دي ورته نه وي او د کیفیت له پلوه دي د ګډېدونکو ژبو له

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرې يوې ژبې سره تفاوت ولري په واقعيت کي د ګډيدو په وخت کي يوه ژبه د نورو په منځ کي بريالي راوزي، خپل ګرامري سيستم ساتي، خپله اساسي لغوي پانګه ساتي او د خپلو داخلي قوانينو د تکامل سره سم مخ پر تکامل روانيږي.

مګر بله ژبه به تدريجي ډول خپل کيفيت له لاسه ورکوي او ورو، ورو مري، ځکه نو د ګډيدو په نتيجه کي کومه نوي دريمه ژبه منځته نه راځي،بلکي يوه ئې د خپل ګرامري سيستم او اساسي لغوي پانګي سره ساتل کيږي او دخپلو داخلي قوانينو د تکامل سره سم د تکامل امکانات ور په برخه کيږي. البته په دې پروسه کي د بريالي ژبې لغوي پانګه د مغلوبې ژبې د لغوي پانګي څخه په اخيستنو سره غني کيږي.

په دې اخيستنو سره نه داچي، خواريږي، بلکي برعکس تقويه کيږي. دمثال په ډول د روسي ژبې سره هم دغسي پيښنه سوي ده. د روسي ژبې سره ددې تاريخي تکامل په اوږدو کي د مختلفو خلکو ژبې ګډې سوي دي، خو د اتل بريالي ځني وتلي ده، څرګنده ده،چي د روسي ژبې لغوي پانګه د نورو ژبو د لغوي پانګو څخه په اخيستنو سره بشپړيده. په دې کار نه دا چي ضعيفه نه سوه بلکي برعکس غني او تقويه سوه.

څه چي د روسي ژبې په ملي خصوصيت پوري اړه لري ويلای سو، چي هغه ملي خصوصيت ئې وساته او ډېره کوچنۍ صدمه هم ور ونه رسيده، ځکه چي خپل ګرامري سيستم ئې وساته خپله اساسي لغوي پانګه ئې وساتله او د خپلو داخلي قوانينو د تکامل په بشپړيدو سره مخ په وړاندي د تکامل پر لور روانه سوه.

په دې کي هيڅ شک نسته، چي د ګډيدو تيوري شوروي ژبپوهني ته کوم ګټور څه نه سي ورکولای. که چيري دا سمه وي، چي د ژبپوهني اساسي مسئله د ژبې د تکامل د داخلي قوانينو څېړنه نه ده نو دا بايد ومنو چي د ګډيدو تيوري نه يوازي دا چي دا مسئله نه حلوي حتی طرحه کوي ئې هم نه اصلاً دا تيوري توجه نه ورته کوي يا دا چي نه په پوهيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

ددې مونو گراف په بشپړولو سره زه په دې و توانېدم، چې د ښاغلي دوکتور عبدالحکیم هلالي خپرې ورې مقالې د مختلفو جریدو او مجلو څخه را ټولي کړم. پر اهمیت، کمیت، اړتیا او ارزښت ئې وږغېږم، همدارنگه دده پر ژباړو هم څه ناڅه رڼا واچوم یعني د ژباړي ژبه، ارزښت، کمیت او ځانگړنو باندي یې بحث وکړم، ترڅو دده دغه مقالې خوندي سي او د ژبپوهني په برخه کي، چي زموږ په ژبه کي سخته اړتیا ورته لیدل کېږي استفاده ورڅخه وسي او د پښتو ژبې د ژبپوهني برخه په بډایه سي.

دا مونوگراف (سریزه، مننلیک، شالید، د څېړني میتودولوژي، ستونزي،اصلي محتوا، وړاندیزونه او مأخذونه) لري، چي هر یو ئې د مونوگراف لیکني له اُصولو او پرنسیپونو سره سم لیکل سوی. په مونوگراف کي لومړی دهلالي صاحب پېژندنه او آثار راغلي، وروسته د ژبپوهني اړوند معلومات راغلي، بیا د ژباړي اړوند ځینو ټکو ته اشاره سوي او په پسي د هلالي صاحب مقالې راوړل سوي دي. ان شاء الله ددې مقالو په راټولو سره به د ژبپوهني د زده کوونکو له پاره د ژبپوهني اړوند ډېره غنیمت ډاتا په لاس راغلي وي او د ژبپوهني د موادو کمبود به څه نا څه رفع سوی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیزونه

۱ـ د پښتو ژبي د ژبپوهني اړوند مواد، چي مختلفو لیکوالانو په بېلابېلو وختونو کي لیکلي او د هېواد په مختلفو مجلو او جریدو کي خپاره سوي، تیت او پرک دي نورو محصلینو ته دي دنده ورکړل سي ترڅو دغه خواره، واره مواد سره راټول او دپښتو ژبپوهني پانګه پرې غني سي.

۲ـ د ډاکتر عبدالحکیم هلالي د پېژندني سمینار دي جوړ سي.

۳ ـ د ډاکتر هلالي مقالې دي د ځانګړي اثر په توګه چاپ سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مأخذونه

۱: ربښتین. زېور، زرغونه(۱۳۹۵ل).،پښتو نحوه(گرامر).(۴مخ)، مومند خپرندویه ټولنه، جلال آباد.
۲ : خویشکی. محمدصابر،(۱۳۹۳ل)، پښتو غږپوهنه او وییپوهنه(ز مخ)، مومند خپرندویه ټولنه،جلال آباد.
۳ : شاکر. نور احمد، پوهندوی، (۱۳۵۰ل).، ژبنۍ څېړني، دولتي مطبع،کابل.
۴: تړی. حبیب الله، ډاکټر، (۱۳۸۹ل)نوې ژبپوهنه او ژبني مسایل،دوهم چاپ،گودرخپرندویه ټولنه، جلال آباد.
۵: لودین. محمد دولت، (۱۳۹۵ل)د ژبپوهني عمومي مسایل،لومړی چاپ، جوی شیر، کابل.
٦: ښکلی. اجمل،(۱۳۹۳)ل کال، د ژباړي اصول، مومند خپرندویه ټولنه، جلال اباد.
۷: ستانکزی. رفیع الله(۱۳۹۳ل) د ژباړي فن، مومند خپرندویه ټولنه جلال آباد
۸: زیری جریده مختلف کلونه او مختلفي گڼي.
۹: کابل مجله مختلف کلونه، مختلفي گڼي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

abstract

Dr. Abdul Hakim Hilali was born in kutalak village of Gulistan district of Farah in 1314 year.

Initially conducted the seminary in Nimroz province, educated secondary and secondary education schools in Kabul. Mr. hilali arrives in the first row of the country’s great linguists, who studied the Ph.D. degree’s in the field of linguistics. His mother tongue has given valuable services to the language of linguistic literature in Pashto, printing special arts, and publishing numerous articles and magazines in various parts of the linguistic literature, in which my various articles in this monograph are published. Receive this article, with the most of the current textbooks and compliant with the rules of writing article. Hilali sahib has also translated several articles from Russian into Pashto, which I used to hang on monograph.

(c) ketabton.com: The Digital Library

Ministry of Higher Education

Kandahar University

Faculty of Languages and Literature

Department of Pashto Language and Literature

Monograph for Bachelor's Degree

Dr. Abdul Hakim Hilali Introduction and linguistics Articles

Compiled by: M. Tahir karyab

Adviser: Teaching Assistant Matiullah Rohyal

Year: 2018

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

Ministry of Higher Education

Kandahar University

Faculty of Languages and Literature

Department of Pashto Language and Literature

Monograph for Bachelor's Degree

Dr. Abdul Hakim Hilali Introduction and linguistics Articles

Compiled by: M. Tahir karyab

Adviser: Teaching Assistant Matiullah Rohyal

Year: 2018

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library